

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

**Zhodnocení současné situace dětí a mládeže romského původu
v dětských domovech z hlediska lokality**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Kajanová

Autor práce:

Bc. Hana Kousalová

2009

ABSTRAKT

Diplomová práce **„Zhodnocení současné situace dětí a mládeže romského původu v dětských domovech z hlediska lokality“** zahrnuje zpracování teoretických poznatků, týkajících se problematiky dětských domovů a dětských domovů se školou se specifickým zaměřením na romské etnikum, a dále kvalitativní výzkumnou část.

Teoretická část byla zpracována na základě studia odborné literatury a dalších zdrojů. V první kapitole je věnována pozornost charakteristice období dětství a adolescence, ve které je zahrnuta i otázka psychické deprivace. Druhá kapitola obsahuje poznatky o romské menšině, zabývá se především romskou rodinou, otázkou identity a s ní souvisejícím konceptem romipen (romství). Dále jsou zde vystihnuta specifika dítěte romského původu a otázka vzdělání Romů. V poslední části této kapitoly se zmiňuji o aktuálním problému sociální exkluze Romů a o současných možnostech sociální inkluze této minority. Třetí kapitola se věnuje systému ústavní péče v České republice, a to konkrétně dětským domovům a dětským domovům se školou. Čtvrtá kapitola popisuje možné příčiny vedoucí k umístování dětí do ústavní péče. Zvláštní pozornost je věnována poruchám chování. Poslední, pátá, kapitola se zaměřuje na problematiku návazné péče o děti a mládež opouštějící školská zařízení ústavní péče.

Cílem práce bylo vystihnout a popsat příčiny umístování dětí a mládeže romského původu do dětských domovů a dětských domovů se školou ve vybraných regionech (Chebském a Českobudějovickém) zmapovat myšlenky a představy dětí a mládeže romského původu, umístěných v dětských domovech/ dětských domovech se školou, o jejich současné situaci a o budoucím životě, po opuštění ústavního zařízení.

Praktická část obsahuje interpretaci dat kvalitativního výzkumu, prováděného u cílového souboru metodou dotazování (technikou polostrukturovaného interview) a pozorování, u doplňkového cílového souboru pak dotazování (technikou dotazníku). Výzkumu se zúčastnilo celkem 20 respondentů, z nichž základní cílový soubor představovalo 10 romských dětí umístěných v dětském domově (DD) v Aši a v dětském

domově se školou (DDŠ) v Šindlových Dvorech, doplňkový soubor 10 osob z personálu uvedených zařízení.

Z výzkumu vyplynulo, že počet dětí v DD/DDŠ nekorresponduje s celkovým počtem Romů v regionu žijících, ale s jeho socioekonomickou situací. Mezi výrazně převažující příčiny umístování dětí romského původu do DD/DDŠ patří problémy ve škole, problémy v rodině a problémy s chováním (krádeže, užívání drog). Umístěné děti romského původu mají představu, že po opuštění zařízení půjdou ke své rodině a budou pracovat, někteří nejprve studovat. 70% respondentů uvedlo, že má představu, jak se shání zaměstnání. Tyto představy dětí ovšem nekorrespondují s názory personálu, který zmiňuje jako nejvýraznější překážky samostatného života romských dětí po opuštění DD/DDŠ návrat dítěte do původního rodinného prostředí a nezaměstnanost.

ABSTRACT

The degree work titled **“Evaluation of the Current Situation of Children and Young People of Romany Origin in Children’s Homes with regard to the Location”** required processing of theoretical knowledge regarding the issue of children’s homes and children’s homes with a school specialized in the Romany ethnic group, and carrying out qualitative research.

The theoretical portion is based on specialized literature and other sources of information. The first chapter focuses on the characteristics of childhood and adolescence and also includes some thoughts about mental deprivation. The second chapter comprises information about the Romany minority, namely Romany families, identity issues and the related concept of romipen (the Romanism). It also describes specific features of children of Romany origin and education issues of Romany people. The last section of the second chapter mentions the topical problem of social exclusion of Romany people and the current possibilities of social inclusion of this minority. The third chapter focuses on the system of institutional care in the Czech Republic, specifically children’s homes and children’s homes with schools. The fourth chapter describes behaviour disorders. The last, fifth, chapter focuses on the issue of further care for children and young people who leave schools and institutional care facilities.

The objective of the work was to capture and describe the reasons why Romany children and young people are placed in children’s homes and children’s homes with schools in selected regions (Cheb and České Budějovice) and to map the thoughts and ideas of Romany children and youngsters living in such facilities regarding their current situation and their future life after leaving the institution where they are now.

The practical section contains interpretation of data from the qualitative research performed in the target group by means of interviewing (the technique of semi-structured interview) and observing; as regards the supplementary target group the method of questioning (the technique of a questionnaire) was applied. A total of 20 people participated in the research out of whom the basic target group comprised 10 Romany children living in the Children’s home in Aš and in the Children’s home with a

school in Šindlovy Dvory; the supplementary group comprised 10 people from the staff of the identified facilities.

The research showed that the number of children in the children's home and the children's home with a school does not correspond with the total number of Romany people living in the region, but with its social and economic situation. The prevailing reasons for placing Romany children in such facilities include problems at school, problems in the family and behaviour problems (stealing, drug addiction). The Romany children living in such facilities think that after they leave they will join their families and start working, some of them want to study first. 70% of the interviewed children said that they have an idea how to look for a job. However, the children's ideas do not correspond with opinions of the staff who consider the return of these children to their original family environment and unemployment to be the greatest obstacles for independent life of Romany children after their departure from children's homes or children's homes with a school.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „, Zhodnocení současné situace dětí a mládeže romského původu v dětských domovech z hlediska lokality“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v příložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě/ v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne.....

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především Mgr. Aleně Kajanové za ochotu při vedení mé diplomové práce, za věcné rady a užitečné připomínky týkající se tématu. Dík patří také všem osloveným respondentům z dětského domova v Aši a dětského domova se školou v Šindlových Dvorech, zejména Mgr. Anně Židův a Mgr. Janu Urbanovi za umožnění provedení výzkumu.

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST	14
1. Současný stav	14
1.1 Charakteristika období dětství a adolescence	14
1.1.1 <i>Dětství</i>	14
1.1.2 <i>Adolescence</i>	15
1.1.3 <i>Psychická deprivace</i>	17
1.2 Romové	18
1.2.1 <i>Několik slov z historie a současnosti</i>	18
1.2.2 <i>Rodina</i>	19
1.2.3 <i>Romská rodina</i>	20
1.2.4 <i>Romipen (romství), romská identita</i>	21
1.2.5 <i>Specifika dítěte romského původu</i>	23
1.2.6 <i>Vzdělání Romů</i>	24
1.2.7 <i>Sociální exkluze Romů</i>	25
1.2.8 <i>Sociální inkluze Romů – perspektivy, možnosti a doporučení</i>	27
1.3 Náhradní péče o dítě - ústavní péče	30
1.3.1 <i>Systém náhradní rodinné péče (NRP) v České republice</i>	31
1.3.2 <i>Systém ústavní péče (výchovy) v České republice</i>	31
1.3.3 <i>Funkce ústavní péče</i>	33
1.3.4 <i>Dětské domovy</i>	34
1.3.4.1 <i>Charakteristika jednotlivých druhů dětských domovů</i>	34
1.3.4.2 <i>Dítě v dětském domově</i>	36
1.3.4.3 <i>Osoba vychovatele ve školských institucích ústavní výchovy</i>	38

1.4 Příčiny vedoucí k umístění dětí do dětských domovů	39
1.4.1 Alkoholismus a jiné návykové látky	40
1.4.2 Zneužívání a týrání dětí	40
1.4.3 Prostituce	40
1.4.4 Nezvládnutá výchova	41
1.4.5 Nízká sociální úroveň rodiny	41
1.4.6 Trestná činnost rodičů	41
1.4.7 Poruchy chování u dětí a mládeže	42
1.5 Návazná péče	45
1.5.1 Spolupráce DD a orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).....	47
1.5.2 Možnosti dětí opouštějících DDŠ.....	47
1.5.3 Návazná péče v oblasti poradenské	48
1.5.4 Domy na půl cesty.....	48
1.5.5 Azylové domy	49
1.5.6 Odbor sociálních věcí, péče o minority	50
1.5.7 Hodnocení systému péče o ohrožené děti	50
II. PRAKTICKÁ ČÁST	52
2. Cíl práce a hypotézy	52
2.1 Cíle práce	52
2.2 Výzkumné otázky	52
3. Metodika	54
3.1 Použité metody a techniky sběru dat	54
3.2 Charakteristika cílové populace.....	55
3.2.1 Základní cílový soubor.....	55

3.2.2 <i>Doplňkový cílový soubor</i>	55
4. Interpretace výsledků	58
4.1 Obecné údaje.....	58
4.2 Vyhodnocení kategorií otázek v interview	59
4.2.1 <i>Výsledky základního cílového souboru</i>	60
4.2.2 <i>Výsledky doplňkového cílového souboru</i>	79
5. Diskuse	90
6. Závěr	97
7. Klíčová slova	100
8. Seznam použitých zdrojů	101
9. Přílohy	111

ÚVOD

Motto:

„... mají v sobě zarážející krásu, která nás činí ošklivými samy před sebou. Jejich pouhá existence zpochybňuje naše hodnoty. Potřebujeme je. Mohli by nám pomoci alespoň trochu pohnout naším zkostnatělým pořádkem. Mohli bychom se u nich poučit, jak bezvýznamné jsou hranice.“

Günther Grass (52)

Ještě před čtyřiceti lety romské rodiny na svých dětech velmi lpěly, bránily se jejich umístění do dětských domovů. Dnes se romské matky vzdávají svých dětí nápadně snadněji než „gádžovky“, nechají je třeba rovnou v porodnici. (52) Rozpadem velkorodin a rodových skupin byla narušena funkce společenské kontroly, kterou zajišťoval právě jejich tradiční příbuzenský systém. Přehodnocování starých a vytváření nových hodnot ustrnulo v jakémsi přechodném stádiu, během něhož Romové opouštěli své kladné vzorce chování a jednání a ty nahrazovali jen některými prvky životního standardu majoritní společnosti, ústícími někdy do asociální a sociálně-patologické činnosti, např. tradiční péči o děti vystřídal jejich předávání do dětských domovů. (44)

Romské dítě dnes má jistě lepší péči, než jeho prarodiče, pokud jde o stravování, lékařskou péči i vzdělání. Hůře na tom je, pokud jde o vztahy v rodině a v širším společenství, jež je značně uvolněné. Jeho řečí je chudá čeština, navíc ve vulgární podobě. Žije více mediálním brakem než tradiční kulturou svého národa. Jeho prostředím jsou zpravidla městské ulice, na nichž poznává chaotický „gádžovský“ svět, ženoucí se bezohledně za konzumem, senzací a zhrubým požitkem. (52)

Mezinárodní Úmluva o právech dítěte, ke které se naše republika připojila, a která má tedy platnost zákona, garantuje právo každého dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj (čl. 27). Horní hranicí se přitom rozumí věk 18 let. Naplnit tento zákon je především povinností rodičů. Pokud toho z nějakého důvodu nejsou schopni, je společnost povinna jim poskytnout pomoc; pokud k tomu nejsou ochotni, musí k tomu být přinuceni; není-li to možné,

musí převzít péči o dítě společnost. Kontrolní funkci má stát, který také v případě nutnosti zasahuje.

Osazenstvo dětských domovů je z 60% romské. Tvoří-li romské děti 4% dětské populace, dostávají se tedy do dětských domovů patnáctkrát častěji než děti neromské. Naše polistopadová sociální politika dokonce po léta zvýhodňovala rodiče, jejichž dítě bylo umístěno v kolektivním zařízení. Pobírali na ně totiž sociální dávky. Velká část romských dětí tedy žije v rodinách, jež, podobně jako mnohé neromské rodiny, selhávají v plnění některých svých základních úkolů. (52)

I když problematika dětských domovů, především otázka období po opuštění těchto zařízení pro výkon ústavní péče, je stále diskutovaným tématem, z vlastní zkušenosti nabývám stále častěji dojmu, že je nedostatečně vyřešena a je na ni kladen malý důraz, a to nejen u romského etnika. Vycházím i z toho, že osobně znám několik bývalých „svěřenců“ (romského původu) dětského domova v Aši a jejich následnou situaci. Většina se vrátila zpět do romské komunity, buď ke své rodině, nebo se začlenila do jiné romské komunity. Téměř všichni měli, prakticky ihned po opuštění dětského domova, své vlastní děti, ale žijí v nevhodných podmínkách, co se týče bydlení, zaměstnání a zdravotního stavu. Ve 3 případech z 6 se uchýlili k prostituci, alespoň na nějaký čas. Pouze jedna vystudovala střední školu, v současné době žije v Anglii, kam se dostala přes Au – pair, a dle posledních zpráv se má dobře.

Nejen mé, výše uvedené dojmy a „zkušenosti“, mě tedy vedly k zaobírání se touto problematikou poněkud hlouběji v diplomové práci. Obecně mladí lidé opouštějící ústavní zařízení jsou vystaveni hodně obtížné situaci, kterou málokdo zvládne bez nějaké „újmý“. A troufnu si říci, že lidé romského etnika, vzhledem k aktuální situaci v naší republice a mínění většinového obyvatelstva, to mají ještě o něco těžší. Určitě by se měla zmíněná oblast možného problému brát vážněji, např. rozšířením sítě služeb následné péče zaměřující se přímo na lidi z dětských domovů a podobných zařízení. Dle mého názoru je nedostatečná a přitom by se tak dalo zabránit zbytečně vzniklým situacím.

V první, teoretické, části své práce se věnuji v úvodní kapitole charakteristice období dětství a adolescence, zmiňuji též problém psychické deprivace. Druhou

kapitolu tvoří „Romové“, kde se zabývám romskou rodinou, otázkou romské identity, specifikům dítěte romského původu, vzděláním a v neposlední řadě sociální exkluzí a inkluzí. Třetí kapitola pojednává o systému náhradní rodinné péče v České republice, se zaměřením na ústavní péči a do ní spadajících dětských domovů a dětských domovů se školou, kterým je věnována zvláštní pozornost v jednotlivých podkapitolách. Ve čtvrté kapitole podrobně rozebírám možné příčiny vedoucí k umístování dětí do zařízení ústavní výchovy. Pátá kapitola se zabývá otázkou návazné péče o lidi opouštějící tato zařízení.

V praktické části práce pak prezentuji poznatky a výsledky provedeného kvalitativního výzkumu u dětí a mládeže romského původu v dětském domově a dětském domově se školou, a personálu uvedených zařízení.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Současný stav

1.1 Charakteristika období dětství a adolescence

1.1.1 Dětství

V právním řádu České republiky se pojmem „dítě“ rozumí nezletilá osoba od 0 do 18 let. (75)

Za úsvit vývoje lidské osobnosti lze považovat dobu, kdy se u dítěte objevuje sebeuvědomování, neboli jáství. To je obvykle kolem 36. měsíce až čtvrtého roku života. Některé rysy osobnosti, zejména temperamentové, se však rýsují podstatně dříve, jsou zřejmé v raném novorozeneckém věku. Milované dítě vyrůstající v míru, v dostatečném hmotném sycení, které má dostatečný počet sociálních příležitostí, se bude s vyšší pravděpodobností vyvíjet jinak, než dítě, které je na tom opačně. (25)

Teorie vazby (attachment theory), jejímž tvůrcem je John Bowlby, předpokládá, že „vztah primární vazby“ se u dětí ve vztahu k matce nebo člověku, jenž ji nahrazuje, rozvíjí přibližně ve věku 7 měsíců. Bezpečná (jistá) vazba je v pozdějším vývoji psychologickým a sociálním ochranným faktorem. Tato vazba předpovídá pozitivní vztah mezi rodičem a dítětem, lepší vztahy s věkovými vrstevníky v dětství, pozitivní vztah učitel-dítě, vyšší míru sebeúcty a psychologické odolnosti. Nejisté druhy vazby jsou rizikem (nikoli jistotou) vývoje psychopatologických změn. Předpovídají vyšší pravděpodobnost problematických vztahů rodič-dítě, horší vztahy s vrstevníky v dětství, agresivitu, úzkost a konfliktní vztahy s učiteli. (53)

V mladším školním období (prepubescenci), které je vymezeno věkem 6/7 – 11/12 let, emoční vývoj a schopnost seberegulace rychle narůstá, dítě je již schopno své city potlačit nebo naopak vyjádřit. Sociální kontroly jsou ještě velmi labilní a závislé na okamžité situaci. Děti se při svém sebehodnocení opírají o srovnání s druhými. (28)

Prepuberta se v psychice chlapců hlásí tím, že začnou být hlučnější, rádi na sebe upozorňují a chovají se k sobě agresivněji než předtím. Děvčata se spíše uzavírají do

sebe, jsou přecitlivělá. (72) Schopnost dítěte tvořit sociální vazby hraje důležitou roli při překonávání osamělosti, ale i pro schopnost být sám. (6)

Základní životní potřeby dětí

Známý dětský psycholog Zdeněk Matějček ve svých publikacích upozorňuje na to, že mezi základní potřeby kromě těch, které spočívají v péči, patří i další, spojené s výchovou. Uvádí potřebu určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů, potřebu smysluplnosti světa, určité stálosti, pořádku a smyslu v podnětech, potřebu prvotních a jedinečných sociálních a emocionálních vztahů (k matce) - to přináší dítěti pocit životní jistoty, potřebu společenského uplatnění a společenské hodnoty (z toho vychází zdravé uvědomění vlastního já, vlastní identity) a potřebu otevřené budoucnosti, životních perspektiv. (35)

1.1.2 Adolescence

Časově vyplňuje adolescence především druhé desetiletí života. Konkrétní časové vymezení a specifikace tohoto období se přitom u jednotlivých autorů velmi různí. V evropské psychologii se tradičně oddělovala od pubescence, která se ohraničuje časovým intervalem 11 až 15 let. Vlastní adolescence je pak většinou datována od 15 do 20 let. (33)

V pubertě i adolescenci, neboli v období druhého vzdoru, je typická záliba ve vnitřním prožitkovém světě, někdy též nazývaná introvertizací. (72) Začátek dospívání spojený s pubertou bývá tradičně hodnocen jako zvýšeně konfliktní období mezi rodiči a dětmi. Novější empirické výzkumy však říkají, že pokud se konflikty objevují, jde většinou o vyhocení situace, která byla charakteristická už v dětství. (29) Přesto bývají děti ve vztahu k rodičům plni ambivalence a rozporu, extrémně citliví na ponížení z jejich strany (fyzické tresty). (72) Pro tuto fázi vývoje je typický též sklon k extrémním závěrům a černobílému pohledu na svět. Je to období hledání, touhy, vnitřních nejistot a konfliktů, typické pro nestálé, nevypočitatelné a paradoxní jednání, experimenty se sebou samým i s okolím, nadměrnou sebekritiku i kritiku okolí. (6)

Význam vztahu k sourozencům se v průběhu adolescence zvětšuje, protože jsou příslušníky stejné generace, manifestují podobné potřeby, postoje, zájmy a reprezentují stejnou kulturu. Blízkost ve vztahu k sourozencům uvádějí častěji dívky. (33)

Adolescence má svůj sociální, zdravotní, kulturní, ekonomický i pedagogický rozměr. Zejména sebereflexe a seberegulace nabývají na významu a stávají se důležitou hodnotou. G. S. Hall hovoří o nevyhnutelném a dramatickém střetu protikladných tendencí v člověku. Z psychoanalytických pozic vysvětluje P. Blos, že regresní chování a úzkost provokuje „bouři a vzdor“, což jsou podle něj normální a téměř nutné projevy adolescence. Podstatnou složkou je vytrhnutí z psychologické závislosti na rodičích a vytvoření těsných vazeb s vrstevníky. I to vede k řadě konfliktů. Nebezpečné je, když vrstevníci jednotlivce odmítají, nebo když je jedinec na nich naopak příliš závislý. Vrstevnické vztahy považuje i V. Seltzerová za klíčový atribut období dospívání, o dospívání hovoří jako o „vrstevnické aréně“ (peer arena). (33)

Východiskem je tu koncept vývojového úkolu podle R. J. Havighursta, (v němž je zahrnuto přijetí vlastního těla, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role, schopnost aplikovat intelektový potenciál v každodenní zkušenosti, uplatnění emocionálního potenciálu ve vrstevnických vztazích, změna vztahů k dospělým – autonomie, popř. vzájemný respekt a kooperace nahrazuje emocionální závislost, získání představy o ekonomické nezávislosti (volba povolání), získání zkušenosti v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život, rozvoj intelektu, emocionalita interpersonálních dovedností – tj. získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování, představ o budoucích prioritách v dospělosti a ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu.)

Plnění vývojového úkolu v adolescenci není jednoduché. Právě v této souvislosti se používá pojem krize, kterou lze chápat jako střet biologických, psychologických a sociálních aspektů při zvládnání konkrétního vývojového úkolu. Vývojový úkol je tu formulován jako vytvoření identity vlastního já (ego identity). (33)

Identita je naše společenské „já“, naše vnitřní odpověď na otázku, kdo jsem, co znamenám pro sebe a pro druhé, jaké místo zaujímám ve spoustě vztahů, ve svém sociálním světě. Opakem identity je anonymita. Ta znamená situaci, kdy nemáme žádné

společenské „já“, kdy na sociálním dění nemáme účast, kdy nejsme přijímáni jako individuální svébytná a hodnotná osobnost. (36)

Mladý člověk je nucen činit mnoho rozhodnutí, musí přijmout řadu rolí spojených se společenskými standardy. Často tak zažívá silný stres, který může překračovat jeho kapacitu zvládnání. Toto vědomí tzv. vlastní účinnosti je ovlivňováno stylem výchovy a způsobem vzdělávání. Prohlubuje se i vědomí časové kontinuity vlastního já, jenž je často spjato s přehodnocováním vlastní minulosti a se zvýšenou orientací na vlastní budoucnost. (33)

1.1.3 Psychická deprivace

Ve všech zařízeních, kde vznikají kolektivy dětí, hrozí tzv. psychická deprivace. Termín určuje chování, které následuje jako důsledek dlouhodobé absence psychických podnětů, nestimulujícího prostředí a nedostatečné podnětné péče. Je to stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána možnost a příležitost uspokojovat některé základní potřeby v dostačující míře a dostatečně dlouho. Projeví se tím, že jedinec nebude schopen přizpůsobit se situacím, jež jsou v této společnosti běžné. (37)

Citově deprivované děti mají tendenci k vytváření povrchních mezilidských vztahů, nemají schopnost empatie a bývají egocentrické. Nízká frustrační tolerance je spojena se sklonem reagovat impulsivně, afektivními výbuchy a zkratkovitými reakcemi. Jestliže rodiče nejsou dobrým identifikačním modelem pro dítě, jeho hodnotový systém bude nějakým způsobem deformován. (67)

Zkušenosti s „hospitalismem“ malých dětí, který je důsledkem odloučení od matky a izolace, ověřeným rozsáhlými pokusy, dokládá též nechtěný „pokus“ proběhnuvší na mnoha dětech, nacházejících se ve východoevropských kojeneckých ústavech. Několik tisíc jich bylo adoptováno do Anglie, Kanady a Spojených států. Z pozorování vyplynulo, že míra poškození u těžce deprivovaných dětí odpovídá délce doby, kterou děti prožily v kojeneckém ústavu. Prokazuje to vyšetření dětí, které do adopce prožily v ústavu 4 nebo 8 měsíců. Děti s kratší dobou pobytu se chováním příliš

nelišily od dětí, které žily v rodině od narození. Děti, které v ústavu prožily delší dobu, byly podstatně víc stažené do sebe, neodpovídaly na podněty z okolí, chovaly se stereotypně (např. se kývaly). V jejich skupině se objevovaly také daleko častěji obtíže s příjmem potravy, od odmítání až po přejídání.

Vyšetření provedené 3 roky po adopci ukázalo, že poruchy chování jsou opět úměrné době prožité v kojeneckém ústavu. U některých dětí se zlepšilo zkoumání okolí, což se považuje za prohloubení míry pocitu bezpečí ve vazbě k matce, avšak mnohé z nich se chovaly přátelsky, bez jakéhokoli rozlišování, což je běžný důsledek ústavní výchovy. Tyto děti však vytvářejí jen zcela povrchní citové vazby, přitom potřeba vazby u nich má nutkavý charakter, takže na sebe trvale, za jakoukoli cenu strhují pozornost. U mnohých z nich se projevují známky dětské deprese, jsou i nadále stažené do sebe. Hlavní obtíž je však špatná sebekontrola, zejména výbuchy špatné nálady, útočnost, trvalé vyžadování pozornosti. Na druhé straně se v porovnání s výchozím stavem projevuje v průběhu let zlepšení. (25)

Jednou z forem blízkých psychické deprivaci je zanedbanost, popřípadě tzv. kulturní deprivace. Dítě svým chováním, svými hygienickými návyky, pracovními a společenskými postoji „otiskuje“ velmi jednoduché rodinné prostředí, ze kterého pochází. V některých případech jde o prostý nedostatek vývojových podnětů, jindy spíše o jiné kulturní zázemí, jež se z hlediska majoritní společnosti jeví jako „zaostalé“. V tomto případě jsou zmiňovány právě některé romské rodiny. (36)

1.2 Romové

1.2.1 Několik slov z historie a současnosti

V České republice Romové tvoří nejpočetnější etnickou menšinu, i když při posledním sčítání lidu v roce 2001, se k romské národnosti přihlásilo jen necelých 12 tisíc občanů naší republiky. Střízlivé expertní odhady se v této věci obvykle pohybují na úrovni 200-300 tisíc (cca 2-3 % obyvatel), a jsou i odhady vyšší. (43)

Podle krajů obývá více než čtvrtina celkového množství romské populace Severočeský kraj, kde mají Romové také nejvyšší zastoupení v úhrnu obyvatelstva. Za Severočeským krajem zaujímá další pořadí v hustotě romské populace kraj Severomoravský a kraj Západočeský, kde v prvním případě žije zhruba pětina a ve druhé sedmina z celkového počtu Romů. Naprosto nejméně Romů žije v Jihočeském kraji, s výjimkou jeho Českokrumlovského okresu. (44)

Etnická skupina představuje vymezení širší, než skupina národnostní, kdy statut národnosti byl Romům od začátku 90. let v rámci české společnosti přiznán. Etnická skupina je definována jako společenství lidí, kteří mají společný rasový původ, obvykle společný jazyk a sdílejí společnou kulturu. Souhrnně lze říci, že etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou, což je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu. (68) Podle Průchy je termín etnikum v české a evropské terminologii výraz označující obvykle společenství rozvinuté na úroveň národa (např. Češi), kdežto výraz etnická skupina často označuje ta společenství, která do úrovně národa nedospěla (např. Romové v ČR). (51)

Převažující subetnickou skupinou u nás jsou Romové slovenští a maďarští, malou skupinu představují Romové čeští, moravští i němečtí, specifickou skupinou jsou Romové olaští (převážně kočovní až do roku 1959). (5)

Pokud jde o nově se formující prvky v současném romském životním způsobu, je pochopitelná častá nerovnoměrnost rozvoje jejich rychle stoupající životní úrovně a ne tak rychle se měnícího životního způsobu jako celku, kdy nebezpečí podceňování jeho materiálních stránek a konzumních postojů k životu, u části mladších Romů, je v této etapě mnohdy ještě větší a vážnější, než u ostatního obyvatelstva. (4)

1.2.2 Rodina

Na tomto místě ocituji základní psychologické funkce rodiny, tak jak je uvádí Vocilka ve své knize, kde cituje Heluse:

- uspokojuje základní, primární potřeby dítěte

- uspokojuje potřebu organické přináležitosti dítěte
- dává dítěti bezprostředně působící vzory a příklady
- uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení
- zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti
- dává dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů
- navozuje v dítěti představu o širším okolí, o společnosti a světě
- je prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat radu a pomoc, je útočištěm v situacích životní bezradnosti. (69)

Rodičovství má tři základní složky: 1. ochranu dětí před poškozením, ochranu a podporu jejich zdravého tělesného a duševního vývoje, 2. kontrolu a vynucení mezí, které zajišťují jak bezpečí dětí, tak bezpečí jejich okolí úměrně tomu, jak se rozšiřuje aktivita dětí v průběhu jejich vývoje, 3. zajištění co nejlepších podmínek rozvoje talentu dětí, zajištění co nejlepších možností pro jeho využití.

Narušené rodičovství se v současnosti považuje za jednu z klíčových příčin tělesných, psychologických, psychiatrických a sociálních onemocnění a poruch dospívajících dětí a mládeže. Je v kořenech (antisociální) poruchy chování dětí a dospívajících, delikvence dětí a mladistvých, závislosti na alkoholu a drogách. (25)

1.2.3 Romská rodina

Rodina v romských komunitách představuje základní jednotku, vnitřně hierarchizovanou a provázanou řadou vztahů, které zaručují její funkčnost. Rodina je soustředěna především na děti, kterých tradičně bývá velký počet, i když zvláště integrovaní Romové od mnohodětnosti ustupují. Současná krize hodnot se romské rodině nevyhnula (politikou předchozího režimu utrpěly především vazby na širší příbuzenstvo), v mnoha případech však stále platí tradiční řád. (55)

Termín „rodina“ lze do romštiny přeložit dvěma výrazy. Jednak jako famel'ija, jednak jako fajta. Výraz famel'ija znamená příbuzenskou pospolitost v rozsahu tří až pěti generací se všemi přivdanými a přiženěnými. Fajta („rod“) akcentuje linii

vertikální, a to jak linii otce, tak matky. Hovoří-li se pak dále o rodině v našem smyslu „nukleární“, užije se výčtu domni čhave (tedy žena/manželka a děti). Fajta je obvykle patrilineární skupinou původu, která zahrnuje 5-6 generací. Velikost nukleární rodiny se snižuje jednak poměrně častými potraty, dětskou úmrtností, odebíráním dětí do dětských domovů, ale i přirozeným procesem dospívání nejstarších dětí, které postupně zakládají nukleární rodiny vlastní. (18)

Podle Philippa Ariese existují dva typy rodin. V první je osoba dítěte zanedbávána. Takové rodině záleží na pracovní síle. To je typ plodivý či rozmnožující se, tradiční. Ve druhém typu spočívá bohatství hlavně v dětech a v jejich budoucnosti. To je typ malthuziánský (tj. nakloněný kontrole porodnosti). Je zřejmé, že klasifikačně spadá romská rodina do typu prvního. Podle P. Ariese je v tradičním typu dítě pouhou funkcí rodiny, dítě je důležité, neboť znamená pro rodinu pracovní sílu a je dalším v řetězu generací. Na prvním místě a v centru zájmu však nestojí dítě. Není vychováváno kvůli němu samotnému nebo pro radost, ale kvůli jeho přínosu pro rodinu. O rovnoprávnosti dítěte v tomto typu rodiny nemůže být ani řeči. Je tak pravdou, že v „romské komunitě“ jsou děti „bohatstvím“ rodiny glosovanou příslovím „Nane čhave, nane bacht. – Nejsou děti, není štěstí.“ V tradičním typu je dětství (oproti modernímu typu) naopak velice krátké a v zásadě okamžitě, jakmile to fyzická konstituce dovolí, je dítě vtaženo do obstarávání rodinného života (dle autora takové dětství, dá-li se vůbec ještě o dětství hovořit – k nejtěšnějším nepatří).

Důležitým rysem romské rodiny je tzv. „kolektivismus“, který člověka provází celým životem, neboť způsob života v romské rodině, její ochrana a současně ritualizované role jejích členů nenutí ani dítě, ale vlastně ani dospělého převzít plně odpovědnost za sebe sama, což v důsledku u jednotlivce vede ke ztrátě pocitu odpovědnosti za svůj život. V romské velkorodině se tedy (na rozdíl od našeho rodinného prostředí) neočekává, že dítě bude individualita. (18)

1.2.4 Romipen (romství), romská identita

Problematikou identity se v polovině 20. století zabýval Erik H. Erikson, který pojem identity sám nikdy přesně nedefinoval, jelikož by se tím ztratila jeho podnětnost,

inspirativnost. Užíval jej především k označení určité celostní kvality duševního a duchovního života, která se objevuje v adolescenci. Mladý člověk přebírá za sebe odpovědnost, nově si uvědomuje, jaký je, na čem mu záleží, co opravdu v životě chce, co dokáže, čemu věří. Jde o kvalitu poznání, citu i vůle.

Identitu etnika chápe Řičan jako personifikační metaforu užívající představy, že skupina je individuem, osobou, jež si sama sebe uvědomuje, ví co chce, má k sobě určitý vztah. V podobném, užším smyslu je také možno mluvit o „etnickém vědomí“ (ethnic awareness). Osobní identita je něco, co člověk naléhavě potřebuje. Mít ji znamená vědět, kdo jsem a jaký jsem, kam patřím, co chci, co dokážu, čemu věřím. Kdo postrádá jasnou a pevnou identitu, ten trpí nejistotou, pocitem vykořeněnosti, vnitřním zmatkem a bezcílností. (52)

Národní identita může být velkou oporou osobní identity, její pevnou součástí. Pokud si ovšem svého „národa“ necením, dokonce se stydím za to, že k němu patřím, může mi moje národní identita osobně škodit, může mě ponižovat a rozvracet. Každá identita znamená mimo jiné odlišnost od někoho jiného. Vědomí odlišnosti může být spojeno s tolerancí a otevřeností. Svou odlišnost můžu prožívat také konfrontačně, nepřátelsky. (52)

V této souvislosti je patřičné zmínit se též o konceptu romipen (romství, romská tradice, romská kultura) (16), neboť ten bývá s romskou identitou velice často ztotožňován, ba bývá pokládán za její jádro. Skutečností ovšem je, že termín není samotnými Romy zcela zvnitřněn a není jimi ani běžně užíván. (60) Spíše než o rys „tradiční“ se totiž jedná o novodobý konstrukt zavedený a propagovaný zejména romisty, který nositele mívá. (18)

Dá se říct, že pozitivní rysy romské identity (jazyk a svébytná kultura, vřelé interpersonální vztahy, zvláště vztah k dětem, přísná sexuální morálka...) tedy slábnou. Důsledkem je, že vystupují do popředí rysy negativní, přesněji řečeno rysy, které se jeví jako negativní nám, neromům. (52)

Odmítavý postoj řady Romů k vlastnímu romství je výsledně snadno pochopitelný. K vnější izolaci od neromského světa se tak ovšem připojuje ještě

odcizení vnitřní. Nejtristnější podobu tohoto dvojího odcizení potom ztělesňují novodobá romská ghetta. (55)

Jakoubek uvádí, že neexistuje společenství „Romů“, které by sdílelo mimo jiné např. tradiční romskou kulturu (se sociální organizací, jejíž bázi tvoří příbuzenství, subetnické členění a institut rituální nečistoty); většinovou kulturu, případně, jehož členové by mohli za jistých okolností (pobyt v dětském domově, adopce příslušníky hegemonní společnosti, „dobrovolná asimilace“ ad.) své romství „ztratit“, případně se mu „odcizit“, aby ho pak po jedné, dvou či třech generacích jejich potomci v sobě mohli „nalézt“ nebo se k němu „přiznat“ a oni by tak „našli cestu zpátky“. V tomto smyslu Romové neexistují. (18)

1.2.5 Specifika dítěte romského původu

Přesné statistiky neexistují, ale pediatři se shodují v tom, že děti romského původu jsou v mnohem horším zdravotním stavu než „gádžovské“. Mezi příčiny se řadí především nevyhovující bydlení, špatná životospráva (kouření, alkohol, i u matek během těhotenství), krátká doba kojení, špatná péče o kojence i starší děti, nevhodná strava, nedostatečná hygiena, neschopnost či neochota pečovat o své zdraví atd. Zvláštní kapitolu tvoří infekční nemoci. Patří sem syfilis (postihující i novorozence), šířená prostitutkami, a také žloutenka. (52)

U Romů je láska k dětem někdy necílevědomá až nezodpovědná - vyznačuje se velkou pudovostí, sebekázeň v ní hraje menší roli. (45) Emotivita romského dítěte je charakteristická impulsivností, snadnou vzrušivostí a výbušností. Ta se často vyznačuje i větší intenzitou prožívaných emocí s malou sebekontrolou, která může být problémem, především při nástupu školní docházky. (63)

Děti bývají dříve zapojovány do aktivit dospělých členů, odmalička se zúčastňují rozhovorů o záležitostech dospělých, mají volnost. Výchovu a dohled nad dětmi nelze charakterizovat jako individuální vedení, vše je podřízeno spíše skupinové sociální kontrole. (57)

Sociální dospívání dětí je nutno chápat ve vztahu k romské komunitě, nikoli ke společnosti jako celku. Je-li např. matka uvězněna a její dvanáctiletá dcera se dokáže

postarat o menší děti, pak je to z hlediska jejího světa projev zralosti, ať získá peníze na jídlo jakýmkoli způsobem. (52)

Masivním negativním faktorem duševního, charakterového a sociálního vývoje romského dítěte je averze „gádžovské“ většiny vůči jeho národu, se kterou se setkává velmi brzy a která mu srozumitelně signalizuje, že tato společnost není „jeho světem“. Vrcholem této averze jsou fyzické útoky skinheadů, ale už tříleté dítě těžko uchráníme před seznámením s rasistickými nadávkami. S tímto vyrovnáváním mu pomáhají rodiče, od nichž lze těžko čekat takovou zralost a mravní sílu, aby se aspoň snažili vést dítě k sociálně konstruktivní reakci. Častěji v něm podpoří pocit křivdy a touhu po odvetě. Nelze se tedy divit, že děti romského původu přijímají „gádžovské“ hodnoty a postoje v lepším případě jen povrchně, v horším případě jen naoko. Málo se identifikují se společností a jejími principy. (52)

1.2.6 Vzdělání Romů

Škola je některými Romy chápána jako „bílá“, víceméně represivní instituce. Romové k ní mají a priori nedůvěru, a ta se přenáší na dítě. (52) Pozitivní vztah ke vzdělání s uvědoměním si jeho potřeby je závislý na tom, do jaké míry je určitá romská rodina integrována do majoritní společnosti. Platí, že čím větší míra segregace, tím menší pocit uvědomění si potřeby vzdělávání. (23)

Skoro každé romské dítě, které je zvyklé na kolektivní rodinný život, teprve v první třídě zakouší pocit osamělosti a samostatnost romských dětí není tak veliká jako u jejich spolužáků z majoritní společnosti. (61) Problémy nastávají i z důvodu jiného vnímání času Romy, což se projevuje nedochvilností spojenou s pozdním vstáváním. Doménou romského času je totiž přítomnost. (54) Někdy dítě často vynechá školu z malicherných důvodů, např. proto, že se mu nechce. Jindy má romská matka k tomu, že dítě nepošle do školy, vážné důvody, o kterých mlčí. Nemá např. peníze, aby dítě vybavila svačinou odpovídající „normě“. (43)

Velmi málo romských dětí prochází mateřskou školou a je pak nedostatečně připraveno na školní práci. Absolvováním základní nebo speciální školy školská kariéra

mnoho Romů končí. Většina dětí už předem počítá s tím, že půjde „na podporu“, část nastoupí do učebního oboru, jen málo těch, kteří nastoupili, se však skutečně vyučí. Na střední školu nastoupí mizivá menšina, na vysokou jen výjimečně. (52)

Ve vzdělání svých dětí vidí Romové dokonce nebezpečí: mohlo by jim děti odcizit. Proto se často spokojují s tím, že děti absolvují několik prvních ročníků základní či speciální školy. Důsledkem je vysoká absence zaviněná malou snahou rodičů o pravidelnou školní docházku, nedostatek péče o domácí přípravu a minimální spolupráce se školou. (43)

Důvodem k přeřazování romských dětí do speciálních škol, jak uvádí Kajanová, není pouze nedostatek potřebných znalostí, ale mnohdy též nepříznivé podmínky domácnosti a časté absence. Školy také často nejsou schopny respektovat specifické vzdělávací potřeby romského dítěte, doporučování romští asistenti zdaleka nepokrývají všechna vzdělávací zařízení. (20)

1.2.7 Sociální exkluze Romů

Sociální exkluze (sociální vyloučení) znamená proces (případně stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém životě společnosti. (34)

Romové jsou v české společnosti skupinou, která je sociální exkluzí postižena velmi výrazně. (43)

Vznik sociálního vyloučení je multidimenzionální jev. Podílejí se na něm jednak faktory vnitřní (např. nízké vzdělání či drogová závislost), jednak vnější (např. diskriminace).

Sociální vyloučení v sobě zahrnuje celou řadu nepříznivých jevů. Jednou z hlavních složek je ekonomické vyloučení, které souvisí s nezaměstnaností a s omezeným přístupem na trh práce. Velká část sociálně vyloučených je nezaměstnaných a závislých na sociálních dávkách. Jako zdroj výdělku slouží různé alternativní zdroje (např. práce na černo). Obtížnost získat zaměstnání je spojena

především s nízkým vzděláním a kvalifikací (většina sociálně vyloučených má základní vzdělání, či navštěvovala speciální školy). Nedostatečný přístup ke službám a absence sociálních vztahů mimo lokalitu jsou problémem, který se spolu s dalšími odráží na zdravotním stavu sociálně vyloučených, ti jsou častěji pobírateli invalidního důchodu, či mají pracovní omezení. Problémem je, že děti vyrůstající v takových rodinách postrádají vzory, stejný model se tedy přenáší z generace na generaci.

Sociální vyloučení je tak devastující jak pro jím postiženou skupinu obyvatel, tak pro společnost, v níž k němu dochází. (34)

V České republice v roce 2006 existovalo, dle expertních odhadů (*Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, MPSV ČR, Praha. 2006), okolo 300 sociálně vyloučených romských lokalit, v nichž žilo více než 80 000 obyvatel. V současné době je jejich počet ještě vyšší, vzhledem k dynamice celého jevu.

V sociálně vyloučených lokalitách se ve vyšší míře vyskytují sociálně patologické jevy. Časté jsou různé typy závislostí od tabakismu a alkoholismu přes gamblerství po drogové závislosti. Typická je drobná kriminalita (krádeže železného šrotu), v příhraničních oblastech a velkých městech pak také prostituce. Specifickým problémem je zadluženost jako důsledek vysokoúrokových půjček. (40)

Kultura chudoby

Koncept sociálního vyloučení je jedním ze dvou nejčastěji užívaných konceptů vysvětlujících současnou situaci Romů v České republice. Druhým konceptem je kultura chudoby. Oba poukazují na to, že současnou situaci primárně neovlivňují interetnické rozdíly, ale zejména sociální situace Romů.

Kulturu chudoby formuloval americký antropolog O. Lewis (1966) jako specifický model popisující subkulturu západní společnosti, která má vlastní strukturu, vnitřní logiku a vlastní způsob života, jenž je předáván z generace na generaci. Kultura chudoby je, dle Lewise, reakce a adaptační mechanismus na určité podmínky ve společnosti, a jakmile jednou vznikne, má tendenci se reprodukovat.

Kultura chudoby je subkulturou majoritní společnosti, na níž je v mnoha ohledech závislá, na druhou stranu však funguje jako relativně autonomní kulturní systém s většinou klasických atributů takového útvaru. (31)

1.2.8 Sociální inkluze Romů – perspektivy, možnosti a doporučení

Podle názorů mnohých odborníků je východisko ze situace sociální exkluze v nástrojích a možnostech sociální politiky a v metodách terénní sociální práce, jejíž doménou je působení v „centru“ mnohočetného sociokulturního problému. (32)

K sociálnímu začlenění romského etnika mohou přispět spíše komplexně pojatá opatření. V první řadě je zapotřebí jasně garantovat práva menšiny Romů a ochranu těchto práv. Vedle toho by podpora zastoupení Romů ve státní správě a samosprávě měla dostat jasné institucionální formy. Za druhé je třeba usilovat o zlepšení sociálně-ekonomického postavení Romů. Z dlouhodobého hlediska je pravděpodobně nejvýznamnější vzdělávání, je totiž cestou k zaměstnání. V krátkodobém časovém horizontu je zapotřebí zlepšit zaměstnanost Romů.

Možností je více:

1. Mohou být koncipovány specifické projekty zaměřené na podporu zaměstnávání Romů. Tyto programy by měly uplatnit vyzkoušené strategie: propojit prvky vyhledávání, sociální práce, motivace, pracovní přípravy, podporovaného zaměstnání a vedení kariéry.

2. Zvláště se osvědčují „nízkoprahové“ aktivity, které poskytují podporu přímo v místech s vysokou koncentrací romské populace. Jde zejména o projekty typu „streetwork“.

3. Rozšiřování činnosti komunitních center, domů na půli cesty a dalších konkrétních institucionálních forem prevence sociálně patologických jevů. (43)

Jedním z nástrojů sociální inkluze je *sociální poradenství*, které zahrnuje tyto aktivity a přístupy:

- snahu o integraci, potlačení separace, zapojení samotných Romů do procesu integrace
- rovnost na občanském principu ve smyslu pozitivní stimulace při zachování adresnosti a diferenciaci
- zbavování se předsudků na bázi rasismu, filantropie, snižování sociálního napětí
- nebát se hodnotit a zveřejňovat přesné údaje o vzájemném soužití
- podporování hodnotového systému, který je vlastní širší společnosti
- usilovat o vytvoření silné romské inteligence (32)

Program podpory terénní sociální práce byl jako jediný přímo zacílen na fenomén sociálního vyloučení v prostředí romských komunit.

Opatření se týkala několika oblastí:

- Kulturní oblast

Preference modelu multikulturní společnosti, garance práv menšiny Romů a aktivní ochrana těchto práv, podpora aktivit rozvíjejících romskou kulturu, jazyk, tradice na školách i mimo školu, výchova majority prostřednictvím seznamování s kulturou a životem romské menšiny, vzdělávání a antiopresivní trénink pedagogů.

- Sociální oblast

Orientace na komplexně pojatá opatření, podpora vzdělávání Romů (podpora např. romských pedagogických asistentů), podpora zaměstnanosti Romů, zlepšení podmínek bydlení Romů, vyhýbat se koncentraci sociálně znevýhodněných skupin v lokalitách (např. v holobytech), v rámci aktivních strategií v oblasti sociální pomoci vyvažovat „práva“ a „povinnosti“, zvážit možnosti sledování informací o romském etniku státními institucemi.

- Politická a občanská oblast

Tvorba antidiskriminační legislativy, podpora zastoupení Romů ve státní správě a samosprávě, vzdělávání a antiopresivní trénink úředníků státní správy a samosprávy,

policistů, sociálních pracovníků atd., podpora romské politické a občanské angažovanosti.

- Ostatní

Posilování koncepční role vládní strategie (cíle-koncepty-řešení), organizovaná spolupráce vlády s nestátními neziskovými organizacemi.

Je třeba zdůraznit, že nevládní organizace nemohou žádným způsobem převzít odpovědnost státu za poskytování určitých služeb občanům, zejména těch, které jsou běžně zajišťovány prostřednictvím příslušných národních programů (ve zdravotnictví, v oblasti vzdělávání, v sociální péči apod.). Specifikem neziskových organizací je ovšem to, že jsou v „centru dění“. Jsou tam, kde se vyskytují problémy a kde se musí hledat funkční řešení. (43)

Možnosti řešení problematiky, připravované MPSV, předpokládají do budoucna také čerpání financí z Evropského sociálního fondu a větší změny v přístupu k romské menšině. Integrace se ukázala neefektivní a bylo zjištěno, že je třeba přistupovat individuálním a jiným přístupem. (20)

Konkrétním výstupem v tomto směru je například *projekt* s pracovním názvem *NAPSI spolu!*, který v lednu 2009 spustilo pět neziskových organizací, jež dlouhodobě bojují proti chudobě a sociálnímu vyloučení v České republice. Občanské sdružení IQ Roma servis se pokusí společně se společností Člověk v tísni, Socioklubem, sdružením SKOK a občanským sdružením EAPN Česká republika v nadcházejících dvou letech zlepšit proces sociálního začleňování lidí, kteří se z různých důvodů ocitli na okraji společnosti. (65)

Instituční a politický rámec integrace Romů

Sama vláda ČR realizuje koncepční a komplexní strategii řešení problému sociálního vyloučení romských komunit. V roce 2000 přijala vláda „Koncepci integrace

Romů“ jako základní politický dokument. V únoru 2005 přistoupila Česká republika spolu s dalšími osmi zeměmi k mezinárodní iniciativě Dekáda začleňování Romů 2005-2015. Integrace příslušníků romských komunit se účastní dva poradenské orgány – Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity a Rada vlády České republiky pro národnostní menšiny. (2)

1.3 Náhradní péče o dítě - ústavní péče

Náhradní péče je také nazývána náhradní výchovnou péčí. Zahrnuje v sobě dvě skupiny odlišných forem péče:

- 1) náhradní rodinná péče
- 2) náhradní ústavní péče (59)

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se stalo koordinačním orgánem péče o děti a rodinu Ministerstvo práce a sociálních věcí. (75)

V situacích, kdy se nezletilé dítě ocitne bez jakékoli péče, nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, nebo narušeny, podává sociální pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností návrh na nařízení předběžného opatření. (73) O předběžném opatření navrženém orgánem sociálně-právní ochrany dítěte rozhoduje soud do 24 hodin, toto může trvat maximálně 3 měsíce. Po uplynutí doby se dítě buď vrací zpět do rodiny nebo je svěřeno do ústavní výchovy. (38) Při nařízení předběžného opatření nemusí být nezletilý zastoupen; nemá-li zákonného zástupce nebo nemůže-li jej zákonný zástupce v řízení zastupovat, ustanoví mu soud opatrovníka. (73) Po dobu, než soud rozhodne o návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dítěte na nařízení předběžného opatření, je dítěti poskytována ochrana a pomoc v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. (75)

1.3.1 Systém náhradní rodinné péče (NRP) v České republice

Součástí komplexu NRP jsou všechny formy mimoústavní péče. Tento systém je legislativně vymezen zákonem o rodině a zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. O všech formách NRP rozhoduje soud.

Mezi typy NRP patří:

- Osvojení (zrušitelné a nezrušitelné)
- Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče
- Poručenství
- Pěstounská péče (individuální, v zařízeních pro výkon pěstounské péče, SOS vesničky) (59)

Celý systém a realizace náhradní rodinné péče se u nás potýká především s problémem příliš vysokého očekávání a nároků žadatelů na dítě. Vyžadují, aby dítě, které přijmou do své péče, bylo mladší jednoho roku, chtějí dítě výhradně našeho etnika, netolerují žádné zdravotní problémy atd., často si stanovují požadavek na pohlaví dítěte. Tyto požadavky však nejsou slučitelné s „nabídkou“ dětí v zařízeních, což pak realizaci umístění dítěte do rodin komplikuje, zpomaluje a časti i znemožňuje. (64)

Pro účely mé diplomové práce se v následujících kapitolách budu podrobněji věnovat pouze ústavní péči, a to konkrétně dětským domovům a dětským domovům se školou.

1.3.2 Systém ústavní péče (výchovy) v České republice

Ústavní péče (výchova) je opatřením, které vyplývá z předběžného opatření. Uplatňuje se v případech, kdy rodina o dítě není schopna nebo ochotna náležitě pečovat a výchovu dítěte nelze zajistit přiměřeným způsobem. (38)

Nařizuje ji soud v občansko-právním řízení, podle zákona 94/1963 Sb. o rodině, § 45, odstavce 3. (3) Soud může nařídit ústavní výchovu, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření (napomenutí nezletilého i rodičů, stanovení dohledu nad nezletilým, uložení omezení nezletilému) nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Soud může nařídit ústavní výchovu i v případě, že jí jiná výchovná opatření nepředcházela. (74) Ústavní výchova je také navrhována dětem, které rodiče nebo jiné zákonné zástupce nemají. Před nařízením ústavní výchovy má soud povinnost zkoumat, zda není možné zajistit výchovu dítěte jinou, neústavní alternativou náhradní rodinné péče. V případě, že pomínou důvody pro pobyt dítěte v zařízení, zaniká nařízení ústavní výchovy rozhodnutím soudu. (3)

Ústavní péče zahrnuje rezidenční péči o děti v několika typech ústavů:

Instituce v resortu Ministerstva zdravotnictví:

- kojenecký ústav
- dětský domov do 3 let
- dětská psychiatrická léčebna a oddělení dětské psychiatrie

Instituce v resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy:

- dětský diagnostický ústav
- diagnostický ústav pro mládež
- dětský domov
- dětský domov se školou (k 31. 12. 2001 dětský výchovný ústav)
- výchovný ústav pro děti a mládež (59)

Jak uvádí Matoušek, vyrůstá v České republice v ústavní výchově okolo 9000 dětí. (39) Počet dětí v institucionální péči se od roku 1999 trvale zvyšuje – v roce 2003 bylo do ústavní péče přijato kolem 2000 dětí (64), v roce 2005 to bylo 7 300 dětí a v roce 2007 ve 225 zařízeních bylo umístěno 7 600 dětí. (13)

Ačkoli děti romského či poloromského původu tvoří u nás přibližně 4% celkové dětské populace, jejich zastoupení v zařízeních ústavní péče je mnohem vyšší –

pohybuje se, v závislosti na typu ústavního zařízení, mezi 25-60%. (36, 59) Ve výchovných ústavech tvoří dokonce až 90%.

V letech 1997 – 1999 byl však zaznamenáván pozoruhodný pokles jejich počtu, a to přibližně o 20%. S jistou opatrností tuto tendenci Matějček hodnotí jako příznivý projev zlepšující se socioekonomické situace romského obyvatelstva či zlepšujícího se rodičovského uvědomění určité jeho části. (36)

1.3.3 Funkce ústavní péče

Zejména v souvislosti s ústavní výchovou se setkáváme s pojmy reedukace, převýchova, resocializace.

Reedukace se tu chápe jako synonymum převýchovy, ale nutno upozornit, že je jen částí převýchovy spojená s tzv. přeučováním a úpravou stereotypů.

Převýchovu chápeme jako „nápravnou“ výchovu, jež usiluje o změny v oblasti prožívání (emocionální narušení), v oblasti pochopení vlastního chování (náhled, změna hodnot i postojů) a v oblasti změny chování (proměna směrem k společensky uznávané normě, chování v souladu s ní).

Resocializace je součástí převýchovy, je jejím cílovým završením. Spočívá v tom, že jedinec, který dříve sociálně selhával a nedokázal se správně zařadit do společnosti, se postupně učí správnému sociálnímu chování. Součástí tohoto procesu je příprava na návrat do normální, běžné společnosti a zároveň i příprava společnosti (rodiny, školy...) na přijetí člověka, který nějakým způsobem selhal. (62)

Funkce ústavní, či „převýchovné“ péče definuje Matoušek, O. (1999) takto: porpora a péče, léčba, výchova, resocializace a omezení, vyloučení a represe, ochrana společnosti. (39)

1.3.4 Dětské domovy

Dětské domovy – výchova vs. péče

Rozdíl mezi výchovou a péčí spočívá v tom, že péče se zaměřuje především na uspokojování základních životních potřeb, potravy, oděvu, obydlí, vzdělání apod. Výchova je rozvíjením zabezpečení jednotlivce, tedy kvalitativním posunem. Rozvíjení psychických vlastností, funkcí a procesů nemůže být náhradní. Náhradní (v protikladu k přirozenému) může být jen prostředí, ve kterém je dítě vychováváno. Pojem náhradní výchova je tedy nepřesný, ale používá se dlouhodobě a je chápán jako péče o dítě a zejména jeho výchovu na základě rozhodnutí soudu, a to v jiné, než biologické rodině, v instituci k tomu určené. (62)

1.3.4.1 Charakteristika jednotlivých druhů dětských domovů

Dětské domovy

poskytují péči a výchovu nahrazující přirozené rodinné prostředí pro děti od narození až do 18 let věku dítěte, nejdéle do dosažení 26. roku. (30)

Poslání dětských domovů upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, v § 12.

Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. (17) Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají v běžných typech škol, které nejsou součástí dětského domova. (56) Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi. (17)

Dětské domovy tzv. rodinného typu

Podstatou transformace, která proběhla v mnohých DD, jsou tyto změny: proměna výchovných podmínek, transformace personální struktury, změna prostorového uspořádání v domovech, úprava ekonomických a hospodářských podmínek. Ideou je návrat k rodině“ a rozvoj sociálních dovedností, důraz je přitom kladen zejména na dovednosti, které se dají shrnout do pojmu sebeobsluha. Mízí anonymita věcí v domově, už není „všechno všech“, skupina si většinu věcí zabezpečuje sama. Složení skupiny významně ovlivňuje míru možné participace dětí na společné práci. Tato změna je tedy spojena s proměnou výchovných podmínek a zejména s proměnou myšlení vychovatelů. (62)

Dětské domovy rodinného typu jsou členěné do samostatných „výchovných buněk“, z nichž v jedné je 8 -10 dětí. (30) Při zařazování dětí do rodinných skupin je přednostně přihlíženo zejména na sourozenecké vazby. (17) Tzv. výchovná buňka by měla svou organizací, vnitřními vztahy jejích členů, ale i hospodařením, stravováním a vyčleněným rozpočtem apod. poskytovat prostředí blízké tomu skutečnému rodinnému. (30)

Pokud porovnáme domovy transformované na samostatné skupiny, či tzv. rodinné buňky a dětské domovy internátního typu, na první pohled se jako vhodnější jeví domovy rodinného typu. Jde-li o samu kvalitu bydlení, je postavení samostatných skupin téměř nezpochybnitelné. Pokud k porovnávaným faktorům přidáme ještě kritérium „pravdivosti“ prostředí (vztah mezi tím, co prostředí skutečně je, a tím, jak se navenek deklaruje), vyznění ve prospěch domovů rodinného typu není až tak jednoznačné. Jelikož DD tzv. rodinného typu navzdory tomu, že proklamuje náhradu skutečného domova, vytváří pouze „iluzi reálného domova“, zatímco DD internátního typu jasně deklaruje, že je „náhradním řešením“. Poskytuje péči a výchovu, přitom však nevytváří iluzi skutečného domova. (62)

Modelově tedy může dětský domov nabízet dvou- až třígenerační kontinuitu. Nemůže ale zabezpečit kontinuitu genetickou, zpravidla nezabezpečuje kontinuitu rodinných tradic ani rituálů a zejména romským dětem nezajistí ani kontinuitu etnickou. Navzdory tomu se v mnoha případech daří saturovat potřeby blízkých vztahů lépe než

tomu bylo v biologické rodině. Mnohé děti se v dospělosti vracejí do dětského domova (pokud tam tedy ještě pracuje „jejich“ člověk) a považují ho za svůj „rodičovský dům“.
(62)

- **Dětský domov se školou**

je státní školské zařízení, určené pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, v § 13: (69, 76)

Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou a s uloženou ochrannou výchovou. Jedná se o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Děti nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova. Základní organizační jednotkou DDŠ je rodinná skupina, tvořena nejméně 5 a nejvíce 8 dětmi, zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny. V DDŠ lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin.
(76)

DDŠ zřizuje svoje školní zařízení, nejčastěji se jedná o základní školu praktickou (bývalou zvláštní školu). (69)

1.3.4.2 Dítě v dětském domově

Považuji za vhodné uvést v této podkapitole typologii dětí v DD, vytvořenou Matějčkem (1992), který identifikuje 6 typů:

- typ dobře přizpůsobivý
- typ útlumový (nízká stimulace, vede až k apatii)
- typ náhradního uspokojení (nedostatek citových podnětů se projevuje v kompenzaci přejídáním, onanií apod.)
- typ sociálně hyperaktivní (nadměrný a rozptýlený sociální zájem, povrchnost vztahů, málo se zajímá o hru, práci a učení)

- typ provokativní (domáhá se pozornosti soustavnými provokacemi, jiné děti bere jako konkurenci ve vztahu k vychovateli)
- typ zanedbaný (zejména v souvislosti s jinou kulturou a úrovní hygieny) (35)

Termín hospitalismus již zmiňuji v kapitole 1.1.3 (Psychická deprivace). Jen pro doplnění uvádím, že také psychoanalytikové Spitz, pak Goldfarb, Bowly aj. na zjištěných faktech dokládají, že hospitalizované děti se soustavně (i když nestejně) opoždují ve vývoji. A čím je dítě mladší, tím méně dokonalá je jeho adaptace. (48)

Podobný názor zastává Škoviera. Tvrdí, že čím je dítě mladší, tím je pro něj „ústavní“ prostředí rizikovější. Zatímco pro člověka ve starším školním věku a v adolescenci může být časově limitovaný pobyt v zařízení, které má pevný režim, užitečný. (62)

Pokud jde o psychologické charakteristiky, výzkumy sice potvrzují zaostávání intelektové úrovně dětí v náhradní výchově, ale mnohem vážněji jsou postižené osobnostní charakteristiky. Mnozí autoři se shodují na tom, že tyto děti vykazují zvýšený neuroticismus a častější je i psychický vývoj osobnosti, který není v normě. Lze si všimnout zejména zvýšené afektivity, chybějících ideálů, nízkých ambicí. Dítěti chybí nadšení pro vyšší hodnoty a má slabou vůli.

Z jiného provedeného sledování více než padesáti „institucionalizovaných“ dětí, z dvou třetin romských, lze konstatovat, že celkový průměr IQ v prvním ročníku je 74, struktura inteligence dětí v DD se podobá struktuře dětí s podprůměrnou inteligencí z běžných škol, pozornost dětí je slabší, výkonová, neverbální složka je vyšší než složka verbální (vědomosti, informace) – z toho lze vyvodit, že tyto děti mají potenciál pro další vývoj mentálních schopností, slovní zásoba a schopnost vymezit pojmy je méně kvalitní, a že i když se jejich schopnosti dětí s věkem zlepšují, do sedmé třídy základní školy jsou stále pod průměrem. (62)

Podle Říčana, P. (1998) pozorujeme u romských dětí v DD častěji skupinovou soudržnost (vyloučení ze skupiny je nejpřísnějším trestem), potřebu tělesné blízkosti, nižší kontrolu citových projevů, spontánnost a živý temperament, ochotu dělit se s ostatními (i o málo), silnou orientaci na přítomnost, malý zájem o vzdálenou

budoucnost (s tím souvisí nízký stupeň disciplíny, spolehlivosti a vytrvalosti), flexibilnější adaptaci na změny a výrazné projevy strachu. (52)

Dle Eriksona je vytváření identity (tzn. identity dítěte svěřeného do náhradní výchovy) zásadně spojeno s naší minulostí, přítomností i budoucností. Při nepoznání minulosti (dítětem, náhradním rodičem i vychovatelem) mohou vyvstat různá rizika, u dětí např. nepřijetí své minulosti, únik do „virtuální“ reality, nepřijetí svých rodičů – výčitky, idealizace rodičů a následná deziluze, a u náhradních rodičů či vychovatelů např. přehnaná skepse až rezignace, odsuzování rodičů dítěte, potlačování minulosti dítěte, boj o „vlastnictví“ dítěte, vymlouvání se na minulost či chybné výchovné postupy.

Ve skutečnosti se spíše než o rizika jedná o reálné skutečnosti, ale většinou se dá předejít právě dobrou informovaností a emocionálně naplněným vztahem, případně i odbornou poradenskou podporou. (62)

1.3.4.3 Osoba vychovatele ve školských institucích ústavní výchovy

Jaký má být vychovatel? Má být dítěti ideálním představitelem rodiče, reálným modelem, nebo by mu měl připomínat vlastní rodiče? Má se stát vůdcem skupiny, jejím poradcem nebo zainteresovaným pozorovatelem?

Vaňková, D. I. a další autoři konstatují, že děti školního věku nechtějí ani nečekají, že jim vychovatel nahradí rodiče. Vnímají je spíše jako ty, kdo jim mají poskytnout „výběrovou rodičovskou oporu“ v zátěžových a problémových životních situacích. Ve výchovné skupině se většinou střídá tak 5 zaměstnanců, mezi nimiž je jen výjimečně muž: cca 84% vychovatelů a 95,5% pomocných vychovatelů tvoří ženy.

Mezi činnosti vychovatele patří příprava na školu a vyučování, sebeobslužné činnosti (úklid, praní, hygiena), rozvíjející činnosti pro děti, relaxační a zábavné činnosti, společensky prospěšná činnost (v areálu, na zahradě), příprava stravy, dozor nad dětmi, jiné pomocné činnosti (doprovod dětí, nákupy dětí apod.) a administrativa.

Vychovatel v institucích náhradní výchovy tedy nesupluje rodiče. Jeho funkce je spojená jednak s organizací skupinového života, v níž by měly být vyváženy skupinové a individuální zájmy dětí, jednak v přijetí dítěte i s jeho konkrétním životním traumatem. Provádí dítě během jeho vyrovnávání se s minulostí, při řešení jeho aktuálních problémů i při hledání východisek do budoucnosti. (62)

1.4 Příčiny vedoucí k umístění dětí do dětských domovů

Odborníci poukazují na fakt, že se ve společnosti vždy budou objevovat rodiče, kteří dočasně nebo trvale nebudou schopni a ochotni své děti vychovávat, a to z mnoha příčin. Jedná se o rodiče, kteří nezvládnou svoji rodičovskou roli pro chronickou fyzickou nebo duševní nemoc či vysoký stupeň invalidity, rodiče, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody. Nebo se jedná o mladé, nezralé páry, se sociálně patologickými rysy v povaze, nedostatečně odpovědné, u nichž nelze očekávat pomoc širší rodiny. Často jde o rodiče, kteří sami vyrůstali v disharmonickém prostředí, či v ústavních zařízeních. Tím vzniká situace, kdy rodiče dítě odloží, vzdají se ho (dají souhlas s osvojením) apod. Pokud se jedná o zneužívání či týrání, dítě je z rodiny odebráno.

Následující přehled ukazuje v pořadí od 1 (nejčastější) do 7 důvody přeřazení do systému náhradní péče.

- 1) nezvládnutá výchova
- 2) zanedbávání, zneužívání a týrání dětí
- 3) trestná činnost rodičů
- 4) alkoholismus rodičů
- 5) nízká sociální úroveň rodiny (často se však objevuje jako sekundární příčina)
- 6) prostituce matky
- 7) osiření (59)

Vocilka uvádí, že nejčastější příčinou umístění dítěte do dětského domova je neplnění některých ze základních funkcí rodiny, především těch, které ovlivňují psychický vývoj, utváření osobnosti a socializaci dítěte.

Sám autor publikace (Vocilka) dále uvádí 6 základních příčin selhání rodiny, které jsou nejčastěji důvodem pro umístění do dětského domova: (69)

1.4.1 Alkoholismus a jiné návykové látky

Rodič – alkoholik zaměřuje svou pozornost na okolnosti spojené s alkoholem a o dítě ztrácí zájem. Stává se špatným vzorem svému dítěti, u kterého se mohou později objevit sklony a předpoklady k alkoholismu. Alkoholismus bývá důvodem rozpadu rodiny. Pokud dochází vlivem těchto okolností k zanedbávání péče o dítě, je nutné ho z rodiny odejmout a umístit v některé z forem náhradní rodinné péče. (70) Užívání ostatních návykových látek, především tvrdých drog, se jako příčina umístění dítěte do ústavní péče objevuje méně často. (69)

1.4.2 Zneužívání a týrání dětí

Toto chování lze definovat jako projev chování rodičů, či jiných blízkých osob, které dítě tělesně či duševně poškozují. Je ohrožen i jeho další přirozený vývoj. Existuje několik forem týrání a zneužívání, a to fyzické, psychické týrání, sexuální zneužívání a zanedbávání péče o dítě. Důsledkem týrání a zneužívání dítěte je, že jeho výchova a vývoj jsou značně ohroženy. V těchto případech je třeba ho co nejdříve z patologického prostředí odejmout. (69)

1.4.3 Prostituce

Vlastní prostituce rodičů (zejména matky) nebývá samostatně stojícím důvodem k odebrání a umístěním dítěte do DD. Ale tato činnost bývá většinou provozována během noci, matka poté celý den spí a o dítě se tak nemá kdo starat. V některých

případech se dítě stává dokonce svědkem činnosti, jež mu rozhodně nepřispěje ke zdárnému psychickému a morálnímu vývoji. (69)

1.4.4 Nezvládnutá výchova

V poslední době se právě nezvládnutá výchova stále častěji objevuje jako příčina umístění dítěte do DD. Nejčastěji se jedná o děti z rodin s nižší a průměrnou sociální úrovní, kam lze většinu romských rodin zařadit. (69)

Mezi oblasti problémového chování současných adolescentů se nejčastěji zařazují predelikventní chování a páchání trestné činnosti, agrese, násilí, šikana a týrání (včetně rasové nesnášenlivosti a diskriminace některých skupin), užívání drog (včetně alkoholu a kouření), sexuální rizikové chování (včetně předčasného mateřství a rodičovství), poruchy příjmu potravy, sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy.

Potvrzuje se, že pro predikci problémového chování je nejdůležitější sociální strukturou rodina. Je zřejmé, že rodiče především fungují jako modely chování – řada studií ukazuje, že pro sociálně deviantní chování adolescentů je analogické chování jejich rodičů jeden z nejsilnějších prediktorů. (33)

1.4.5 Nízká sociální úroveň rodiny

Ta může vznikat např. rozpadem rodiny, nefunkčností rodiny, ekonomickými problémy atd. Z mnoha studií vyplývá, že rodiny s nízkou sociální úrovní mají špatný vliv na rozvoj a výchovu dítěte a i socializace těchto dětí bývá mnohem obtížnější, jejich sexuální život, volba povolání a pracovní zapojení jsou méně uspokojivé. Poruchy se objevují i v emoční oblasti. (69)

1.4.6 Trestná činnost rodičů

Týká se jednoho nebo obou rodičů, kteří jsou potrestáni umístěním do nápravně výchovného zařízení. To následně vede k rozpadu a citovému strádání rodiny. Ohrožen je hlavně morální vývoj dítěte, jelikož rodiče jsou jeho identifikačním vzorem.

Kriminalita rodičů většinou souvisí s dalšími patologickými jevy (alkoholismem, zneužíváním návykových látek). (69)

Jiné dělení příčin umístování dětí do DD/DDŠ uvádí Francová (2009):

- a) děti osamělé (oboustranní sirotci, jejich počet je velice malý)
- b) děti ohrožené (děti ze sociálně slabého a neuspořádaného rodinného prostředí ohrožené sociálně-patologickými jevy)
- c) děti s výchovnými problémy (špatná školní docházka, experimenty s drogami, výchovné problémy v rodině apod.)
- d) děti s kriminální činností a důvodnou obavou o pokračování této činnosti. (12)

1.4.7 Poruchy chování u dětí a mládeže

Poruchami chování se míní vážnější odchylky od běžných norem chování – záškoláctví, krádeže, útěky z domova, podvody, dealerství drog, závislost na hracích automatech a různé formy predelikventního či delikventního jednání. Tyto „poruchy“ jsou často v příčinné spojitosti s nevhodnou výchovou v rodině, objevují se však nezhledně i u dětí vychovávaných v dětských domovech, ale nevyhnou se vždy ani dětem v rodinách tzv. normálních. (36) Elliott popisuje nežádoucí chování např. jako rvačky, šikanování, ničení majetku a krádeže. (7)

Poruchu chování charakterizuje přetrvávající a opakované jednání porušující základní práva druhých lidí, nebo sociální normy a pravidla, která jsou přiměřená věku.

Změny chování jsou příčinou závažných poruch v sociálních vztazích, ve škole nebo v zaměstnání. Jestliže děti a mladiství s touto poruchou začnou užívat drogy, je vysoká pravděpodobnost vývoje antisociální poruchy osobnosti v dospělosti. Další příčinou, která zvyšuje pravděpodobnost násilného chování, je u chlapců kombinace následujících faktorů: poškození mozku vlivy v průběhu těhotenství nebo porodu, odmítnutí (nepřijetí) dítěte matkou – nechtěné těhotenství, pokus o potrat a rané umístění dítěte do náhradní péče. (25)

Užívání alkoholových a nealkoholových drog

V průběhu posledních čtyřiceti let došlo k dramatickému nárůstu v užívání ilegálních drog, zvláště mezi mládeží. Poslední studie svědčí o tom, že asi až jedna třetina mladých lidí, kteří mají problémy s užíváním drog, může trpět jinou psychickou poruchou, která často vznikne dříve, než začne samotné užívání drog. (7)

V České republice se celopopulačními studiemi zabývá Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) při Sociologickém ústavu Akademie věd, Ústav zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS), Státní zdravotní ústav (SZÚ) a Psychiatrické centrum Praha (PCP). (21)

V roce 2002 uskutečnilo CVVM své pravidelné měsíční šetření v rámci výzkumu Naše společnost 2002, výzkum zaměřený na užívání ilegálních drog a alkoholu. Dotázáno bylo celkem 1083 osob reprezentujících obyvatelstvo ČR starší 15 let (kvótní výběr).

Bylo zjištěno, že 87% respondentů se napilo alkoholu někdy během posledních 12 měsíců. Čtvrtina přiznala pití alkoholického nápoje alespoň dvakrát týdně. Asi třetina dotázaných zná někoho, kdo užívá konopné drogy, čtvrtině někdo takovouto drogu nabídl a 16% přiznalo, že ji vyzkoušelo. Zkušenosti s extází přiznala 4% oslovených občanů. 12% někdo tvrdou drogu nabídl a 2% ji vyzkoušela. Nejčastěji lidé tolerují užívání konopné drogy a pěstování marihuany pro vlastní potřebu. (58)

Druhou skupinou výzkumů, zahrnující mladistvou populaci ve věku 15 – 18 let, jsou tzv. „školské studie“. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) je mezinárodní projekt zaměřený na průzkum užívání návykových látek mezi mládeží ve věku 16 let.

V roce 2003 a 2007 byly pro účely srovnání regionálních rozdílů dotazováni i mladiství ve věku 15–18 let. Podle studie ESPAD se v porovnání s minulými lety rozdíly v kouření mezi pohlavími vyrovnávají. Výsledky naznačují, že zdravotně nežádoucí formy pití alkoholu jsou velmi rozšířené u chlapců a stávají se stále běžnějšími i u dívek.

Výzkum provedený v Jihočeském kraji v roce 2006, jehož cílem bylo zmapovat situaci v užívání legálních drog, tabáku a alkoholu, u dětí na základních školách Jihočeského kraje byl pojat jako školní studie zahrnující populaci ještě nižší věkové kategorie než u dosud provedených školních studií v ČR, což by mělo umožnit lépe zachytit nástup užívání a zneužívání legálních návykových látek, tabáku a alkoholu. Výzkum se zaměřoval nejen na pravidelné uživatele těchto legálních drog, ale také na reprezentativní vzorek mladých lidí jen potenciálně (a pochopitelně i reálně) ohrožených legálními drogami. Věkové rozmezí sledovaného souboru tedy bylo 10–16 let.

Z výzkumu vyplynulo, že nikdy v životě nekouřilo pouze 49 % respondentů, ostatní již tabák okusili. Více než desetina dětí je pravidelnými kuřáky – kouří denně. Pravidelných silných kuřáků, kteří kouří nad deset cigaret denně, jsou více než 3 %. Do 10 let téměř čtvrtina všech dětí (24 %) vykouří svou první cigaretu a 6 % dětí se do 10 let stává pravidelnými kuřáky. Nejčastěji se potom s pravidelným (každodenním) kouřením začíná kolem 12 a 13 let.

Co se týče alkoholu, abstinentů, kteří se úplně zdržují pití alkoholu, je pouhých 16 %. Největší zkušenosti s alkoholem získali dotazovaní do věku 10 let. Velkou výpovědní hodnotu má i věk první opilosti, který ukazuje první předávkování alkoholem: téměř čtvrtina (24 %) dotazovaných se stihla opít do 13 let. (21)

Jestliže se u dospívajících chlapců kombinují špatná docházka do školy, užívání drog a účast ve rvačkách, vysoce roste pravděpodobnost, že se v dalších deseti letech svého života dopustí násilného trestného činu. O vztahu alkoholu a drog k násilnému chování některých jedinců nepochybují žádné studie. (25)

I výzkum, provedený na Zdravotně sociální fakultě v roce 2006, dokazuje, že v současnosti se společnost setkává s neustálým nárůstem rizikového chování u mladistvé populace. Rizikové chování jako kouření, užívání alkoholu, nevhodné sexuální chování, mají mimo jiné negativní dopady na oblast zdravotní i sociální. Je proto velice důležité klást důraz na primární prevenci, která by měla být prováděna na kvalitní úrovni. (22)

Nabízelo by se předpoklad, že děti stížené větším počtem rizikových vlivů (duševní onemocnění rodičů, zneužívání alkoholu a drog rodiči, život v chudobě, bídě, oddělení dítěte od rodičů – život v náhradní rodině nebo v ústavní péči...) budou s vysokou pravděpodobností v dospělosti lidé nešťastní, sociálně i psychologicky postižení, např. poruchou osobnosti či duševním onemocněním, budou se chovat kriminálně atd. Zdaleka to neplatí. Z části dětí vystavených třem a více rizikovým vlivům vyrůstají psychologicky i sociálně zcela průměrní dospělí lidé. Z různých prospektivních (dlouhodobých) studií vyplývají závěry, že musejí existovat vlivy, které podporují duševní a tělesné zdraví ohrožených dětí. Vlivy byly nazvány salutogenní (zdraví vytvářející). Je jich 23. Některé z nich se považují za individuální charakteristiky – více či méně vrozené (dobrá kontrola impulsivity, sebeúcta, sebekontrola, tvořivost atd.), některé za příznivé vlivy prostředí (důvěřující vztah alespoň k jednomu rodiči, jasná pravidla soužití a normy života v rodině, v rodině nanejvýš 4 děti, další citově významný jedinec atd.) (25)

Jak se chovají děti a dospívající s (antisociální) poruchou chování v dospělosti?

Dlouhodobé, dvacet let trvající, sledování ukazuje, že jde o závažný stav. Jen polovina z nich se v dospělosti chová jako běžní občané. Přibližně u třetiny z nich se v dospělosti vyvinula antisociální porucha osobnosti dospělých lidí, čtvrtina z nich zneužívala v dospělosti drogy, čtvrtina z nich měla úzkostné stavy. Sledování téměř více než 6000 mužů a 6000 žen prokázalo, že 66 % mužů a 30% žen ve věku 30 let mělo buď záznam v trestním rejstříku nebo trpělo duševním onemocněním či poruchou, z nichž velmi častá byla závislost na drogách. (25)

1.5 Návazná péče

Mladí lidé, kteří opouštějí ústavní zařízení typu dětských domovů, či dětských domovů se školou, jsou v naprosté většině ohroženi tím, že se nedovedou obstojně začlenit do širšího sociálního společenství a to je nepříjemné. Odchodem ze zařízení ztrácejí dosavadní poskytovanou péči a přecházejí do „cizího“ prostředí, ve kterém se jen těžko orientují a nelehce nacházejí své místo. (46)

Z celkového počtu dětí, které opustily ústavní výchovu v roce 2007, se jich 12 308 navrátilo do původní rodiny, 62 % z nich se dopustilo trestné činnosti, z toho 41 % až po opuštění institucionální péče. Do domů na půl cesty odešlo 1 268 dětí, z nich se trestné činnosti dopustilo 39 %, z toho 29 % začalo páchat trestnou činnost až po odchodu z institucionální péče. Z dětí, které odešly do některého z azylových zařízení, se trestné činnosti dopustilo 21%. 352 jedinců odešlo do vazby nebo do výkonu trestu odnětí svobody a 28 do psychiatrické léčebny. (13)

Z výše uvedených údajů vyplývá, že do institucionální péče bylo umístěno 82 % dětí z jiných důvodů, než pro trestnou činnost. Zejména šlo o sociální důvody (dětí z rodin s nízkým sociokulturním statusem) a o problémy v chování (záškoláctví, agresivita, útoky z domova, výchovná nevladatelnost atd.). V zásadě se tedy jedná o důvody, které by bylo možné v mnoha případech ovlivnit včasnou intervencí a cílenou odbornou sociálně výchovou prací s dítětem a jeho rodinou. (13)

„Institucionální diskriminace“ také sehrává klíčovou úlohu ve znevýhodněném přístupu k rozmanitým službám, které společnost a stát nabízí. Problém začíná již u složitých formulářů, jejichž vyplnění musí klient pro dosažení určité služby zvládnout, přes neochotu úředníků „ztrácet čas“ s méně komunikačně zdatnými klienty až po dostupnost informací o existujících službách. Realita ukazuje, že mnozí Romové, nejčastěji z důvodů své nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolace od většinové společnosti, neumějí využívat všech možností, které státní systém sociální pomoci poskytuje, nedosahují takového řešení své situace, které systém potencionálně umožňuje. K této situaci velmi často přispívá vzájemná nedůvěra klientů romské komunity k institucím, které spravuje většinová společnost, a zároveň nedůvěra pracovníků těchto institucí k těmto svým klientům.

Sociální práce v podání státních institucí má totiž převážně administrativní povahu a počítá s jistou sociální vybaveností svých klientů, kteří jsou sami schopni využít všech možností, které jim stát nabízí. (43)

1.5.1 Spolupráce DD a orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

Podle zákona 109/2002 má DD ještě povinnost „dohledu“ na dětmi po dobu 2 let po opuštění zařízení.

Děje se tak ve spolupráci s OSPOD, popř. terénními pracovníky. Dle slov ředitelky DD v Aši jsou oblastmi, na které je pomoc směřována, poradenství, pomoc se zajištěním bydlení a práce, registrace na úřadu práce, vyřízení podpory v nezaměstnanosti, zajištění potravin, a pomoc při řešení obtížných životních situací, tzn. směřování dětí na důležité „problematické body“. Ale jen za předpokladu, že o to mají zájem. (77)

Ve složce „Věcná pomoc“ (§ 33 zákona 109/2002 Sb.) se dítěti, které po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, podle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15 000 Kč. (76)

1.5.2 Možnosti dětí opouštějících DDŠ

Jelikož děti, které opouštějí DDŠ, ještě nejsou zletilí (odcházejí po ukončení povinné školní docházky), jsou jejich možnosti odlišné od dětí odcházejících z DD.

Některým z nich se podaří dostat se zpět do své rodiny, nebo odcházejí do klasického DD. Ty, u kterých se poruchy chování nedaří zmírnit či odstranit, čeká výchovný ústav (VÚ), při kterém jsou zřízeny učňovské obory. Některé VÚ mají pro tyto případy tzv. „startovací byty“.

Dle slov ředitele DDŠ Šindlovy Dvory jsou poté jejich šance individuální. Vše ale záleží v podstatě na spolupráci s obcemi a neziskovými organizacemi. (66)

1.5.3 Návazná péče v oblasti poradenské

- Linka bezpečí – pomáhá řešit lidem jejich obtížné životní situace prostřednictvím telefonního aparátu. Volajícímu je poskytována kvalifikovaná pomoc sociálního pracovníka nebo psychologa.
- Linka důvěry – nabízí volajícím „doprovázení“ a vlastní hledání řešení různých životních situací. Přes Linku důvěry se řeší problémy existenciální, vztahové, sociálně-právní, sexuální, problémy menšin atd.
- Občanská poradna – nabízí bezplatnou, nezávislou, nestrannou a důvěrnou pomoc a poradenství při řešení obtížných životních situací. Problémy se opět mohou týkat jak rodinných a mezilidských vztahů, pracovně-právních vztahů, tak třeba bydlení, nezaměstnanosti, práva povinností občanů, legislativy a dalších. (70)

1.5.4 Domy na půl cesty

Domy na půl cesty (DNC) jsou určeny pro přechodný pobyt dívek a chlapců, kteří po dosažení plnoletosti odcházejí z dětských domovů a výchovných ústavů, nebo z pěstounských rodin. Mladí lidé začínají přebírat plnou odpovědnost za svůj život.

DNC by neměl být náhradou či pokračovatelem dětského domova nebo podobné instituce, spíše „odrazovým můstkem“ do dospělosti. „Jde o to, ulehčit začátky těm, kteří nemohli být v rodině a nikde se nenaučili dovednosti, které by se tam měli naučit.“, říká B. Klimešová, sociální pracovnice Domu na půl cesty ve Velkém Dvoře nedaleko Pohořelic. Možnost stát se klienty DNC mají lidé ve věku od 18 do 26 let v obtížné životní situaci. Jejich problémem není pouze bytová otázka, přednostně se přijímají ti, kteří nemají kam jít, neboť jejich rodinná situace je bez vlastního zavinění neutěšená. Domů na půl cesty je v České republice mnohem méně, než by bylo potřeba. (49)

DNC mohou mít podobu chráněného bydlení a poskytují klientům služby od ubytování po pomoc při řešení obtížných sociálních situací a výcvik v psychosociálních dovednostech. Vše by mělo vést ke schopnosti samostatného zabezpečování vlastních životních potřeb klientů. (14)

V Jihočeském kraji v současné době funguje např. DNC ve Vitějovicích (obec Prachatice), dále DNC Vyšný v Českém Krumlově a DNC sv. Pavla v Českých Budějovicích (zřizován Městskou charitou).

Celkem aktuální informací je, že v únoru 2009 byla vyhlášena veřejná zakázka, jejímž cílem je zajištění poskytování sociální služby Domu na půl cesty (dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) a její dostupnosti na území Jihočeského kraje. Zadavatelem zakázky je Jihočeský kraj. (8)

V Karlovarském kraji fungují DNC v Karlových Varech (zřizován Farní charitou), DNC Útočiště, o. s.v Oloví (pouze pro muže) a DNC V Kynšperku nad Ohří.

1.5.5 Azylové domy

Ty poskytují komplex odborných služeb lidem v krizové životní situaci, kterým hrozí sociální vyloučení ze společnosti. Konečným cílem je opětovné začlenění klienta do společnosti, návrat na trh práce, usnadnění samostatné existence, podpora při získávání nezávislosti na systému sociálních služeb.

V Českých Budějovicích jsou v provozu 3 azylové domy: *Dům sv. Pavla pro muže*, jenž poskytuje i výše zmíněnou službu Dům na půl cesty. Dále je to *Azylový dům pro ženy* a třetím je *Azylový dům Filia* pro matky s dětmi a dívky starší 18 let, které po skončení ústavní výchovy nemají možnost návratu do rodiny. (1)

V Karlovarském kraji jsou to: *Dům sv. Zdislavy pro matky s dětmi v tísní* v Aši (zřizován Farní charitou Aš), *Azylový dům Betlém* v Chebu, *Azylový dům* v Sokolově a *Azylový dům Armády spásy pro muže* v Karlových Varech.

1.5.6 Odbor sociálních věcí, péče o minority

Na odborech sociálních věcí – odborech sociální prevence příslušného pověřeného úřadu podle místa trvalého bydliště klienta (v Českých Budějovicích na Magistrátu města) mohou řešit svou krizovou situaci kromě dospělých propuštěných z léčebného zařízení a z povinné ústavní léčby také dospělí propuštění z výkonu trestu, lidé závislí na alkoholu nebo jiných drogách, nebo proti kterým je vedeno trestní stíhání, a lidé bez trvalého bydliště, resp. bez domova. (27)

Pod tzv. „péčí o minority“ je zahrnuto fungování romského koordinátora na Magistrátu města Č. Budějovice pod odborem sociální prevence, a také romského poradce, fungujícího při Krajském úřadu Č. Budějovice. (47)

1.5.7 Hodnocení systému péče o ohrožené děti

Hodnotící zpráva byla zveřejněna v roce 2007 Odborem kriminality Ministerstva vnitra České republiky.

Vyplývá z ní, že v České republice neexistuje státem garantovaný systém služeb sociální prevence, který by dítěti po opuštění institucionální péče zaručoval důstojné podmínky pro život a plynulý přechod do normálního dospělého života.

Následná péče o děti opouštějící ústavní zařízení nebo pěstounskou péči je naprosto nedostačující, není zajištěna kontinuita a zohlednění individuálních potřeb dětí. Výjimkou jsou aktivity nestátních neziskových a charitativních organizací, jejich péče ale není systematicky rozložena po celém území České republiky.

V praxi neexistuje dostatečná nabídka služeb sociální prevence (např. domů na půli cesty) pro mladé dospělé, kteří z těchto zařízení odcházejí zpravidla po nabytí zletilosti.

Výsledkem je stav, který je sice poměrně dobře ošetřený po legislativní stránce, ale který v praxi vykazuje řadu nedostatků, chyb a rezerv. Stav, v němž neexistuje smysluplný systém, jehož cílem je odklon dítěte od kriminální kariéry a rehabilitace jeho rodinného prostředí. (42)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2. Cíl práce a hypotézy

2.1 Cíle práce

Jedním z cílů mé diplomové práce bylo vystihnout a popsat příčiny umístování dětí a mládeže romského původu do dětských domovů a dětských domovů se školou ve vybraných regionech. Zkoumanými regiony byly chebský region v Karlovarském kraji a českobudějovický region v Jihočeském kraji.

Druhým cílem, bylo zmapovat myšlenky a představy dětí a mládeže romského původu, umístěných v dětských domovech/ dětských domovech se školou, o jejich současné situaci a o budoucím životě, po opuštění ústavního zařízení.

2.2 Výzkumné otázky

Vzhledem k tomu, že se jedná o kvalitativní výzkum, byly nejprve stanoveny výzkumné otázky. V nich se volí jev, k němuž se bude výzkum vztahovat. (15)

Konkrétní hypotézy byly postupně stanovovány během výzkumu a uvádím je pod příslušnými oddíly v interpretační části výsledků.

Výzkumné otázky:

- 1) a) Koresponduje počet dětí romského původu v DD/DDŠ v určitém regionu s celkovým počtem Romů v regionu žijících? b) Koresponduje počet dětí romského původu v DD/DDŠ v určitém regionu s jeho socioekonomickou situací?
- 2) a) Existuje nějaká výrazně převažující příčina umístování dětí romského původu v DD/DDŠ? b) Liší se tato představa u dětí a personálu?
- 3) a) Jaké jsou vize dětí romského původu umístěných v DD/DDŠ do budoucna (samostatný život po opuštění zařízení)? b) Korespondují tyto představy s názory personálu DD/DDŠ a jeho zkušenostmi?

4) V čem mohou být nejvýraznější překážky samostatného života dětí romského původu po opuštění DD/DDŠ?

3. Metodika

3.1 Použité metody a techniky sběru dat

Ve výzkumné části práce bylo použito kvalitativní šetření metodou dotazování. Jako technika sběru dat bylo zvoleno polostrukturované interview s cílovými skupinami, doplněné o pozorování a dotazník pro doplňkový cílový soubor.

Rozhovory s jednotlivými respondenty se uskutečnily v období od března do dubna roku 2009. Všechny rozhovory se odehrály v prostředí vybraných „domovů“, tedy v Dětském domově v Aši a v Dětském domově se školou v Šindlových Dvorech. Bylo provedeno celkem 10 rozhovorů, které probíhaly individuální formou. Respondenti chodili jednotlivě za mnou do místnosti (v DDŠ se jednalo o školní učebnu, v DD o kuchyňku), kde kromě nás dvou nebyl nikdo jiný.

Otázky jsem respondentům pokládala sama, kromě jednoho případu v dětském domově v Aši. Jednalo se o nejstaršího chlapce, který navrženou variantu dotazníku vyplnil sám písemně, jelikož mě o to požádal. Já byla v místnosti přítomna. Všichni respondenti byli ale předem upozorněni, že pokud pro to budou mít jakýkoli důvod, mohou si dotazník vyplnit sami.

Podle Hendla nezletilí nemohou dát tzv. informovaný (poučený) souhlas, pokud však jsou schopni, musí se takové prohlášení získat. (15) Moji respondenti byli plně informováni jak o průběhu a okolnostech výzkumu, tak o zajištění anonymity. Souhlas – ústní formou - projevili všichni.

Mnou navržený dotazník určený základnímu cílovému souboru (dětem) obsahoval jak otázky uzavřené (s danými možnostmi), tak i polootevřené a otevřené, na které mohli odpovídat volně. U některých otázek jsem nějaké pojmy či významy musela respondentům více přiblížit, vysvětlit, a to vzhledem k věku a celkové komunikační schopnosti respondentů, jež koresponduje s všeobecně omezenější slovní zásobou dětí romského etnika.

Skutečnost, že Romové byli často sami jen částečně znalí jazyka majority, se stala jednou z bariér mezi kulturními systémy. Na své děti mluvili jeho romským

etnolektem, a ty výsledně nezvládaly ani češtinu, ani romštinu. Kromě komunikačního handicapu byl u těchto dětí v důsledku ochuzen i jejich mentální svět. (55)

Pro personál (doplňkový cílový soubor) zmíněných „domovů“ byl vytvořen odlišný dotazník, obsahující 13 otázek. Ten byl předán ředitelovi/ ředitelce „domovů“, kteří ho též vyplnili, s žádostí o postoupení svým zaměstnancům. Vyplněné dotazníky jsem si v jednotlivých zařízeních osobně vyzvedla.

Dále byla použita sekundární analýza dat, zejména osobních spisů respondentů a kasuistik, kterou používám jako komparativní metodu v části diskuse.

Pro vytvoření teoretické části práce byla použita především sekundární analýza dat, a to odborné literatury a textů vztahujících se k tématu.

3.2 Charakteristika cílové populace

3.2.1 Základní cílový soubor

Jako zkoumaný vzorek pro dotazování byla vybrána skupina deseti dětí umístěných v DD a DDŠ, které tvořily základní cílový soubor. Kvótou byl jednak etnický původ, v mém případě tedy romský, a dále věk respondentů, který jsem vymezila spodní hranicí dvanácti let. Věková hranice byla stanovena na základě faktu, že období pubescence, tedy první stadium adolescence se obvykle ohraničuje časovým intervalem 11/12 až 15 let, po němž následuje vlastní období adolescence, od 15 do 20 let. (33)

Do výzkumu bylo zahrnuto 5 dětí z DD v Aši a 5 dětí z DDŠ v Šindlových Dvorech, z toho bylo 7 chlapců a 3 dívky, ve věkovém rozmezí 12 – 17 let.

3.2.2 Doplňkový cílový soubor

Doplňkový zdroj informací, vedle polostrukturovaných rozhovorů s dětmi umístěnými v těchto zařízeních, představovali zaměstnanci jednotlivých zařízení.

Jednalo se o vychovatelky, „tety“, ředitelku, ředitele, zástupce ředitele, kmenové vychovatele a učitele v celkovém počtu 10 respondentů. 5 zaměstnanců pracuje v Dětském domově v Aši, 5 zaměstnanců v Dětském domově se školou v Šindlových Dvorech.

Vymezení „romského původu“ při výběru respondentů

Na tuto problematiku jsem byla upozorněna již při zadávání své diplomové práce. Místo původního názvu, který obsahoval .....situace *romských* dětí a mládeže v dětských domovech..., byl název změněn na .....situace dětí a mládeže *romského původu*..., jelikož původní název by mohl být napadnutelný právě z hlediska označení respondentů.

Existuje několik přístupů vymezujících „romství“ zahrnující označení majoritní společností na základě antropologických znaků, či způsobu života. (11) Jakoubek (2004) uvádí, že dnes je odpověď na otázku „Kdo je Rom?“ téměř nemožná. (19)

Entonymum „Rom“ funguje v současné době jako zastřešující označení pro diferencované společenství etnických skupin, v protikladu k obecnému označení „gádžo“, tzn. nerom. Zahrnuje územně, rodově nebo profesně vydělené skupiny (např. Kalderaši – kotláři) v různé sociokulturní situaci a na různém stupni etnického sebeuvědomění. Opovržlivý postoj některých neromů k romskému jazyku a identitě a jejich narůstající averze však způsobily, že mnoho Romů svou etnickou příslušnost zapíralo, odmítalo užívat romštinu a předávat ji dětem jako mateřský jazyk. (55)

Barva kůže, očí a vlasů, resp. celý „jejich“ „antropologický typ“ nejsou s konkrétní kulturou v nutném vztahu. Ze skutečnosti, že poměrně více nositelů tradiční romské kultury má tmavší barvu pokožky, očí, vlasů a další specifické fyziognomické charakteristiky, třebaže tato skutečnost není definiční, je nutno vzít ji jako kulturní realitu vážně. Zde se pak termín „romský antropologický typ“ jeví jako do jisté míry nevhodný, neboť v určitých souvislostech vyvolává zavádějící konotace (chtě něchtě evokuje u většiny lidí lidový obraz „Roma/Cikána“, který je amalgámem jak „rasových“, tak i kulturních prvků). (18)

Romem je bezesporu ten, kdo se k romství hlásí. Při sčítání lidu v roce 1991 se však (z různých důvodů) přihlásilo k romské národnosti pouze 33 489 občanů, což je asi desetina odhadovaného počtu Romů na území naší republiky. (68) a v roce 2001 již pouze necelých 12 tisíc. (52)

Výběr respondentů pro potřeby mé práce se řídil názory ředitele a ředitelky zkoumaných dětských domovů. Ti vycházeli z osobní dokumentace dítěte (rodinné anamnézy atd.). Během rozhovorů jsem fakt, že respondent má romský původ, v podstatě ověřovala otázkou č. 18 „*Jsi rád (-a), že jsi Rom (-ka)?*“.

4. Interpretace výsledků

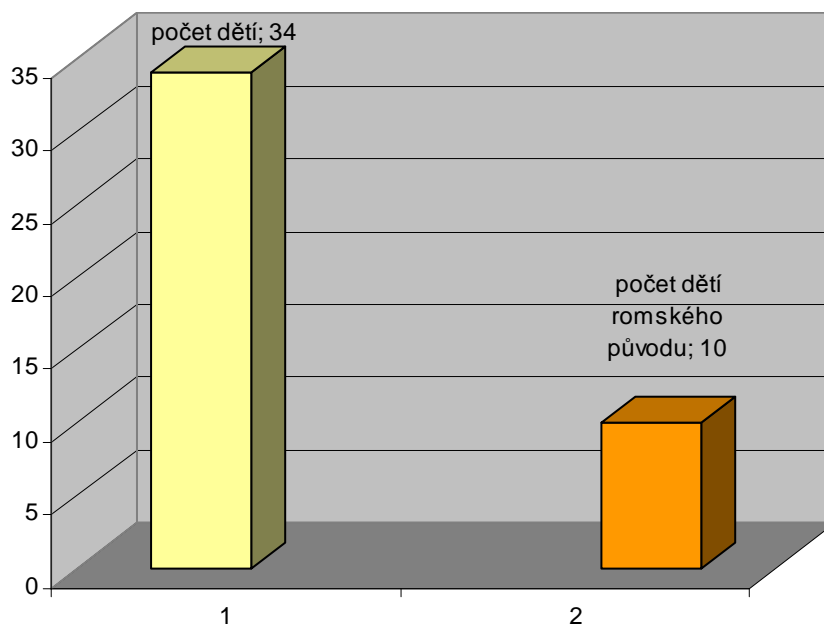
4.1 Obecné údaje

Dětský domov (dále jen DD) v Aši poskytuje zázemí kapacitně maximálně 40 dětem, které jsou rozděleny do 5 rodinných skupin. Ve zkoumaném období bylo v DD umístěno 34 dětí. Z celkové kapacity DD představují děti romského původu menšinu v počtu 10 dětí.

Dětský domov se školou Šindlovy Dvory má kapacitu 24 míst a v době výzkumu byl plný stav, tzn. bylo umístěno 24 dětí, z toho 8 dětí má romský původ.

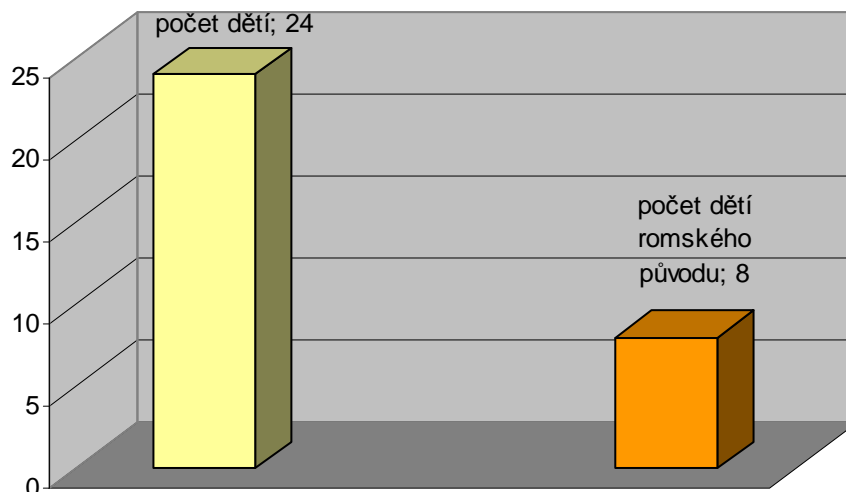
Pro přehled uvádím celkové početní zastoupení dětí a zastoupení dětí romského původu v jednotlivých zařízeních, vyjádřené v následujících grafech.

Graf 1: Počet dětí v DD Aši

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 2: Počet dětí v DDŠ Šindlovy Dvory

Zdroj: vlastní výzkum

Vyplývající hypotézy:

H1) a) V Chebském regionu není nadpoloviční většina dětí umístěných v DD romského etnika.

H1) b) V Českobudějovickém regionu není nadpoloviční většina umístěných dětí v DDŠ romského etnika.

4.2 Vyhodnocení kategorií otázek v interview

Dosažené výsledky jsem pro přehlednost rozdělila do dvou oddílů:

4.2.1 - výsledky základního cílového souboru (dětí a mládeže romského původu)

4.2.2 - výsledky doplňkového cílového souboru (zaměstnanců zmíněných zařízení)

4.2.1 Výsledky základního cílového souboru

Otázky jsou rozčleněny do několika okruhů (a – e).

- a) dítě romského původu a dětský domov (DD)/ dětský domov se školou (DDŠ)
  - otázky 4, 5, 6, 29 (jen pro děti z DD)

Otázka č. 4:

Jak dlouho jsi tady v DD/DDŠ? Od kolika let?

Respondenti jsou v ústavních zařízeních umístěni různě dlouhou dobu. V kategorii méně než 6 měsíců jsou 3 respondenti. V kategorii 6 měsíců až 1 rok jsou 3 a do kategorie 1 až 5 let spadají také 3 dotazovaní. Poslední kategorie, a to déle než 5 let, zahrnuje pouze 1 respondenta z DD, který je zde umístěn již 14 let, v podstatě od tří let, kdy byl přemístěn přímo z Kojeneckého ústavu v Aši.

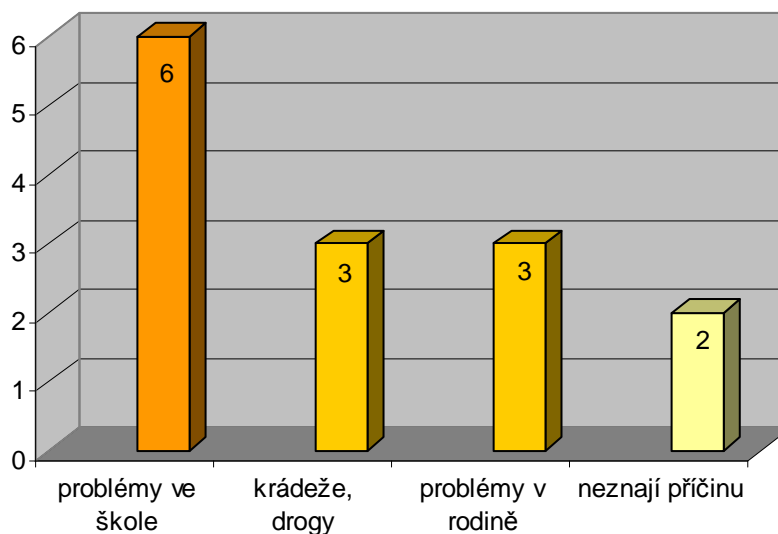
Otázka č. 5:

Víš, proč jsi tady?

Na tuto otázku odpověděla kladně většina respondentů, 8 z 10. Pouze 2, nejmladší z DD, odpověděli, že neví. Mezi důvody, které uváděli a kterých jsou si sami vědomi, se v největší míře objevovaly problémy ve škole (záškoláctví, agresivita vůči spolužákům i učitelům, průšvihy), a to v 6 případech. Jako další důvody byly ve 3 případech uváděny, spolu se zmíněnými školními problémy, krádeže a drogy: „*Jo, já to vim, jsem tu kvůli fetu a tak, nějaký problémy ve škole.*“ (DDŠ, 15 let). Respondenti z DD tedy ve 2 případech vůbec nevěděli, proč jsou v zařízení a v ostatních případech uváděli spíše nějaký problém v rodině, ke kterému se nechtěli příliš konkrétně vyjadřovat.

Na mou otázku, kdo si o tom s nimi povídal, jsem získala odpovědi typu, že to vědí z domova a od „tet“ v DD, respondentům z DDŠ to bylo řečeno i ve zdejší škole a od vychovatelů. Jedna dotazovaná odpověděla: „*Já to věděla sama.*“ (DD, 14 let)

Graf 3: Příčiny umístění do DD/DDŠ dle dětí

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 6:

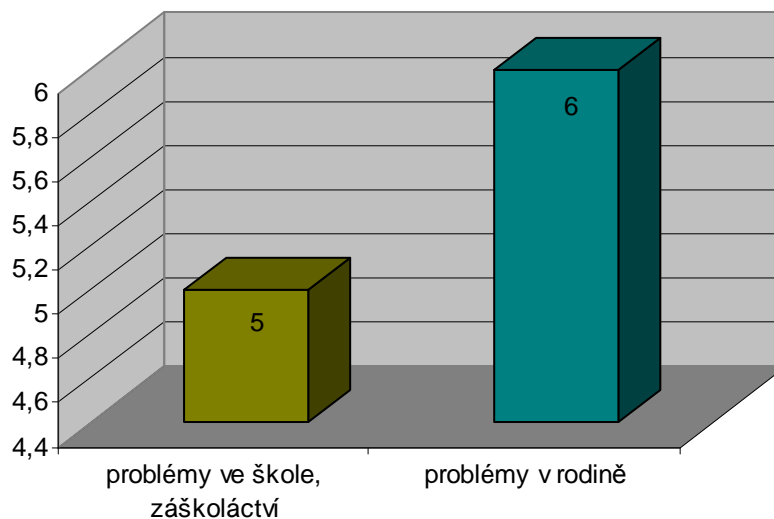
Proč myslíš, že se děti dostanou do DD/DDŠ? Jak se to stane, kvůli čemu?

Tato otázka přinesla částečně podobné odpovědi jako otázka předchozí. Respondenti v 5 případech uváděli problémy ve škole, záškoláctví. „*Můžou si za to samy, neposlouchají rodiče.*“ (DDŠ, 13 let), „*Protože dělají problémy.*“ (DD, 12 let) Dalšími příčinami byly problémy v rodině, a to v 6 případech. „*Protože nemaj rodiče, nemaj třeba kde bydlet.*“ (DDŠ, 14 let), „*Kvůli problémům s rodiči, že neměli kde bydlet nebo tak.*“ (DD, 14 let), „*Rodiče se moc nestarají o své děti.*“ (DD, 17 let)

Když porovnám odpovědi dětí z DD a DDŠ, v podstatě se nelišily, jen s tou výjimkou, že děti z DD uváděly spíše rodinné problémy spojené s problématickým

s bydlením, zatímco děti z DDS uváděly ve větší míře problémové situace spojené se školou a drobnou kriminální činností, nejčastěji v podobě krádeží.

Graf 4: Příčiny umístování do DD/DDS obecně

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 29:

Až odtud odejdeš, chtěl (-a) by ses sem vrátet, na návštěvy?

Tuto otázku jsem pokládala záměrně pouze respondentům z DD, jelikož jsem se domnívala, že do DDS, ještě v hovorovém jazyce nazývaném „past’ák“, se zřejmě nikdo nebude chtít vrátet na návštěvy.

4 z 5 dotazovaných odpovídali kladně. „Protože se mi tu líbí a mám je tu ráda.“ (DD, 14 let), „Budu se vrátet za tetama.“ (DD, 13 let), „Ano, budu se vrátet zavzpomínat si na tety atd.“ (DD, 17 let), „Budu se vrátet za tetama, protože jsem si tady zvykla.“ (DD, 12 let). 1 respondent odpovídal záporně „Ne, protože už budu šťastná, že jdu pryč.“ (DD, 13 let)

Hypotézy vyplývající z okruhu a):

H2) a) Nejčastější příčinou umístování dětí romského původu do DD bývají rodinné problémy.

H2) b) Nejčastější příčinou umístování dětí romského původu do DDŠ bývají problémy spojené se školou a drobná kriminální činnost (krádeže).

H3) Důvodem, proč se děti budou chtít vracet do DD na návštěvy, jsou jejich silné citové vazby na „tety“.

b) dítě romského původu a rodina

- otázky 8, 9, 10, 11, 12

Otázka č. 8:

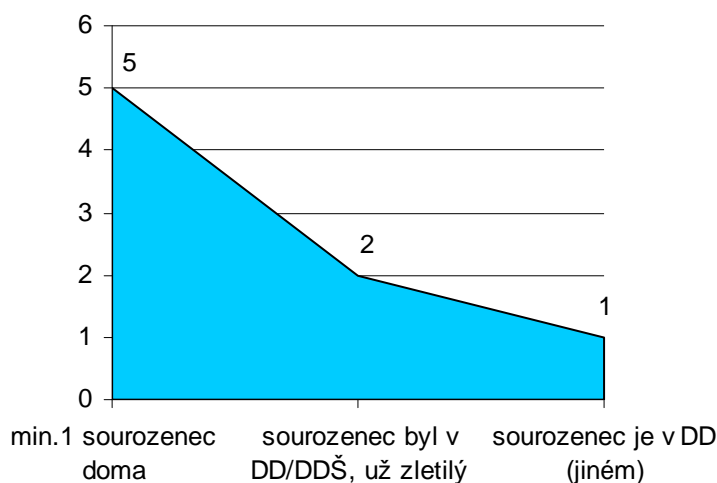
Máš sourozence? Znáš je? Je tvůj sourozenec také v DD?

Tato otázka přinesla kladné odpovědi všech oslovených respondentů. Počty sourozenců se pohybovaly v rozmezí jednoho až dvanácti sourozenců. Průměrný počet sourozenců u respondentů v mém výzkumu je 3,6 sourozence na každého respondenta. Rodiče respondentů ve většině případů žijí s jiným partnerem, i již několikátým v pořadí, a z každého nového partnerského vztahu mají další děti. „*Já jsem nejstarší ze všech sourozenců a jedinej z původní mojí rodiny a ostatní, těch dvanáct, jsou nevlastní a bydlí všichni u táty. Já bydlím s mámou.*“ (DDŠ, 13 let) Bylo znát, že k bratrům a sestrám mají respondenti v případě vlastních i nevlastních sourozenců velmi pozitivní vztah.

Na druhou související podotázku, zda je některý ze sourozenců také umístěn v nějakém ústavním zařízení, se odpovědi opět lišily co do typu zařízení. Dotazovaní z DDŠ mají v 5 případech alespoň některého sourozence doma u rodičů, ve 2 případech některý sourozenec byl také v DD/DDŠ, ale po dosažení zletilosti už je opět doma, většinou zpátky u rodičů a pouze 1 dotazovaný má 2 sourozence umístěny také v DD, ale v jiném městě.

Naopak z odpovědí respondentů z DD vyplývá, že každý z nich má nebo měl sourozence také v DD/DDŠ. Ani jeden sourozenec tedy nežije doma s rodiči, až na 1 výjimku, kdy dotyčné již bylo 18 a žije sama s přítelem. Do věku své zletilosti však byla ve stejném DD jako můj respondent. V 5 případech jsou sourozenci umístěni buď ve stejném, nebo jak ve stejném, tak i v jiném DD. Ve 2 případech mají sourozence pouze v jiném DD, z čehož 1 je umístěn v DDŠ. „*Jo, brácha tady byl taky, se mnou, ale pak zlobil tety a tak, a tak je teď v Hostouni v pasťáku. Ale jezdil sem občas za mnou na návštěvu.*“ (DD, 13 let)

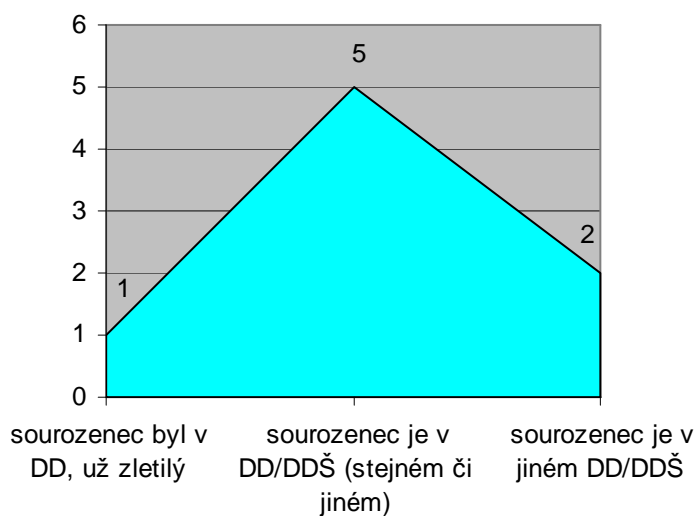
Graf 5: Umístění sourozenců dětí v DDŠ

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 6: Umístění sourozenců dětí v DD

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 9:

Znáš své rodiče? Víš, kde bydlí, co dělají?

Na otázku, zda znají své rodiče, odpověděli všichni respondenti kladně. Na druhou podotázku se chtělo odpovídat trochu širěji pouze někomu, většinou odpovídali stroze. Podařilo se mi zjistit, že minimálně v 7 případech jsou rodiče rozvedení a většinou každý rodič má jiného partnera (-ku) a žijí odděleně. O faktu, že u některých respondentů je rodič ve výkonu trestu, se dotyční nezmínili. 1 respondent odpověděl, že neví, co dělají rodiče. A 1 respondent odpověděl takto: „*Jo, vim, táta mi umřel, když jsem byl malej a máma je teď s někým jiným, ale toho já neberu.*“ (DDŠ, 15 let)

Otázka č. 10:

Vídáš se s rodiči? Jezdil (-a) jsi někdy k někomu na návštěvy?

V 7 případech dotazovaní mají kontakt s rodiči, resp. spíše dříve měli, v poslední době již méně. „*Mamka jezdila za náma na návštěvu, ale už je to dlouho. Ted' už moc ne.*“ (DD, 13 let). „*Jezdil jsem k mámě, naposledy jsem tam byl na Vánoce, ale mamka ted' moc nechce.*“ (DDŠ, 15 let) V podstatě by se dalo shrnout, že u respondentů z DDŠ je kontakt s rodiči či rodinnými příslušníky častější než u respondentů z DD. Většinou se jedná o období letních prázdnin, Vánoce či Velikonoce. Pouze 2 dotazovaní uvedli, že se s nimi vídají pořád, tzn. dost často během školního roku i o víkendech.

Otázka č. 11:

Jak bys hodnotil (-a) současný vztah k otci, matce?

Z mnou nabídnutých možností sémantického diferenciálu hodnotili 2 respondenti vztah k rodičům jako velmi dobrý, 5 jako dobrý, 1 volil odpověď velmi špatný a 2 odpověděli „*Nevím.*“

Asi 3 – 4 respondenti zaujímali stanoviska odlišně, zvláště k otci, zvláště k matce.

Otázka č. 12

Chtěl (-a) bys „domů“ za rodiči?

Na tuto položenou otázku odpovědělo celkem 8 respondentů kladně (z toho 3 z DD, 5 z DDŠ).

Jednou zazněla záporná odpověď na otázku a v 1 případě zazněla odpověď „*nevím*“, což jsem spíše chápala tak, že dotyčný nechce odpovídat.

Hypotézy vyplývající z okruhu b):

H4) Děti v DDS mají sourozence také umístěné ve školském zařízení ústavní výchovy spíše výjimečně, zatímco děti v DD mají sourozence zpravidla umístěné ve stejném nebo v jiném zařízení.

H5) U respondentů z DDS je kontakt s rodiči či rodinnými příslušníky statisticky významně častější než u respondentů z DD.

H6) Vztah dětí umístěných ve školských zařízení ústavní výchovy (DD/DDS) k jejich biologickým rodičům je hodnocen jako dobrý až velmi dobrý.

c) dítě romského původu a vzdělání, hodnoty

- otázky 7, 14, 16, 26, 27, 28, 30

Otázka č. 7:

Jakou navštěvuješ školu (třídu)?

Skupina respondentů z DDS se pohybuje v rozmezí 7.- 9. třídy Základní školy praktické, která je součástí tohoto zařízení. 3 respondenti z DD navštěvují 5. – 6. třídu Základní školy praktické v Aši, 1 respondent 7. třídu Základní školy a 1 první ročník Praktické školy.

Většinu dotazovaných to ve škole baví „tak na půl“, žádný neodpověděl úplně negativně. Z odpovědí: „Protože se tam něco naučím.“ (DD, 14 let). „Podle toho, co máme za předmět.“ (DDS, 14 let), „Protože tam mám kamarády a dobrého učitele.“ (DD, 17 let), „Protože to tam umím.“ (DD, 12 let).

Otázka č. 14:

Co je pro tebe v životě nejdůležitější? Uveď 3 hodnoty.

Nejvíce uváděnými hodnotami byly: 1. rodina 2. být doma u rodičů 3. zdraví, práce (ty se objevily ve stejném počtu odpovědí). Jako další zaznělo vyučení (abych něco uměla), láska, kamarádi, sourozenci, byt, mít dobrý život, děti, „já“.

Zde musím uvést, že slovu „hodnota“ respondenti příliš nerozuměli. Při pokládání této otázky jsem záhy zjistila, že bude lepší ptát se oklikou, tedy přímo „Co je pro tebe nejdůležitější?“ Děti romského původu se vyjadřují často stroze v holých větách a v mnohých případech jakoby „hledají“ slova, což může být způsobeno např. rodinným prostředím, ze kterého pochází (málo - nejen jazykových - podnětů). Dalším důvodem může být kombinování romštiny a češtiny v původních rodinách respondentů, i mezi vrstevníky stejného etnika, jehož důsledkem je nesprávné a neúplné (optimální) jazykové vybavení dítěte žádným z používaných jazyků.

Otázka č. 16:

Myslíš si, že je vzdělání důležité? (Je důležité pro tebe)?

Všichni respondenti považují vzdělání za důležité.

Otázka č. 26:

Kouříš?

Při pokládání této a následující otázky, týkající se drog, jsem každému respondentovi řekla, že má možnost neodpovídat. Vycházela jsem z domněnky, že pro některé děti to bude oblast, při které se budou stydět, či bát otevřeně říct pravdu.

Z 10 respondentů odpovědělo celkem 6 kladně. Na otázku „Proč?“ vesměs zazněly odpovědi „*Protože už jsem si zvykl a kouřím už dlouho.*“ (DDŠ, 15 let), respondenti uváděli období cca 6-7 let. „*Protože mi to chutná.*“ (DDŠ, 13 let). Pouze ti 4 nejmladší respondenti (resp. respondentky) z DD odpověděly záporně ve smyslu „*Protože nejsem plnoletá.*“, (DD, 12 let) „*Protože mě to nebere, ale předtím jsem kouřila. Ale teď už ne.*“ (DD, 13 let) a „*Protože je to hloupost, frajeřiny.*“ (DD, 14 let)

Otázka č. 27:

Znáš nějaké drogy? Máš osobní zkušenost – drogy, alkohol?

Na tuto otázku taktéž zazněla jednoznačná kladná odpověď. Všech 10 respondentů zná drogy, mladší pouze marihuanu, starší celé spektrum drog. „*No, tak to je jasný, že trávu, perník, hašiš, extáze, toho znám hafec.*“ (DDŠ, 15 let), „*Marihuana, piko, éčko, bílá vdova.*“ (DD, 17 let). Nutno upozornit, že v DD v Aši uváděli všichni dotázaní na druhém místě, za marihuanou, pervitin. V Aši a na celém Chebsku je pervitin hodně rozšířen, v posledních letech i na základních školách. (50)

Na dotaz, zda mají osobní zkušenost s nějakou drogou, odpověděli 4 z 5 respondentů z DDŠ kladně – uváděli marihuanu (4) a pervitin (4), zatímco z DD byly všechny odpovědi záporné. I když zde mi připadalo, že minimálně u 2 respondentů (chlapců) převládl strach pravdivě odpovědět.

Na doplňkovou otázku *Myslíš, že alkohol je droga?* odpovědělo 8 dotazovaných „ano“, 1 „ne“ a 1 použil odpověď „nevím“.

V souvislosti s tím byla mnou položena ještě otázka zaměřená na osobní zkušenost s alkoholem. Všech 5 respondentů z DDŠ přitakalo bez zaváhání, že to je vlastně něco normálního. Průměrný věk první opilosti uváděli v rozmezí 12 – 14 let. „*Opili jsme se s partou, s kámošema, protože doma bych nemohl.*“ (DDŠ, 15 let). Respondenti z DD uvedli zkušenost s opilostí ve 2 případech, zhruba v 10 – 12 letech, 2 respondenti nemají ještě takovou zkušenost a 1 respondent na tuto otázku nechtěl odpovídat.

Otázka č. 28:

Cítíš se zdrav (-a) nebo máš nějaké zdravotní problémy?

Z celkového počtu dotazovaných se jich 8 cítí zdrávo, bez větších zdravotních problémů, pouze 2 uvedli přítomnost nějakých potíží, konkrétně onemocnění štítné žlázy a nachlazení.

Otázka č. 30:

Koho máš na světě nejraději?

Na tuto otázku se odpovědi v podstatě bez výjimky vztahovaly na rodinu. Ve 3 případech bylo odpovězeno, že nejradši má celou rodinu, poté byli jmenováni „táta, sestry, brácha, babička“. Zde stojí za povšimnutí, že samotnou matku jmenoval na prvním místě pouze 1 respondent.

Hypotézy vyplývající z okruhu c):

H7) a) Statisticky významná většina dětí romského původu z DD/DDŠ navštěvuje Základní školu praktickou.

H7) b) Všechny děti romského původu z DD/DDŠ považují vzdělání za významné.

H8) Za nejdůležitější hodnotu považují děti romského původu rodinu (rodiče).

H9) a) Více než polovina „umístěných“ dětí romského původu kouří.

H9) b) 90% dětí z DDŠ má osobní zkušenost s drogami, zatímco u dětí z DD se tyto zkušenosti neobjevují častěji než v populaci mimo ústavní výchovu.

- d) dítě romského původu a romství
- otázky 17, 18, 31

Otázka č. 17:

Víš, co znamená slovo diskriminace? Setkal (-a) ses s ní osobně?

Odpovědi na tuto otázku mě celkem překvapily. Byla jsem toho názoru, že v dnešní době je toto slovo natolik používané, že si pod ním každý alespoň něco představí, i když by ho třeba nedokázal přesně formulovat. Z mých 10 respondentů jich znalo význam slova pouze 6. Ostatní 4 nevěděli. Ale spíše než že by vůbec neznali tento pojem, myslím, že zřejmě neznali jen ono cizí slovo, které ho označuje, zvláště ti mladší. Když jsme se pak bavili o tom, zda to mají Romové jako menšina ve společnosti těžší, někteří reagovali.

Osobní zkušenost s diskriminací mělo alespoň jednou 6 z 10 dotazovaných. „*Jo, vím, co to je. To je jako, že na každého měli něco, jako na cigány.*“ (DDŠ, 15 let)

Otázka č. 18:

Jsi rád (-a), že jsi Rom (-ka)?

Na tento dotaz, který jsem nijak jinak nekomentovala, asi jako téměř jediný, odpovědělo 9 respondentů kladně, 1 odpověděl, že neví. U většiny respondentů vyzněla odpověď suverénně, jasně, rozhodně, ale u některých mi připadalo, že jakoby váhají, jestli mají říct ano nebo ne, jakoby čekali, jak se zatvářím a podle toho se rozhodnou. Možná je to tím, že Romů se na tuto otázku všeobecně příliš lidí neptá, proto na ní nejsou zvyklí odpovídat.

Otázka č. 31:

Má to, podle Tebe, Rom těžké ve společnosti (v životě)?

6 dotazovaných si myslí, že to Romové mají v dnešní společnosti těžké: „*Mají, protože se potká s nějakými lidmi, kteří jsou rasisti.*“ (DD, 13 let), „*Protože někteří lidé si myslí vše špatný, o nás.*“, „*Dělají se rozdíly mezi „černejsma“ a „bílejsma“*“ (DDŠ, 14 let), „*Je to rasismus.*“ (DDŠ, 15 let), „*Když se budou oni chovat k nám dobře, podle toho se budeme chovat i my.*“ (DDŠ, 15 let), „*Češi si myslí všeobecně o nás špatné, jako drogy a tak, nemyslím jako já, ale...ti druzí.*“ (DDŠ, 15 let)

3 respondenti si toto nemyslí a 1 použil odpověď „Nevím“.

Hypotézy vyplývají z okruhu d):

H10) Většina dětí romského původu v DD/DDŠ má pozitivní vztah ke svému romství.

- e) dítě romského původu a jeho představy + vize do budoucna
- otázky 13, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25

Otázka č. 13:

Dostáváš kapesné? Myslíš, že je dostačující? Hospodářš s penězi, šetríš si peníze?

Otázku jsem zařadila také proto, že jsem nevěděla přesně, zda i v DDŠ dostávají děti kapesné. Zajímalo mě, zda jim stačí nebo by si přáli víc.

Z odpovědí vyplynulo, že tedy opravdu všichni dostávají měsíčně kapesné, které se pohybuje od 70 do 210 Kč, podle věku dítěte. Jen podotýkám, že ne všichni věděli konkrétní částky, takže čísla jsou pouze orientační. Jako dostačující jej hodnotilo 6 dotazovaných, jako spíše nedostačující nebo nedostačující zbylí 4.

Co se týče hospodaření s penězi, 7 respondentů odpovědělo, že umí s penězi zacházet, z toho 5 uvedlo, že si spoří peníze do kasičky. Cíle spoření jsou značně rozdílné: „Abych mohla psát své rodině a něco si kupovat.“ (DD, 13 let), „Spořím si na takovou tu skládací kostku“ (myšlena rubiková kostka) (DDŠ, 13 let), „Na novou čepici a boty, prostě na oblečení.“ (DDŠ, 15 let)

Někteří respondenti byli schopni odpovědět, až když jsem jim blíže vysvětlila význam slova hospodařit. Jednalo se z mé strany zřejmě za nevhodně položenou otázku vzhledem k věku respondentů a jejich slovní zásobě.

Otázka č. 15:

Co bys chtěl (-a) dělat, až budeš dospělý (-á)?

Z oslovených respondentů by chtěli v dospělosti studovat 4, 3 by chtěli rovnou raději pracovat a ve 3 případech by si představovali nejprve studium a poté práci. Za studium jich většina považovala tzv. vyučení se, pouze 1 zmínil studium na vysoké škole. Mezi profesemi, které byly v jejich představách, zazněly zedník, truhlář, pokrývač, kuchařka a tanečnick.

Otázka č. 19:

Víš, co budeš dělat, až Ti bude 18 let? Víš, kde budeš pracovat atd.?

Zda ví, co budou dělat po dosažení zletilosti, odpovědělo 7 respondentů kladně, 1 z nich nevěděl a 2 zatím neví přesně.

Představy se pokusím vystihnout několika citacemi. „*Budu pomáhat mámě, budu vydělávat, aby se mohla uživit rodina.*“ „*Budu chodit do školy a pomáhat mámě s penězi.*“ „*Zatím nevím přesně, ale mám představu..., že budu mít štěstí.*“ „*Seženu si práci.*“ „*Nevím, jestli to, co chci, vyjde.*“

Otázka č. 20:

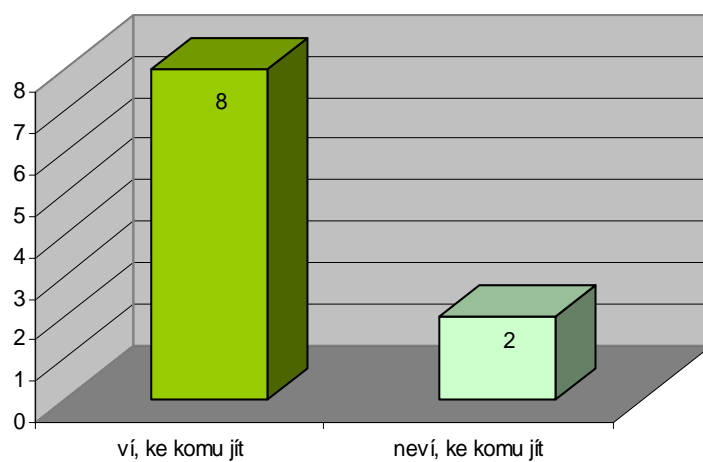
Jak si představuješ svůj život po opuštění DD/DDŠ? Máš ke komu jít? Máš strach z toho, co bude „potom“?

Na otázku, zda mají po opuštění zařízení ke komu jít, odpovědělo 8 z 10 dotazovaných, že ví, kam půjdou. Většinou poukazovali na rodiče, matku, sestry, otce. „*K mámě anebo si seženu vlastní byt.*“ (DD, 14 let), „*Zatím k tatkově*“ (DDŠ, 14 let), „*Půjdu domů.*“ (DDŠ, 15 let). Celkem jsem se divila, že většina dětí, i z DD, by se chtěla vracet do své původní rodiny a jakoby na ně nezanevřely, i když hovořili např. o tom, že se o ně matka nestarala, nepíše jim do DD/DDŠ, má jiného partnera atd.

2 z respondentů zatím nemají představu, co bude „potom“.

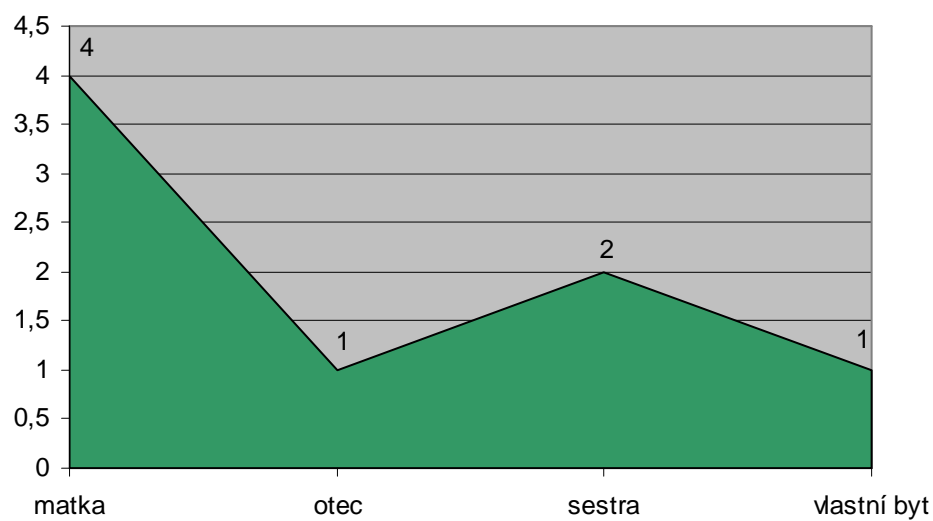
Strach z toho, co se bude dít po opuštění zařízení, až se budou muset postavit „na vlastní nohy“, potvrdili však pouze 3 respondenti. Ostatní si myslí, že to nějak zvládnou.

Graf 7: Vize dětí, ke komu jít po opuštění ústavního zařízení

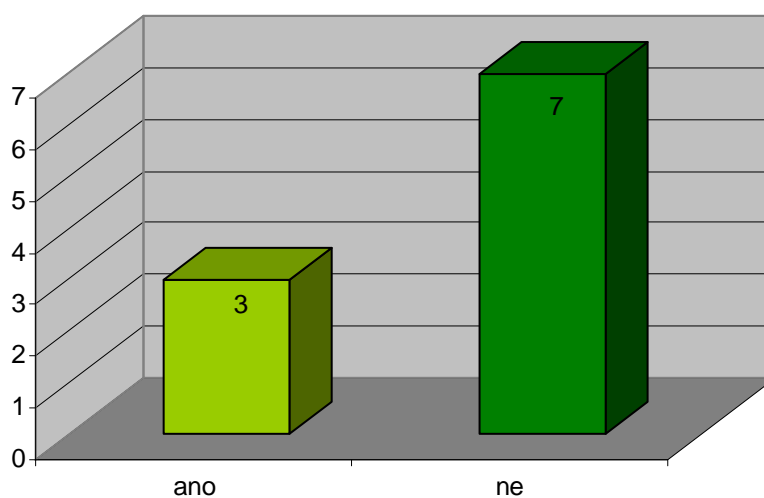
Zdroj: vlastní výzkum

Graf 8: Představy konkrétních osob, ke komu jít po opuštění DD/DDŠ

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 9: Přítomnost strachu z budoucnosti (po opuštění DD/DDŠ)

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 21:

Víš, jak se shání zaměstnání? Informovali Tě o tom ve škole, v DD/DDŠ, doma...?

Informace o tom, jak by sháněli zaměstnání, má (nebo spíš si myslí, že má) 7 dotazovaných, 3 by si rady nevěděli. Většina z těch, kteří si myslí, že ví, jak sehnat práci, znají alespoň instituci Úřad práce. Asi 1 respondent by ji sháněl přes inzeráty v novinách a 1 poukazoval na „...až budu mít výuční list, pak práci seženu.“

Další otázkou jsem chtěla provést malou sondu, zda se s dětmi umístěnými v ústavních zařízeních někdo baví na téma praktických rad, doporučení a možností týkající se shánění zaměstnání. Pouze 5 z 10 jich odpovědělo kladně. Kdybychom opravdu věřili tomu, že lze tvrzení dětí v této situaci brát úplně věrohodně, pak je to stav, kdy pouze každý druhý slyšel od někoho (většinou uváděli školu a vychovatele v DD) nějakou informaci o tom, co dělat, až si bude chtít či spíš bude muset sehnat práci.

Otázka č. 22:

Myslíš, že je lehké sehnat práci?

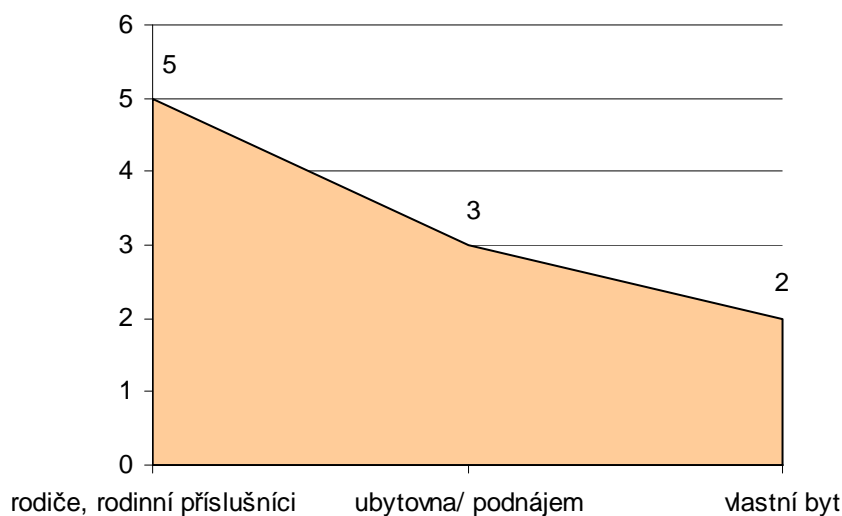
Na předchozí navazuje i tato otázka. Pouze 2 respondenti si myslí, že je lehké sehnat zaměstnání. „S výučákem si práci určitě seženu.“ (DDŠ, 14 let), „Když chceš, tak toho dosáhneš.“ (DDŠ, 15 let). 8 respondentů si myslí pravý opak. Může to být způsobeno např. i pracovní situací jejich rodičů. Když rodič dítěte dlouhodobě nebo vůbec nepracuje, může mít dítě předem zažitou představu, že je těžké sehnat práci.

Otázka č. 23:

Jaké jsou Tvé představy o bydlení po opuštění DD/DDŠ?

Odpovědi jednotlivých respondentů se lišily, v zásadě ale polovina dotázaných sází zpočátku na rodiče či rodinné příslušníky. Někteří další by si hledali nejprve ubytovnu nebo nějaký podnájem a ve 2 případech mají dotazovaní představu, že budou mít hned vlastní byt. „Budu bydlet napřed asi u taťky a pak si najdu podnájem.“ (DDŠ, 14 let), „Nejdřív budu u rodičů, pak si najdu práci a budu mít vlastní barák, koupím si ho.“ (DDŠ, 15 let)

Graf 10: Představy o bydlení po opuštění DD/DDŠ

Zdroj: vlastní výzkum

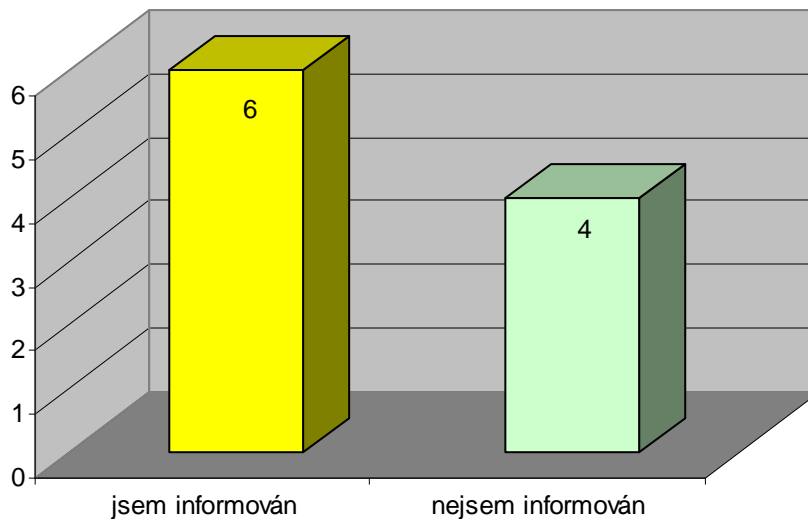
Otázka č. 24:

Jsi informován(-a) o tom, na koho se „potom“ v případě potřeby obrátit pro radu..?

Informovanost podle odpovědí mých respondentů je nadpoloviční – 6 z nich tvrdilo, že mají informace tohoto druhu. Když jsem ale otázku zaměřila tak, aby mi tedy řekli, na jaké „úřady“ či instituce by se obrátili, příliš nevěděli. Poté, co jsem jim začala jmenovat některé typy institucí, jako ubytovny, úřady práce, poradny, Domy na půl cesty, ve většině případů znali pouze již zmíněný Úřad práce a maximálně ubytovnu. Ta je spíše ale napadala pouze v souvislosti s bydlením (viz předchozí otázka č. 23).

Ve škole se o tomhle tématu s nimi prý také nikdo nebavil. Otázkou zůstává, nakolik je možno výpovědím respondentům věřit, třeba jim o tom něco málo bylo řečeno, ať již „tetami“, vychovatelkami/vychovateli či učitelským sborem, možná to ale byla natolik „malá“ a zdánlivě „bezvýznamná“, dostatečně nezdůrazněná informace, že jim v hlavě neutkvěla. Nebo tato neinformovanost, resp. malá informovanost souvisí ještě i s poněkud nízkým věkem respondentů.

Graf 11: Informovanost dětí o potřebných institucích

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 1: Znalost konkrétních zařízení.

zařízení	Úřad práce	ubytovny	Dům na půl cesty	poradny
Počet dětí	7	3	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 25:

Chceš se vdát/oženit a mít vlastní děti?

Tato otázka téměř všechny děti trochu zaskočila, spíše ji nečekaly v kontextu s ostatními. 5 respondentů odpovědělo kladně, 4 volili odpověď „nevím“ a 1 by sice chtěl děti, ale oženit se nechce.

Hypotézy vyplývající z okruhu e):

H11) Většina dětí romského původu z DD/DDŠ má jasnou představu o svém budoucím životě po opuštění zařízení.

H12) Pouze polovina „umístěných“ dětí romského původu je informována od personálu (DD, školy) o možnostech shánění zaměstnání.

H13) Znalost sítě poradenských a jiných zařízení je u dětí romského původu z DD/DDŠ minimální.

4.2.2 Výsledky doplňkového cílového souboru

Podobně jako otázky základního cílového souboru jsem i ty následující rozdělila do okruhů (a – c).

a) škola a společnost versus dítě romského původu

- otázky 1, 5, 7, 9, 10

Otázka č. 1:

Jste toho názoru, že všechny (většina) děti romského původu, které navštěvují speciální školu, jsou v ní zařazeny správně?

Z výzkumu vyplynulo, že i v řadách zaměstnanců ústavních zařízení, kam spadají samozřejmě i učitelé (z DDŠ), což dle mého názoru mohlo výsledky trochu ovlivnit, převažuje názor, že děti romského původu „nepatří“ do klasické základní školy, ale do tzv. „zvláštky“ (základní školy praktické). Potvrdil to i počet kladných odpovědí na mou otázku, tedy 8 z 10 oslovených zaměstnanců si myslí, že děti romského původu bývají oprávněně zařazovány do škol speciálních.

Z konkrétních odpovědí vybírám následující. „*Romské děti, resp. jejich rodiny, ze které pocházejí, mají nízký status.*“, „*Protože by normální tempo učení nezvládly.*“, „*Jsou zanedbané.*“ Dalšími uváděnými důvody bylo, že mají nedostatky v základním vzdělání, vliv nesprávné výchovy v raném dětství, málo podnětů, pocházejí z nízkého sociokulturního prostředí. Objevil se i názor, že někteří rodiče těchto dětí si sami přejí zařazení svého dítěte do školy speciální, protože je to pro ně lehčí. A ještě ocituji názor

jednoho kmenového vychovatele z DDŠ: „Každé dítě zařazené do školy speciální má stejnou možnost dosáhnout nejvyššího akademického vzdělání. Na jeho vzdělání je vyčleněno dvojnásobné množství peněz. Pedagogové jsou povinni vystudovat dvě vysoké školy. Je snad takové vzdělání o něco horší?“

Otázka č. 5:

Vídáte se s některými Vašimi bývalým „svěřenci“? Víte, jak žijí, jak se mají...?

Na tuto otázku byly odpovědi zaměstnanců jednoznačné. Všichni odpověděli, že se se „svými“ bývalými dětmi setkávají, někteří dokonce často. Musím říci, že jsem předpokládala u zaměstnanců DDŠ spíše záporné odpovědi, oproti zaměstnancům DD. Jak jsem mohla vypožorovat jejich názory během své speciálně pedagogické praxe v rámci studia, připadalo mi, že nemálo vychovatelů se téměř těší na to, až někteří „zvláště oblíbení“ chlapani dosáhnou patřičného věku a opustí zařízení.

Otázka č. 7:

Zastáváte názor, že to mají děti romského původu v některých oblastech těžší než většinová společnost? V kterých konkrétně? (a) V čem mohou být Romové znevýhodňováni obecně? (b)

Na první otázku (a) odpovědělo 7 zaměstnanců kladně a 3 záporně. Mezi těmi, co odpověděli kladně, se objevovaly názory typu, že děti romského původu jsou špatně přizpůsobivé, některé nemají vztah k práci, ovlivňuje je špatné sociokulturní prostředí, mají to těžší v sociálním začlenění se, existují problémy v jejich zaměstnávání, jsou v oblasti státní sféry neadaptabilní. „Kouká se na ně, že jsou nemakačenkové.“ (DD) Paní ředitelka DD zmínila problém letních táborů, kde údajně bývají tyto děti znevýhodňovány. Ti, co odpověděli, že to děti romského původu nemají těžší než většinová společnost, odpověděli stroze a neuvodili žádné konkrétní důvody.

Otázka, mnou označená (b), na oblasti znevýhodňování Romů, přinesla různorodé odpovědi, které nelze shrnout. Zaznělo, že „...bílí je diskriminujou..“ (DD),

„Jsou odmítáni většinou populací při integraci. Je zde problém paušalizování – hází se všichni do jednoho pytle.“ (DDŠ) Objevily se i názory typu „Jsou znevýhodňováni ve všem a v ničem.“ (DDŠ), „Nejsou znevýhodňováni, problém je v jejich neochotě akceptace pravidel.“ (DDŠ) „V ničem, mají stejné možnosti.“ (DDŠ)

Otázka č. 9:

Setkáváte se s některými formami diskriminace u „Vašich“ dětí? (a) Myslíte si, že dítě romského původu si umí v těchto situacích poradit? (b) Učíte je to, bavíte se s nimi o tom? (c)

Na otázku označenou (a) kladně odpověděli 3 dotázaní, záporně 7. Stojí za povšimnutí, že záporné odpovědi převažovali u zaměstnanců DD, kde si nějakou diskriminaci v podstatě ani nepřipouští, resp. zřejmě raději nechtějí připouštět. Z kladných odpovědí vybírám citaci: *„Třeba na plovárně se s tím setkáváme, či na společných akcích. Ale na druhou stranu někdy jsou i zvyhodňovány.“ (DDŠ)*

Zda si dítě umí v těchto případných situacích poradit (b), převažoval názor, že umí, v počtu 7 ku 3 opačným názorům. *„Ano, umí si poradit, ale špatně, většinou.“ (DDŠ) „Umí, ale záleží na „výbavě“ dítěte, jak kdo.“ (DD)*

Na otázku (c) se mi dostalo 8 kladných a 2 záporné odpovědi. Z této otázky mám ale pocit, že spíše některým zaměstnancům bylo hloupé napsat, že se s nimi o tom příliš nebaví a už vůbec, že je to neučí. Jako by pro ně bylo jednodušší zaškrtnout očekávanou odpověď „ano“ bez dalších komentářů. Možná byla tato otázka mnou špatně koncipována, možná jsem ji mohla nějak „zaobalit“, např. se jich zeptat, jakými konkrétními způsoby je to učí. Určitě se ale z těchto odpovědí nedá nic zobecňovat.

Otázka č. 10

Vyhledávají děti romského původu více kolektiv dětí stejného etnického původu?

Že vyhledávají děti romského původu spíše kolektiv stejného etnika, tvrdilo 5 dotázaných, že nevyhledávají jenom „Romy“, odpověděli 2 a odpověď „nedá se říct“ zvolili 3 dotazovaní.

Hypotézy vyplývající z okruhu a):

H14) Nadpoloviční většina zaměstnanců zařízení DD/DDŠ zastává názor, že děti romského původu bývají oprávněně zařazovány do speciálních škol.

H15) Nadpoloviční většina zaměstnanců zařízení DD/DDŠ zastává názor, že děti romského původu nebývají majoritní společností diskriminovány.

b) informovanost dětí romského původu

- otázky 2, 3, 4, 6, 8

Otázka č. 2:

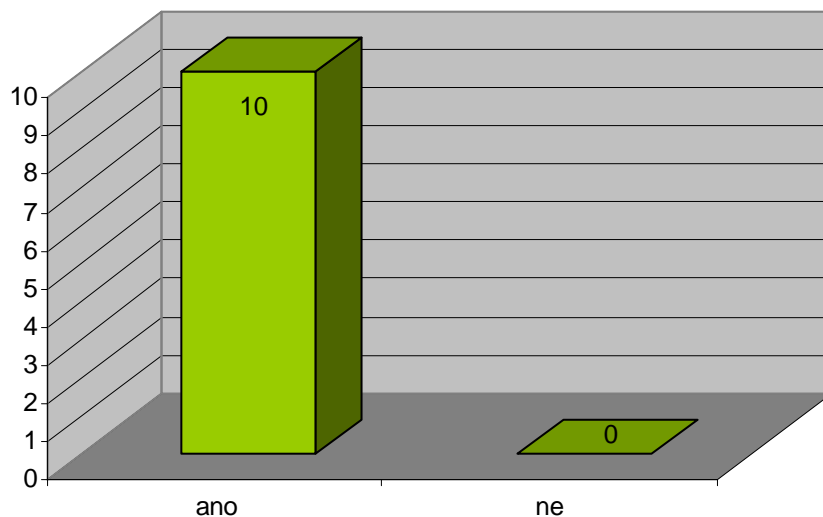
Jsou děti informovány o možných rizicích, která je mohou potkat „venku“ (po opuštění DD/DDŠ)? Jaká možná rizika je mohou potkat? (a) Bavíte se s nimi o rizikovém chování (sociálně patologických jevech) a následcích, příp. nemocích..(žloutenka, HIV-AIDS, ...)? (b)

Na tuto otázku zazněly jednoznačně kladné odpovědi, tedy všichni zaměstnanci tvrdili, že děti jsou informovány ze strany DD/DDŠ o rizicích, na které mohou „narazit“ po opuštění zařízení. Ředitelka DD zmínila např. „Minimální preventivní program“, který se realizuje ve spolupráci se školou a místním Prev-centrem KOTEC o.s., dále spolupracují také s Policií. (77)

Mezi výčet rizik, které dotazovaní uváděli, patří drogy, alkohol, špatné party, špatní lidé, různé pohlavní nemoci včetně HIV-AIDS, problém sehnat zaměstnání,

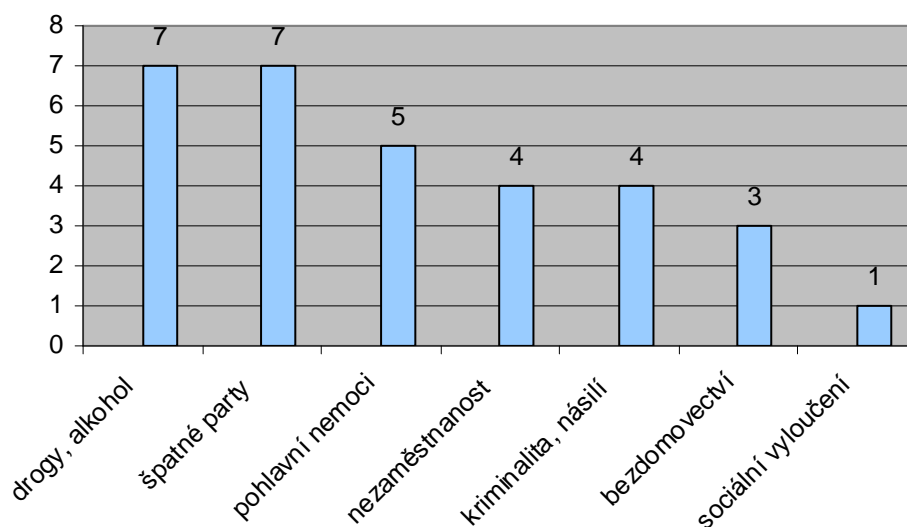
„Jejich nechť pracovat“, problémové zařazení se do běžného života společnosti, kriminalita, násilí, bezdomovectví. „Největším problémem je, podle mě, sociální vyloučení.“

Graf 12: Informovanost dětí ze strany personálu o možných rizicích

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 13: Výčet možných rizik

Zdroj: vlastní výzkum

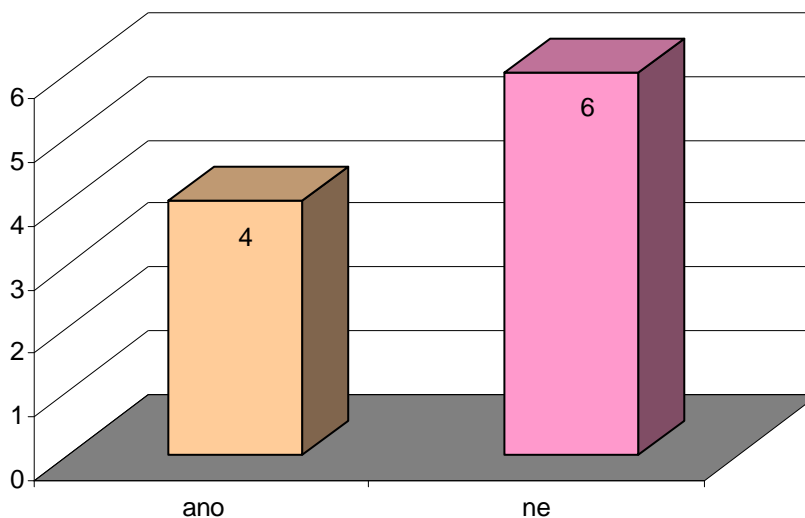
Otázka č. 3:

Domníváte se, že se děti opouštějící DD/DDŠ dobře (obstojně) začlení do života „venku“?

Kladně odpověděli 4 dotazovaní, a to převážně zaměstnanci DD. „Myslím, že tak 60% ano. Když s dítětem lze pracovat, to jsou většinou ale jen ty mladší děti.“ (DD), „Tety se snaží jim vše ukázat, pomáhat jim v prvních krocích.“ (DD)

Opačný názor mají zaměstnanci DDŠ, v počtu 5 a 1 zaměstnanec DD. Objevovaly se názory, že tyto děti jsou nesamostatné, objevuje se u nich absence rodinného zázemí či chybí podnětné rodinné prostředí, dále že většina nechce dodržovat společenská pravidla. „Mají pokřivený žebříček hodnot, vzorců chování.“ (DDŠ)

Graf 14: Názor na dobré začlenění dětí do života „venku“

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 4:

Domníváte se, že jsou děti z DD/DDŠ na život stejně připraveny jako děti z rodin?

Že jsou děti z DD/DDŠ připraveny na život stejně jako děti z rodin, si myslí pouze 4 zaměstnanci. „*Ano, někdy jsou i lépe než v rodině. Učí se zde praktické věci, aby měli sociální vybavení.*“ (DD)

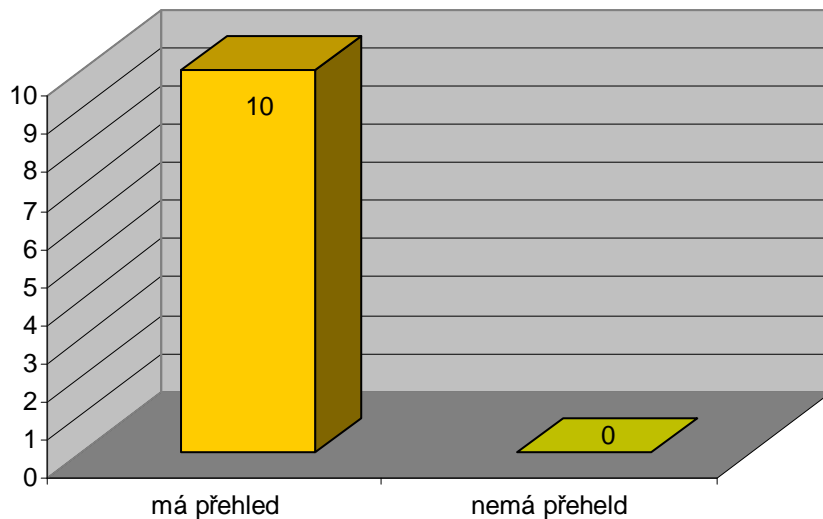
Opačný názor mělo 6 dotazovaných. Dozvěděla jsem se názory, že je to nezájmem samotných dětí, dále že v zařízení ústavní výchovy je nedostatek času k nápravě dětí. A nebo také „*Nejsou stejně připraveny, protože láskyplný rodičovský vztah nelze nahradit.*“ (DDŠ)

Otázka č. 6:

Domníváte se, že dítě vycházející z DD/DDŠ má (alespoň základní) přehled o možnostech poradenství při obtížných životních situacích, možnostech rekvalifikace, obvyklých postupech při hledání zaměstnání, bydlení, ...?(a) Informujete je o tom? (b)

O výsledcích této otázky jsem víceméně byla přesvědčená, podobně jako u otázky č. 2. Dočkala jsem se také 10 kladných odpovědí ze strany dotazovaných, u otázky (a) i (b).

Graf 15: Přítomnost přehledu dítěte o možnostech poradenství

Zdroj: vlastní výzkum.

Otázka č. 8:

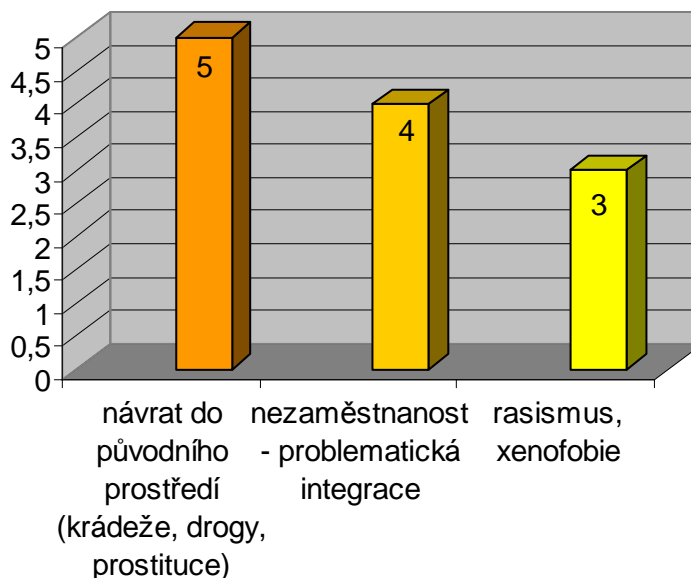
V čem, podle Vás, spočívá pro děti romského původu největší riziko po opuštění DD/DDŠ?

V tomto případě se odpovědi celkem různily. Nejvíce zastoupenou odpovědí však bylo, když to shrnu, že se děti s romským původem z ústavní výchovy většinou vrací zpět do svého původního rodinného prostředí, kde na ně čekají rizika v podobě krádeží, drog, prostituce. Jelikož zpočátku dítě, které opustí ústavní zařízení, neví, kudy kam, proto na sebe tzv. „nabalí“ sociální skupiny s nízkým sociálním statusem, většinou právě svého etnika, kde je třeba oberou o peníze atd. „Začlení se zpět do komunity a bez řešení problémů přijmou opět její pravidla.“ (DD). Ředitelkou DD mi bylo řečeno, že „romské“ děti na toto opakovaně upozorňují.

Jako velký problém byla také zmiňována nezaměstnanost a s tím související problematická „integrace“ do společnosti (myšlena zřejmě většinová, neromská společnost).

„Největším rizikem je pro ně střet s realitou. V DD se nesetkávají s rasismem a xenofobií, protože tety jsou na ně, jako Romy, zvyklé.“ (DDŠ)

Graf 16: Výčet největších rizik pro dítě po opuštění DD/DDŠ

Zdroj: vlastní výzkum

Hypotézy vyplývající z okruhu b):

H16) Personál DD/DDŠ považuje za největší rizika, která mohou děti romského původu po opuštění zařízení potkat, drogy a alkohol, špatné party a pohlavní nemoci.

H17) Personál DD zastává názor, že se děti dobře začlení do života po opuštění zařízení, zatímco u personálu DDŠ je tento názor spíše negativní.

H18) Všichni zaměstnanci zařízení ústavní výchovy jsou přesvědčeni, že děti romského původu opouštějící DD/DDŠ mají (alespoň základní) přehled o možnostech poradenství, možnostech rekvalifikace, obvyklých postupech při hledání zaměstnání, bydlení.

H19) Za největší rizika pro dítě romského původu opouštějící zařízení DD/DDŠ, považuje personál jejich návrat do původního rodinného prostředí a nezaměstnanost.

c) osobní postoje zaměstnanců činných v uvedených zařízeních

- otázky 11, 12, 13

Otázka č. 11:

Jakou máte Vy osobně s Romy zkušenost?

Jako spíše pozitivní hodnotili své zkušenosti s Romy 3 zaměstnanci, jako spíše negativní je vyjádřilo 5 zaměstnanců. Zbylí 2 dotazovaní své zkušenosti s romskou populací hodnotili jako stejné, srovnatelné s neromskou populací.

Otázka č. 12:

Osvojit (-a) byste si dítě romského původu?

Tuto otázku, v podstatě stejně jako tu předchozí, jsem volila spíše jako doplňkovou. Zajímaly mě názory lidí, kteří se setkávají s dětmi romského etnika v podstatě každodenně a s dětskými domovy problematika osvojení úzce souvisí.

Dostalo se mi odpovědí, které opět nebyly příliš překvapivé. 7 zaměstnanců odpovědělo, že by si neosvojilo dítě romského původu a pouze pro 3 by romské etnikum nebylo překážkou v osvojení.

Z citací: „*Neosvojila, znám jejich geny.*“ (DD), „*Mají genetickou zátěž a tím pádem riziko sociálně nežádoucích jevů.*“ (DDŠ), „*Protože mám nedůvěru v dobrou prognózu.*“ (DDŠ), „*Mám již svých dost.*“ (DD)

Otázka č. 13:

Zastáváte názor, že děti umístěné a vyrůstající v DD budou „kopírovat“ způsoby chování podle vzorů svých biologických rodičů?

Tuto otázku jsem dotazovaným položila také záměrně z důvodu, že se ve všech učebnicích psychologie a nejen v nich, tento názor zastává. Odkazuji např. na publikaci *Adolescence* od P. Macka, dále na knihu *Vývojová psychologie* od

Langmeiera a Krejčířové. Odpovědi byly téměř rovnoměrně rozloženy mezi kladné a záporné, tzn. 6 dotazovaných si myslí, že děti umístěné a nějakou dobu žijící v ústavním zařízení, se budou chovat podobně či stejně jako jejich biologičtí rodiče. 4 dotazovaní si myslí pravý opak.

*„Nejde však o „kopírování“, to se děje vědomě. Genetika pracuje bez nás.
(DDŠ)*

Hypotézy vyplývající z okruhu c):

H20) Polovina personálu DD/DDŠ zaujímá k Romům spíše negativní postoj.

H21) Více než polovina personálu DD/DDŠ zastává názor, že děti vyrůstající v těchto zařízeních se budou chovat stejně jako jejich biologičtí rodiče.

5. Diskuse

V úvodu výzkumu jsem si kladla otázku, zda koresponduje počet dětí romského původu v DD/DDŠ v určitém regionu, s celkovým počtem Romů v regionu žijících a dále, zda koresponduje počet dětí romského původu v DD/DDŠ v určitém regionu, s jeho socioekonomickou situací.

Zjistila jsem, že při posledním Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 se v Aši k romské národnosti přihlásili pouze 3 občané z celkového počtu obyvatel 12 584, což by představovalo pouze 0,02%. Podle aktuálně zjištěných informací sociální pracovnice Oddělení sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Aši a místního romského poradce zde žije cca 450 obyvatel romské národnosti, což činí 3,6%. Toto číslo, vztahující se pouze na město Aš, je však velmi nepřesné, jelikož dle slov zmíněných zaměstnanců jsou mnohé romské rodiny nastěhovány v tzv. holobytech na okraji města nebo v okolních obcích. Mnozí Romové však nejsou vůbec přihlášení k pobytu v Aši a často migrují. Z těchto důvodů je jejich počet téměř nezjistitelný, dle odhadů lidí, pracujících s nimi, může být jejich počet i mnohonásobně vyšší. (26, 71)

V Českých Budějovicích romskou národnost uvedlo 125 obyvatel, což z celkového počtu 97339 lidí představuje 0,3%. (viz Přílohy 3, 4) Odhadovaný počet Romů v Českých Budějovicích je přitom asi 2500 osob, tzn. 2,6%. (24)

V době provádění mého výzkumu bylo procentuelní zastoupení dětí romského etnika v DD v Aši menší, než jsem očekávala, „pouze“ 29,4% z celkového počtu umístěných dětí. Je to způsobeno jednak tím, že děti romského původu, které jsem znala, již odrostly a opustily ašský „domov“, většinou hned po dosažení zletilosti, a také tím, že místní DD rozšířil svou kapacitu a byly zde umístěny děti i z jiných krajů a regionů, kde není romské etnikum tak početné.

V DDŠ Šindlovy Dvory bylo v době výzkumu umístěno z celkového počtu 33,3% dětí romského etnika, i když celkově je romské etnikum v tomto regionu méně početné.

Z údajů posledního Sčítání v roce 2001 byla míra nezaměstnanosti z celkového počtu ekonomicky aktivních občanů v Aši 7,2% a v Českých Budějovicích 5,8%. K poslednímu květnu 2009 dosáhla míra nezaměstnanosti v okrese Cheb dokonce 9% (mikroregion Ašsko dokonce necelých 12%) a v okrese České Budějovice 5,1%. (41)

Z uvedených čísel je tedy patrné, že nezaměstnanost na Ašsku je vysoká, zatímco na Českobudějovicku patří dlouhodobě mezi nejnižší v České republice.

V obou zmíněných regionech existují sociálně vyloučené (romské) lokality, dle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, provedené Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2006: (40)

V Aši se jedná o 1 dlouhodobě existující lokalitu, tvořenou dvěma třípatrovými domy. Odhad počtu romských obyvatel lokality je 26-50. Odhadovaná míra nezaměstnanosti těchto obyvatel je 85%. Většina obyvatel je závislá na sociálních dávkách, někteří příležitostně pracují „načerno“ a živí se sběrem železa nebo dovozem a následným prodejem bazarového zboží ze sousedního Německa. Hlavními sociálně problémovými jevy je prostituce, gamblerství a alkoholismus. (10)

Na území města České Budějovice existují 3 sociálně vyloučené lokality. Jedna představuje část sídliště Máj, kde odhadem žije 251-300 Romů. Odhad míry nezaměstnanosti obyvatel lokality je 85%. Další lokalitou je městská ubytovna pro neplatiče, která vznikla nově řízeným sestěhováním. Odhad počtu romských obyvatel se pohybuje od 51 do 75. Nezaměstnanost dosahuje 90%.

Třetí lokalitu představuje městský panelový dům pro sociálně slabé občany. Tam žije odhadem 51-75 Romů. Míra nezaměstnanosti je 85%. (9)

To všechno mohou být důvody pro nemožnost či neschopnost Romů postarat se dobře o své děti (kterých bývá tradičně více než u majoritní společnosti), což může být příčinou jejich odebráním do dětských domovů. Z mých respondentů zmíněný fakt mohu dokázat na příkladech, kdy u R1 je matka nezaměstnaná, stará se o další 3 sourozence, nemá čas. U R2 je matka též nezaměstnaná, R3 pochází z chudé (sociálně slabé) rodiny, ostatní sourozenci jsou, až na nejmladšího, také umístěni v DD/DDŠ. R4

pochází z 13 sourozenců, matka jejich výchovu nezvládá a u r1 byl v rodině hlavním problémem nedostatek finančního zabezpečení. (viz Příloha 1)

A vzhledem k tomu, že osazenstvo dětských domovů v České republice je z velké části romské, dalo by se předpokládat, že i v regionech s větším počtem obyvatel romského původu, jímž Ašsko bezesporu je, bude dětí tohoto etnika umístěno v ústavní péči hodně. Z výše uvedených důvodů se však tento předpoklad v Aši nepotvrdil.

Mé výsledky nelze ovšem jednoznačně tvrdit a zobecňovat i z toho důvodu, že jsem do výzkumu zařadila pouze 1 zařízení z celého Karlovarského kraje a 1 z Jihočeského kraje, vybrané na základě mé dřívější spolupráce s nimi a jejich ochotě spolupracovat na mé diplomové práci. Dalším důvodem nemožnosti aplikace výsledků mnou provedeného výzkumu může být i rozdílnost jednotlivých zařízení, co do hlavních příčin, na základě kterých se do nich děti umisťují. O romské populaci je známo, že se u nich ve velké míře objevuje sociálně nežádoucí chování, čili by se dalo tvrdit, že i na základě tohoto je osazenstvo zkoumaného DDS více „romské“ než zkoumaného DD.

Přesto si dovoluji odpovědět na první výzkumnou otázku (1b) kladně, tedy že počet dětí romského původu v DD/DDS koresponduje se socioekonomickou situací daného regionu.

Výzkumnou otázkou č. 2 se ptám na to, zda existuje nějaká výrazně převažující příčina umístění dětí romského původu do DD/DDS a zda se liší tato představa u dětí a personálu?

Umístěných dětí jsem se ptala přímo. Na otázku, zda znají důvod svého umístění do zařízení (otázka č. 5), odpovědělo 80% kladně. Uváděly většinou problémy ve škole a záškoláctví, na druhém místě ve stejném počtu potom problémy v rodině a krádeže, drogy. Tyto výsledky odpovídají Gjuričové (13), která uvádí, že v 82% bývají příčinami umístění dětí do ústavního zařízení sociální důvody a problémy s chováním.

U personálu nebyla tato otázka položena přímo v dotazníkovém šetření, ale v průběhu výzkumu díky rozhovorům s některými pracovníky a při konzultaci osobních

spisů dětí a jejich „anamnézy“ vyplynuly v podstatě stejné názory, které se nelišily od názorů dětí.

U dětí v DD jsou nejčastější příčinou problémy v rodině, ty jsou ale v mnohých případech podmíněné sociálně patologickými jevy jejich rodičů. V mém vzorku u 5 případů z 10 (jedná se o respondenty R5, r1, r2, r3, r4, r5) je 1 rodič (až na 1 výjimku otec) v současné době ve výkonu trestu odnětí svobody. V jednom případě (R1) byl přítel matky (nevlastní otec R1) nedávno propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody. U dětí z DD jde tedy o 100% výskyt trestu odnětí svobody v jejich rodině. (viz Příloha 1)

Nutno jen podotknout, že právě sociálně patologické jevy se jako důvody umístění do zařízení objevovaly v podstatě jen u dotazovaných z DDŠ. Děti sem bývají umístovány vlastně právě na základě těchto výchovných problémů. Za těmito ale často stojí také nevhodná, patologická rodinná situace, která výchovné potíže dětí vyvolává nebo podporuje. U respondentů R1, R2, R5 jsou rodiče rozvedení, výchova je na matce, u respondentů R3 a R4 střídá matka partnery, což také není ideální. Děti z DDŠ tedy sice mají rodinu, kam se mohou vrátit, ale v minimu případů se to jeví do budoucna jako vhodné řešení. I přesto je z mého výzkumu jasné, že děti touží po návratu domů.

Dokládají to i odpovědi na otázku č. 12, zda by se respondenti chtěli vrátit domů, za svými rodiči. 80% z nich řeklo „ano“. Z mého výzkumu je vidět, že v DDŠ se tedy 100 % dětí touží vrátit domů. Tento fakt je jistě ovlivněn typem instituce, kterou DDŠ je a také tím, že všichni mají alespoň nějakou rodinu a zázemí, což se zdaleka nemůže říct o dětech z dětského domova.

Také u otázky č. 11, zkoumající současný vztah respondentů ke svým rodičům, tento překvapivě v 7 případech hodnotili jako velmi dobrý až dobrý, i když by se dalo předpokládat, že dítě, které je umístěno v zařízení typu DD či DDŠ, na své rodiče „zanevřelo“.

Výzkumná otázka č. 3 monitorovala vize umístěných romských dětí do budoucna a komparovala je názory personálu DD/DDŠ a jeho zkušenostmi.

Na otázku č. 3 mohu odpovědět na základě otázek č. 19 a č. 20, položených mým respondentům. Většina z nich má představu, co budou dělat, až opustí DD/DDŠ. Uváděly v podstatě, že půjdou „domů“ (za matkou, otcem, sestrami), budou pracovat a

pomáhat matce, aby uživila rodinu. Toto bylo překvapivé např. u respondentek r4 a r5 (sestry) z DD, které, ačkoli o ně matka v poslední době vůbec neprojevuje zájem, tvrdily, že se těší domů a vize starší z nich byla, že bude hned pracovat, aby mohla pomáhat matce. Možná je to způsobeno i tím, že jsou v DD zatím relativně krátkou dobu, 6 měsíců.

Na další kasuistice je naopak vidět, že sedmnáctiletý r1, který je v DD od 5 let, k rodičům nemá téměř žádný vztah. Jediný, na koho je opravdu fixovaný, je starší sestra, která byla do zletilosti umístěna ve stejném DD. (viz Příloha 1)

Otázkou č. 30 jsem respondenty vyzvala k tomu, aby vyjmenovaly 3 osoby, které mají na světě nejraději. Překvapilo mě, že pouze 1 respondent uvedl matku na prvním místě. Odpovědi na výše uvedenou otázku však příliš nekorespondovaly s výše zmíněnou otázkou č. 20, která byla zaměřena na představy respondentů o životě po opuštění zařízení. Zde byla matka uvedena ve 4 případech jako osoba, za kterou se budou ubírat.

K odpovědím na výzkumnou otázku 3b) se hodí otázky č. 3 a č. 4, položené personálu. Myslím, že personál má zcela opačný názor na život dětí po opuštění. Že se svěřenci DD/DDŠ romského původu dobře začlení do života „venku“, mají pouze 4 z 10, a to zaměstnanci DD. Personál DDŠ je v této otázce ještě skeptičtější. Stejně tak se pouze 4 zaměstnanci domnívají, že jsou děti z DD/DDŠ připraveny na život stejně jako děti z rodin.

Na **výzkumnou otázku č. 4:** V čem mohou být nejvýraznější překážky samostatného života romských dětí po opuštění DD/DDŠ? odpovídá otázka č. 8, položená personálu. Za největší rizika pro dítě romského původu opouštějící zařízení DD/DDŠ, považuje personál jejich návrat do původního rodinného prostředí a nezaměstnanost. (viz graf č. 16)

S výše uvedeným souvisí i otázka č. 2, položená personálu zmíněných zařízení, na informovanost dětí o možných rizicích „venku“ atd., jež přinesla jednoznačně kladné odpovědi. Všichni svorně tvrdili, že se s dětmi o tomto tématu baví, upozorňují je.

Odpovědi zaměstnanců příliš nekorespondují s názory dětí, které většinou tvrdily, že se s nimi o tomto spíše nebaví. (viz otázka č. 21 a č. 24 u dětí) 7

dotazovaných dětí sice tvrdilo, že by si asi věděly rady s tím, jak sehnat zaměstnání, ale pouze polovina z nich uvedla, že o tomto byla opravdu informována. Z konkrétních institucí znaly ve většině případů pouze úřad práce, a to ještě až poté, co jsem jim napověděla.

Otázkou č. 6 jsem se personálu ptala, zda se domnívají, že dítě vycházející z DD/DDŠ má (alespoň základní) přehled o možnostech poradenství při obtížných životních situacích, možnostech rekvalifikace, při hledání zaměstnání, bydlení atd. a zda je o tom informují?

Opět všichni tvrdili, že ano. Já bych si ovšem tak jistá nebyla, vzhledem k situaci, jaká v České republice již delší dobu panuje, a zvláště u romské populace. Mám pocit, že ani mladí lidé majoritní společnosti si mnohdy neví rady, jak efektivně postupovat např. při hledání zaměstnání. Také jsem nabyla dojmu, že dotazovaní opět odpovídali způsobem, jak předpokládali, že je to správně. Usuzuji tak i na základě toho, že pouze jeden jediný zaměstnanec (ředitelka DD) byl schopen uvést konkrétní odůvodnění. Zmíněná dotazovaná poukazovala na zákon 109/2002 Sb., který toto ukládá. § 24 zmíněného zákona ukládá řediteli zařízení povinnost informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný okresní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte. Také musí umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem.

Samozřejmě, a s tím jsem musela souhlasit, že v každém případě záleží vždy na mentálním vybavení konkrétního dítěte, jak bude schopno orientovat se v této oblasti.

Myslím, že v diskusi stojí za zmínku i otázka vztahu respondentů ke svému romství.

Říčan zmiňuje, že podle toho, co pro Romy znamená skutečnost, že jsou Romové, budou se určitým způsobem cítit a bude to také hodně rozhodovat o jejich jednání i o jejich vztahu k těm, kteří nejsou Romové. Na otázku, co činí dnešního Roma typickým Romem v očích většiny, by zaznělo z úst průměrného „gádže“: Rom je v podstatě jen snědý asociál, jemuž nelze důvěřovat, od něhož je nutno očekávat hlavně

násilí, lež a krádež, člověk na jedné straně mazaný, na druhé straně dětinský, neschopný plánovat a dbát na vlastní dlouhodobý zájem, nevzdělaný, nespolehlivý, líný, špinavý a požívačný primitiv. Čím je tento stereotyp silnější (a média, včetně veřejnoprávních, ho agilně posilují), tím více má charakter sebenaplňujícího proroctví. (52)

K tomuto se v mém výzkumu vztahuje otázka č. 18, kdy jsem se ptala respondentů, zda jsou rádi, že jsou romského původu. 9 z 10 jich odpovědělo kladně, i když někteří nejprve trochu váhali. 1 respondent (r3) odpověděl, že neví.

K otázce diskriminace mohu říci, že 6 dotazovaných uvedlo osobní zkušenost s tímto jevem.

Pro zajímavost uvedu také otázku č. 12, položenou personálu, zda by si osvojily dítě romského původu. Přinesla 70% záporných odpovědí, což mě nepřekvapilo. Tyto výsledky korespondují s celkovým názorem majoritní veřejnosti a se zastoupením těchto dětí v ústavní výchově. O děti romského etnika prostě většina lidí nemá zájem, proto zůstávají v ústavní výchově většinou až do dospělosti a tvoří podstatnou část obyvatel dětských domovů v České Republice. Matějček uvádí počet umístěných dětí romského etnika mezi 30-60%. (36), ve výchovných ústavech je uváděno až 90% zastoupení dětí romského či poloromského původu. (64)

6. Závěr

Existuje celá řada způsobů, jimiž rodina může selhávat v plnění svých povinností vůči dětem, stejně jako nástrojů, které má společnost k dispozici, aby zjedнала nápravu. Tam, kde selhávají ostatní prostředky, musí nakonec stát – podle Úmluvy o právech dítěte – vzít péči o dítě do svých rukou, ať už formou péče celodenní nebo víceméně trvalé. (52)

Téma školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a dobu následující po opuštění těchto zařízení, se zaměřením na romské etnikum, jsem si zvolila pro svou diplomovou práci.

Pomocí kvalitativního výzkumu ve dvou zařízeních tohoto typu – dětském domově (DD) a dětském domově se školou (DDŠ), jsem se pokusila zjistit a popsat hlavní příčiny umístování dětí romského původu do DD/DDŠ ve vybraných regionech a zmapovat jejich názory a představy týkající se jejich současného stavu a především doby, až nastane čas opustit dané zařízení. Názory a stanoviska k tomuto tématu jsem zjišťovala i u personálu zmíněných „domovů“.

V některých otázkách se názory dětí a personálu prakticky shodovaly, u některých, těch zásadnějších, se naopak lišily. Nabyla jsem dojmu, že co se týkalo informací o současném pobytu dětí a důvodů, pro které byly umístěny, byly odpovědi jednoznačnější než u těch, týkajících se doby po opuštění. Děti sice na první pohled měly jasno, co budou dělat, kam půjdou, jak si seženou zaměstnání atd., ale bohužel jen na ten první. Při detailnějším dotazování již si tak jisté nebyly, zatímco personál, především DD, zastával názor, že jsou dobře informovány o možnostech poradenství, postupech hledání zaměstnání atd. Všichni zaměstnanci zkoumaných zařízení jsou si jisti, že se děti dobře začlení do života společnosti.

Já osobně se domnívám, že není systémově ošetřen přechod dítěte do dospělého života mimo ústav. V ústavu je dítě zabezpečené po hmotné stránce, má dobré jídlo, oblečení, naplněný volný čas, vzdělává se a připravuje na budoucí povolání. Zpravidla dosažením dospělosti však role ústavu končí a pak už je na dítěti – již dospělém

člověku, jak si se životem „venku“ poradí. Doba těsně po odchodu ze školského zařízení do běžného života je mimořádně kritická U těch, kteří mají závažné problémy např. osobnostní, či s chováním, a jejichž umístění v zařízení má (ve vztahu k okolí) spíše resocializační význam, je jejich směřování do budoucnosti do značné míry předem dané – zmatek v osobním životě, nezaměstnanost, případně i trestná činnost.

Bohužel, obdobnou perspektivu mají i ti, kteří byli v institucionální péči umístěni především ze sociálně ekonomických důvodů rodiny, kam spadá velké procento dětí romského původu. Pokud dojde k jejich návratu do původní rodiny, je to provázáno mnoha problémy, které vyplývají z toho, že v rodině, po dobu jejich umístění v institucionální péči, nedošlo k žádné změně k lepšímu. Někteří její členové byli nebo jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, měnili se partneři matky, v rodině přibyli další sourozenci, z nichž někteří jsou též umístěni v institucionální péči.

Proto jsou děti romského etnika ve zvláště obtížné situaci. Zejména pro ty, které prožily v ústavech většinu svého života bez toho, aniž by jim byla zprostředkována jejich odlišná etnická příslušnost, je vstup do života mimo ústav téměř vždy traumatizující. Na jedné straně se setkávají s odmítáním, podezíravostí a někdy i s diskriminací ze strany většinové populace a na straně druhé s realitou života svých původních rodin. A právě návrat do jejich původních rodin spatřují mnozí, co s těmito dětmi pracují, jako největší riziko a chybu, kterou většina z nich udělá. Ověřila jsem si to i během mého výzkumu, jak ze strany dětí, tak personálu daných zařízení. Pozitivní „integrace“ těchto mladých lidí do společnosti, je spíše než obvyklou praxí, zase jen náhodou.

Dalším problémem je, že v České republice neexistuje systematická a státem garantovaná následná podpora dětí opouštějících institucionální péči, která by jim zprvu asistenčním a později podpůrným způsobem usnadnila vstup do života mimo ústav.

Jedinou opravdovou možností, určenou konkrétně pro mladé lidi do 26 let opouštějící ústavní zařízení, jsou domy na půl cesty. Těch je ale v České republice nedostatek. V Českých Budějovicích funguje pouze jeden, a ten ještě jen pro muže a přímo v Aši není žádný. Dobře v tomto směru mohou fungovat také různé neziskové organizace, které ale taktéž nejsou systematicky rozloženy po území republiky.

Na závěr tedy jen, že na tomto „poli“ je ještě spousta práce jak ze strany státu, státních i nestátních zařízení, samotných ústavních zařízení, tak i ze strany veřejnosti - majority i zmíněné romské minority. Je třeba, aby obě strany projevily snahu o vzájemnou toleranci a porozumění a pokládám za podstatné uvést, že obě skupiny ještě předtím, než nastane období jejich tolerantního a vstřícného soužití, čeká usilovná práce na pochopení, přijetí a integraci sebe sama.

7. Klíčová slova

děti a mládež romského původu

dětské domovy

dětské domovy se školou

sociální inkluze

8. Seznam použitých zdrojů

1. *Azylové domy*. [online]. 14.1.2008 [cit. 2009-06-29]. Dostupné z: <http://www.cbudejovice.cz/cz/skolstvi-zdravotnictvi-socialni-pece/socialni-pece/stranky/azylove-domy.aspx>.
2. BEČVÁŘ, Hynek. *Stručná historie integrační politiky vlády České republiky a současného přístupu k integraci Romů*. In *Pohledy etnické marginalizace u aboriginal people v Kanadě a Romů v České republice a Slovenské republice*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2007. 322 s. ISBN 978-80-7394-019-5.
3. BŮŽEK, Antonín, MICHALÍK, Jan. *Informatorium (nejen) o právech dítěte*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0054-5.
4. DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom – cesty Romů 1945 – 1990*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. ISBN 80-244-0524-5.
5. DAVIDOVÁ, Eva. *Romové v České a Slovenské republice: historicko-etnologický exkurz a současná dilemata*. In *Pohledy etnické marginalizace u aboriginal people v Kanadě a Romů v České republice a Slovenské republice*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2007. 322 s. ISBN 978-80-7394-019-5.
6. DÖRNER, Klaus, PLOG, Ursula. *Bláznit je lidské*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 353 s. ISBN 80-7169-628-5.

7. ELLIOT, John.- PLACE, Maurice. *Children in difficulty: a guide to understanding and helping*. 2. vyd. Londýn: Routledge, 2004. 278 s. ISBN 0-415-32544-7.
8. Evropský sociální fond v České republice – *Podpora domů na půl cesty v Jihočeském kraji*. [online]. 3.2.2009 [cit. 2009-06-29]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/zakazky/podpora-domu-na-pul-cesty-v-jihoceskem-kraji>.
9. Evropský sociální fond v České republice. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. [cit. 2009-07-07]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_1.html.
10. Evropský sociální fond v České republice. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online]. [cit. 2009-07-07]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_kv5_1.html.
11. FAFEJTA, M. „Cikáni“ – rasa nebo způsob života? *Sociální studia*. roč. 2007, č. 4. s. 93-111. ISSN 1214-813X.
12. FRANCOVÁ, Magdaléna. *Problematika ústavní a ochranné výchovy v České republice*. [online]. 3.3.2009 [cit. 2009-06-11]. Dostupné z: http://www.barevnysvetdeti.cz/cz/?name=odborna_sekce&odborna_sekce=studijni_materialy&studijni_materialy=21.
13. GJURIČOVÁ, Jitka. *Ministerstvo vnitra České republiky: Odbor prevence kriminality*. [online]. 16.12.2008 [cit. 2009-06-12]. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/node/9>.
14. HAVLÍKOVÁ, Johana, DUNOVSKÝ Jiří. *Situace dětí vycházejících v 18 letech z dětských domovů*. – DP, ZSF. 2000.

15. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
16. HÜBSCHMANNOVÁ, Marie, ŠEBKOVÁ Hana, ŽIGOVÁ Anna. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. 2. nezm. vyd. Praha: Fortuna, 1998. 651 s. ISBN 80-7168-619-0.
17. *Charakteristika domova*. [online]. [cit. 2009-06-17]. Dostupné z: <http://detskydomov-as.cz/index.html>.
18. JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractus culturo (mo)logicus*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 2004. 317 s. ISBN 80-86140-21-0.
19. JAKOUBEK, Marek, HIRT, Tomáš. *Romové – kulturologické etudy*. Plzeň: vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2004. 383 s. ISBN 80-86473-83-X.
20. KAJANOVÁ, Alena. *Problematika romské mládeže v sociálně vyloučených lokalitách v jižních Čechách*. In Mezinárodní konference: Zdravotně sociální problematika dětství v evropském kontextu. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2006. 115 s. ISBN 978-80-7040-946-6.
21. KASTNEROVÁ, Markéta. *Kouření a alkohol u dětí na základních školách Jihočeského kraje*. [online]. 2008 [cit. 2009-06-30]. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=nase_spolecnost&r=1&offset=106&shw=100089.
22. KASTNEROVÁ, Markéta, ŽIŽKOVÁ, Blanka. *Odborná způsobilost v primární prevenci sociálně patologických jevů v České republice*. In Mezinárodní konference: Zdravotně sociální problematika dětství v evropském kontextu. 1.

vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2006. 115 s. ISBN 978-80-7040-946-6.

23. KOMPANÍKOVÁ, S., ŠEBESTA, M. *Životné stratégie Rómov*. In Vašečka, Michal. *Čaćipen pal o Roma – súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Institut pre verejné otázky, 2002. 911 s. ISBN 80-88935-41-5.
24. KOSTOHRYZ, pers. 2007
25. KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. *Vzpoura deprivantů – nestvůry, nástroje, obrana*. nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, 2006. 327 s. ISBN 80-7262-410-5.
26. KRAUSOVÁ, sociální pracovnice OSVZ MÚ Aš, pers. 2009.
27. *Krizové situace dospělých propuštěných z výkonu trestu, z léčebného zařízení a proti kterým je vedeno trestní stíhání*. [online]. 14.1.2008 [cit. 2009-06-29]. Dostupné z: <http://www.c-budejovice.cz/cz/magistrat/potrebuji-vyridit/stranky/krizove-situace-dospelych-propustenyh-z-vykonu-trestu-z-lecebnych-zarizeni-a-proti-kterym-je-vedeno-trestni-stihani.aspx>.
28. LANGMAIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.
29. LERNER, Richard M., STEINBERG, Laurence. *Handbook of Adolescent Psychology. Individual Bases of Adolescent development*. 3. vyd. Hardcover, 2009. 823 s. ISBN 978-0-470-14921-8.

30. LEVICKÁ, Jana, ZEMAN, Karol. *Sociálnoprávna ochrana detí a mládeže*. Trnava: Trnavská univerzita – Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, 1999. ISBN 80-88908-34-5.
31. LEWIS, Oscar. The Culture of Poverty. *Scientific American*. 1966, roč. 4, č. 215. ISSN 0036-8733.
32. LUŽICA, René. *Sociálna práca s rómskym etnikom*. In Pohledy etnické marginalizace u aboriginal people v Kanadě a Romů v České republice a Slovenské republice. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2007. 322 s. ISBN 978-80-7394-019-5.
33. MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
34. MAREŠ, Petr. Romové: sociální exkluze a inkluze. *Sociální práce*. 2003, č. 4, s. 65-75. cit. s. 66-67. ISSN 1213-624.
35. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.
36. MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.
37. MATĚJČEK, Zdeněk, BUBLEOVÁ Věduna, KOVAŘÍK, Jiří. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha- Bohnice, 1997. 70 s. ISBN 80-85-121-89-1.
38. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.

39. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.
40. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, [online]. Praha: 2006 [cit. 2009-06-05]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf.
41. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Měsíční statistiky nezaměstnanosti za rok 2009*. [online]. 6.6.2009 [cit. 2009-07-05]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/mes>.
42. Ministerstvo vnitra České republiky. *Hodnocení péče o ohrožené děti*. [online]. červen 2008 [cit. 2009-07-04]. Dostupné z: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016.html>.
43. NAVRÁTIL, Petr a kol. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 224 s. ISBN 80-7178-741-8.
44. NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-952-2.
45. OLŠOVSKÁ, Helena. *Rodičovství v sociálně vyloučených romských komunitách*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2006. Studie pro projekt Asistent do rodiny Centra praktických studií při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity [cit. 2009-04-06]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnik.cz/asistent/view.php?navezvclanku=rodicovstvi-v-socialne-vyloucenych-romskych-rodinach-vychodiska-pro-socialni-praci&cislocclanku=2006050011>.

46. PAŘÍKOVÁ, Petra, PÁN, Jiří. *Problematika společenského a pracovního zařazení dětí po ukončení výkonu ústavní výchovy v DD – možnosti, řešení*. - DP, ZSF. 2005.
47. *Péče o minority*. [online]. 3.4.2007 [cit. 2009-06-29]. Dostupné z: <http://www.cbudejovice.cz/cz/skolstvi-zdravotnictvi-socialni-pece/socialni-pece/stranky/pece-o-minority.aspx>.
48. PIAGET, Jean, INHELDEROVÁ, Bärbel, VYSKOČILOVÁ, Eva. *Psychologie dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. 143 s. ISBN 80-7178-146-0.
49. PLCH, Robert. Vstříc úspěšnému startu do života. *Sociální práce*. roč. 2003, č. 2, s. 10-14. ISSN 1213-624.
50. Pracovníci Prev-centra KOTEC o.s., pers. 2009
51. PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6.
52. ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme, jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 142 s. ISBN 80-7178-250-5.
53. SALTER, Mary, D., BOWLBY, John. An Ethological Approach to Personality Development. *American Psychologist*. 1991, roč. 46, č. 4, s. 333-341. ISSN 0003-066X.
54. SEKÝT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností*. In Jakoubek, Marek, Hirt, Tomáš. *Romové – kulturologické etudy*. Plzeň: vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2004. 383 s. ISBN 80-86473-83-X.

55. SCHEINOSTOVÁ, Alena. *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. 1. vyd. Praha: o. s. Athinganoi, 2006. ISBN 80-239-7746-6.
56. SLOMEK, Zdeněk. Výkon ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních. *Kontakt*. České Budějovice: 2003, ročník 5, č. 2. s. 80-83. ISSN 1212-4117.
57. SMÁKAL, Vladimír (eds.) *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit. Sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí jiných minorit*. Brno: Barrister and Princípál, 2003. ISBN: 80-85947-82-X.
58. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR – Centrum pro výzkum veřejného mínění. *Problematika drog očima veřejnosti*. [online]. 17.4.2002 [cit. 2009-06-30]. Dostupné z:
<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1&shw=100005>.
59. SVOBODOVÁ, Michaela, VRTBOVSKÁ, S. Petra, BÁRTOVÁ, Darina. Zpráva o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice (2001). *Sociální práce*, roč. 2003, číslo 2. s. 28-42. ISSN 1213-624.
60. ŠEVČÍKOVÁ, Veronika. *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. 233 s. ISBN 80-7042-282-3.
61. ŠIMÍKOVÁ, I., BUČKOVÁ, P., SMÉKAL, V. *Kvalita multietnického soužití*. In Navrátil, Petr. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 224 s. ISBN 80-7178-741-8.

62. ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd., Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.
63. ŠTĚPAŘOVÁ, Ema. *Specifika romské rodiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, PF, 2005 [cit. 2008-12-10]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wsocedu/virtual/pdf/rodina.pdf>.
64. ŠTOCHLOVÁ, Pavla. *Systém náhradní rodinné péče v České republice a náhradní rodinné péče v Namibii*. In Mezinárodní konference: Zdravotně sociální problematika dětství v evropském kontextu. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, ZSF, 2006. 115 s. ISBN 978-80-7040-946-6.
65. *Tisková zpráva: Neziskové organizace se spojily v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. [online]. 6.2.2009 [cit. 2009-05-13]. Dostupné z: <http://clovekvtisni.cz/index2.php?id=645andidArt=996>.
66. URBAN, ředitel DDŠ Šindlovy Dvory, pers. 2009
67. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. 444 s. ISBN 80-7178-678-0.
68. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 774 s. ISBN 8071841641.
69. VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice*. 2. vyd. Praha: AULA, 2000. 268 s. ISBN 80-902667-6-2.
70. VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

71. VRBATA, romský poradce, pers. 2009.
72. VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 184 s.
ISBN 80-7178-830-9.
73. *ZÁKON* č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.
74. *ZÁKON* č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění pozdějších předpisů.
75. *ZÁKON* č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění pozdějších předpisů.
76. *ZÁKON* č. 109/2002 Sb., o výkonu ustavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění pozdějších předpisů.
77. ŽIDŮV, ředitelka DD Aš, pers. 2009

9. Přílohy

Příloha 1: Kasuistiky respondentů z dětského domova se školou a dětského domova

1. DDŠ – respondenti R1 – 5

Respondent 1 (R1):

Jedná se o patnáctiletého chlapce romského původu, který je zde 8 měsíců.

Důvodem přijetí do DDŠ bylo záškoláctví, krádeže, šikana, zkušenost s drogou. Již v květnu 2007 byl R1 uložen kvůli trestné činnosti dohled probačního úředníka, který podle sociální pracovnice DDŠ příliš nefunguje. Přijetí do DDŠ se uskutečnilo na základě rozhodnutí Okresního soudu.

Chlapec se narodil jako manželský, rodiče jsou však od roku 2001 rozvedení. Po rozvodu žil R1 s matkou, otec neprojevoval zájem. Otec, dle slov chlapce, bydlí někde v Českých Budějovicích. Jezdí k němu někdy na návštěvy. Matka je v současné době nezaměstnaná, vychovává 3 další děti, sourozence R1. Matka uznává, že si s R1 neví rady a díky svým 3 dětem (především 2 mladším) na jeho výchovu nestačí a nemá čas.

Podle posledních údajů sociální pracovnice DDŠ má matka v současné době nového přítele, který se cca před 3 týdny vrátil z vězení. Tohoto nového „otce“ R1 neuznává, nebere, čili mužská autorita zde chyběla a ve své podstatě bude chybět i nadále.

Na základě psychologického vyšetření v DDÚ v Homolích byla osobnost R1 hodnocena jako nezralá, pubertální, simplexní, extrovertní. Byly diagnostikovány poruchy chování, zanedbané intelektové schopnosti v pásmu lehké mentální retardace, dále výchovná zanedbanost a především absence pozitivních výchovných vzorů. Dle subjektivních údajů R1 vyznělo, že si z rodiny nejvíce rozumí pouze se starším bratrem.

Hledisko etopeda zní následovně: R1 je impulsivní, s disociační až antisociální poruchou chování, jež se projevuje u R1 záškoláctvím, používáním vulgarismů, nerespektováním správných norem, zneužíváním návykových látek. Chlapec je zanedbaný nedostatečnou a nedůslednou rodinnou výchovou, čemuž se přikládá

největší význam. Z dlouhodobého hlediska je sociálně nepřizpůsobivý, objevují se u něj tendence nerespektovat pravidla a autority. Je emočně a osobnostně labilní, vztahovačný, konfliktní. Dle etopeda, i R1 samotného, má R1 kladný citový vztah k rodině, ale rodina jako taková pro chlapce není dostatečnou a vhodnou výchovnou autoritou a v důsledku toho u něj došlo k disharmonickému vývoji jeho osobnosti, což se projevuje společensky nežádoucím chováním.

Po ukončení 9. třídy bude R1 umístěn do výchovného ústavu v Bušovicích, (učební obor – zedník).

Respondent 2 (R2):

Jedná se o patnáctiletého chlapce romského původu, který je v DDŠ 1 rok. Mezi důvody přijetí jsou uvedeny záškoláctví, trestná činnost a závadové chování. Umístění do DDŠ proběhlo na základě rozhodnutí Okresního soudu.

R2 se narodil jako manželský, nyní jsou rodiče již dlouho rozvedení. R2 žil s matkou, která ho vychovávala, otec se na výchově nepodílel. Ten má nyní jinou, novou rodinu, prý pracuje. Matka je nezaměstnaná a s nařízením ústavní výchovy svého syna souhlasila. Komunikace s matkou je dost problematická, což kromě pracovníků DDŠ potvrzují i zprávy ze školy. Matka R2 spolupracovala se školou minimálně, bylo i obtížné se s ní spojit. Závadové chování svého syna nebyla schopna zkorigovat.

Má 1 sourozence, bratra, který byl také ve výchovném ústavu do dosažení zletilosti, nyní je opět doma u matky.

Z psychodiagnostické zprávy vyplývá, že u chlapce se jedná o poruchy chování a disharmonický vývoj osobnosti. Jde o chlapce zanedbaného intelektu, v pásmu středně těžké mentální retardace.

Etoped charakterizuje chlapce jako introvertního, výchovně zanedbaného s disociální a antisociální poruchou chování. Projevují se neukázněností, vulgarismy, nerespektováním povinností a společenských morálních zásad, agresivitou, vandalismem. Vyvíjí se disharmonicky, upřednostňuje sebeprosazování se na úkor druhých a má tendence nerespektovat pravidla a autority.

Dle sociální pracovnice DDŠ R2 po ukončení 9. třídy bude pokračovat v ústavní výchově, tzn., že bude umístěn do výchovného ústavu v Buškovicích. (učební obor – tesař, truhlář)

Respondent 3 (R3):

Jedná se o patnáctiletého chlapce romského původu, který je zde v DDŠ již 3,5 roku.

Důvodem přijetí bylo záškoláctví, dále krádeže a zneužívání omamných látek (hlavně čichání toluenu).

R3 pochází z tzv. sociálně slabé rodiny, ze 4 sourozenců. 1 bratr byl s R3 také zde v DDŠ, nyní je v jiném DD, sestra byla také v DD, nyní je již plnoletá a nejmladší sourozenec je zatím doma u matky. V rodině byla situace tak špatná, že bylo sociální pracovníci OSPOD na R3 podáno předběžné opatření a na základě diagnostického pobytu v DDÚ v Homolích, bylo rozhodnuto o ústavní výchově v DDŠ. Otec chlapce zemřel, matka neprojevuje téměř žádný zájem a snahu o zlepšení podmínek pro výchovu chlapce. Navíc má nyní nového přítele, který ji v jejím „přístupu“ podporuje. S pracovníky DDŠ nekomunikuje, je vulgární a říká, ať ji už neotravují. Brání i případné variantě, že by se výchovy R3 ujala jeho teta (sestra otce).

Psychodiagnostická zpráva (téměř 4 roky stará) uvádí u chlapce socializační poruchu chování u výchovně zanedbaného chlapce se zanedbanými intelektovými schopnostmi v pásmu lehké mentální retardace. Pochází z nestimulujícího rodinného prostředí, kde bylo nedostatečné výchovné vedení. Matka nikdy nebyla a není pro chlapce žádnou autoritou, byl fixován na svého otce, který mu zemřel.

Zpráva etopeda obsahuje charakteristiky – výchovně a sociálně zanedbaný chlapec s problémovým chováním, nesebevědomý, nesamostatný, nespolehlivý, neuznává společenské normy chování majoritní společnosti, upřednostňuje konzumní požitkářský životní styl, je impulsivní, konfliktní (provokace, vulgarismy), oporu a uznání hledá v partě romských vrstevníků. Bez velkých zábran

je schopen asociálního a antisociálních činů (podvody, krádeže), ale zodpovědnosti za vlastní činy se snaží vyhnout (zapírá, lže, vinu svádí na druhé).

R3 nyní končí povinnou školní docházku a směřuje do výchovného ústavu v Buškovicích (učební obor – zedník).

Respondent 4 (R4):

Jedná se o třináctiletého chlapce romského původu, který je zde 8 měsíců.

Mezi důvody přijetí patří nerespektování autority, toulání, krádeže, sprejování.

R4 má celkem 12 sourozenců, matka na ně nestačí. R4, jako nejstarší z nich, dostával silně najevo ze strany matky, že na něj nemá čas, že překáží a je na obtíž. Matka měla více partnerů, nyní žije s nějakým přítelem, R4 ho, dle jeho slov, ani pořádně nezná, nepovažuje ho za otce. Jeho biologický otec s nimi nežije, ale všichni vlastní sourozenci R4 žijí u něj, vychovává je. Pouze on (R4) žije u matky s nevlastními sourozenci.

Dle slov zaměstnanců DDŠ i dle mého posouzení na základě rozhovoru je R4 celkem bez problémů, jen má tu smůlu, že matka nemá vytvořeny podmínky pro jeho optimální výchovu a vývoj, a především nemá zájem. Do DDŠ jezdí za R4 na návštěvy 1krát za měsíc, ale pouze z povinnosti.

Z psychodiagnostické zprávy vyplývá, že chlapec je osobnost zanedbaná, nemá dostatečně zvnitřněné normy chování. Je citově deprivován, touží po přijetí rodinou, ale v podstatě se dá říci, i kýmkoli, kdo by ho uznával. Je ovlivnitelný, snadno se dá zlákat. Diagnosticky se jedná o poruchy chování, výchovnou a sociální zanedbanost, impulzivitu. Intelekt se pohybuje v pásmu výrazného podprůměru.

Dle etopeda se R4 v ústavní péči jeví jako téměř bezproblémový, zbytečně konflikty nevyvolává. Vykazuje silnou touhu vrátit se domů, ale matka nechce. Ani otec, ani babička nejeví zájem. Podle soudu (nejen) etopeda by byla vhodnější spíše než ústavní péče, kvalitní náhradní rodinná péče.

Respondent 5 (R5):

Čtrnáctiletý chlapec romského původu, který je v DDŠ 5 měsíců.

Důvody přijetí byly hlavně výchovné problémy, útěky.

Rodiče jsou rozvedení. Je z 5 dětí. Po rozvodu bratry a jeho vychovávala matka, nyní jsou 2 v DD, 2 doma v péči matky. Matka údajně nyní pracuje, otec je ve výkonu trestu odnětí svobody. „Doma“ panují dlouhodobě narušené rodinné vztahy, které produkují disharmonické a výchovně zanedbané prostředí. Toto je rizikovější k sociálně nežádoucímu chování a k deprivaci R5. Následkem je chlapcova touha po prožitcích a dobrodružstvích, k tomu nezdravé sebevědomí. Dle pracovníků je toto „machrování“ pouhou pózou a únikem z pro něj nevysvětlitelné reality.

Psycholog R5 hodnotí jako dětskou osobnost, ale již v pubertě, citově deprivovanou, impulsivní a může reagovat nepřiměřenou afektivní reakcí. Je u něj patrná výchovná zanedbanost, deprivace, podprůměrný intelektový potenciál, ale na druhou stranu sociální zdatnost s dobrými sociálními schopnostmi.

Dle hodnocení etopeda je R5 ještě „na hranici“, kdy je možné jeho chování nasměrovat pozitivním směrem.

2. DD – respondenti r1- 5

Respondent 1 (r1):

Jedná se o sedmnáctiletého chlapce romského původu, který je v DD umístěn již od 5 let, tzn. žije zde 12 let.

Mezi hlavní příčiny vedoucí k umístění r1 do DD patřily neúnosné poměry matky a jejího partnera, co se týče především nežádoucích výchovných vzorů, nežádoucí péče a nedostatečného finančního zabezpečení rodiny. Umístění do DD se uskutečnilo na základě soudního rozhodnutí o ústavní výchově.

Pochází z 5 dětí, je nejmladší. Do DD přišel se svými sourozenci, všichni už jsou nyní plnoletí, žijí samostatně. S rodiči neudrží žádný kontakt. Otec je

v současné době ve výkonu trestu odnětí svobody, se synem nekomunikuje. Matka dle r1 i podle slov zaměstnanců DD nejeví již dlouhou dobu naprosto žádný zájem se se svými dětmi stýkat a jakkoli se podílet na výchově. Zpočátku se prý snažila, ale nyní vůbec. Údajně, ze slov sociální pracovníce, má na její nezájem a chování negativní vliv její nový partner, se kterým má matka údajně ještě jedno dítě.

Jediný, s kým udržuje r1 kontakt, je jeho o 3 roky starší sestra, která je také bývalou svěřenkyní ašského DD a má nyní přítele a dítě, a jeho starší bratr, který žije již také sám.

Dle paní ředitelky, vychovatelek i sociální pracovníce, je r1 v kolektivu celkem oblíbený, je klidný, nevýbušný, spíše introvertní. Je hodně fixován na svou starší sestru, proto prý se po jejím odchodu z DD trochu více uzavřel, nemohl si zvyknout. Udržují ale kontakt.

Respondent 2 (r2):

Jde o třináctiletou dívku romského původu, která je v DD umístěna od října 2008, tedy 7 měsíců.

Dívka je polosirotek, otec jí zemřel a matka je v současné době ve výkonu trestu odnětí svobody. Je ze 4 dětí, z čehož jeden bratr je ve výchovném ústavu, druhý bratr je mentálně retardovaný a sestra je již zletilá. Na základě sociálního šetření v rodině byly zjištěny neutěšené poměry, které bránily dalšímu pobytu dívky doma. Matka jednak nezvládala výchovu, nabádala dceru k zahálčivému životu, který vedla taktéž. Objevilo se samozřejmě záškoláctví a nezájem ze strany matky na neplnění povinné školní docházky, za což proběhla nějaká napomenutí atd. Výchova matky byla nedůsledná, rozmazlující, nekritická.

Matka nyní s dcerou udržuje kontakt, dle slov sociální pracovníce, jí píše dopisy z vězení. Ještě je třeba uvést, že, dle slov sociální pracovníce, je matčin intelekt někde pod průměrem.

Dívka je v DD umístěna pouze na dobu výkonu trestu matky s tím, že matce bylo řečeno, že až trest ukončí a pokud si zlepší a zajistí poměry v domácnosti a bude plnit, to co má, může si dceru vzít domů. Dívka je na matku celkem fixována a chtěla by domů, prý o tom neustále mluví. Je spíše uzavřená do sebe, ale kontaktům s vrstevníky ani s dospělými se nebrání.

Respondent 3 (r3):

Třináctiletý chlapec romského původu, který je v DD od svých 8 let, čili 5 let v ústavní péči.

Má o 2 roky staršího bratra, se kterým sem do DD byl umístěn společně. Ten je nyní po opakovaných problémech, především výchovných, a po diagnostickém pobytu v DDÚ v Plzni umístěn v DDŠ v Hostouni. Chlapci byli odebráni z rodiny, jelikož je matka opustila, chtěla se od nich odloučit. Otec to matce zakázal a ta potom stejně utekla od rodiny do Německa a přestala mít o syny zájem. V Německu se prý věnovala prostituci, poté prý, dle slov zaměstnanců DD, občas (asi po dobu dvou let) za chlapci jezdila. Nyní má prý nového partnera a bydlí někde na Teplicku, tím pádem zájem úplně skončil a poslední 3 roky již vůbec s DD nekomunikuje.

Otec je v současnosti ve výkonu trestu odnětí svobody, ale pravidelně chlapci píše.

Se svým bratrem udržuje kontakt, jsou jim umožněny návštěvy.

V případě r3 se naskytla zpočátku eventualita, že by si chlapce do výchovy vzala babička (matka otce), jelikož o ně jevila zpočátku zájem. Ale jak se poté zjistilo, nebyla schopna vytvořit odpovídající a dostačující podmínky. Dle slov sociální pracovnice neměla ani finanční prostředky na vlak a jídlo, když k ní chlapci jeli na návštěvu, a chtěla to zaplatit od DD. Takže toto nevyšlo, poté k ní chlapci ještě několikrát jeli na prázdniny, ale nyní již ani to ne.

Respondent 4 (r4):

Jedná se o čtrnáctiletou dívku romského původu, která je v DD umístěna 6 měsíců, společně se svou sestrou (r5).

Hlavním důvodem k přijetí do DD byla neutěšená situace matky, která poté, co jejího manžela, otce dětí, odsoudili k trestu odnětí svobody, přestala zvládat výchovu svých dětí. Matka měla ve výchově ještě 1 syna, který je nyní umístěn v DDŠ v Hostouni, kvůli svým problémům v chování, útěku z domova atd. Postupně tedy matce přerostla výchova a problémy jejich dospívajících dětí přes hlavu, načež se přidaly psychické problémy a téměř „zhroucení“. Po diagnostickém pobytu v DDÚ v Plzni došlo tedy k rozhodnutí o ústavní výchově obou dcer (r4 a r5) i syna.

Matka, dle slov zaměstnanců DD, téměř úplně ztratila o děti zájem, s dcerami neudrzuje kontakt. Zpočátku sice tvrdila, že s dcerami počítá na prázdniny, ale údajně nemá ani vytvořeny vhodné podmínky a jelikož se již neozývá, nikoho z DD nekontaktuje, takže se neví. Zatím to spíše nevypadá příliš nadějně.

r4 na matku nezanevřela, stále touží vrátit se za ní domů, hovořila také o tetě a babičce.

V DD se r4 včlenila do kolektivu ostatních dětí prý rychle a bezproblémově, je zvyklá starat se o svou mladší sestru, stále se prý drží spolu.

Respondent 5 (r5):

Dvanáctiletá dívka romského původu, sestra r4. Rodinná situace je tedy stejná jako u výše popisované r4.

Na svou starší sestru nedá dopustit, je to pro nyní v podstatě jediný člověk, kterého má. Domů by se chtěla vrátit, ale z rozhovoru se zdálo, že spíše než na matku se těší na svou tetu.

Ze slov sociální pracovnice si r5 v DD zvykla dobře a rychle, ve škole prý také problémy nemá.

Příloha 2: Předloha otázek pro interview s respondenty

Otázky pro děti

1. věk.....
2. pohlaví.....
3. Dětský domov.....

4. **Jak dlouho jsi tady v DD? Od kolika let? .....**

5. **Víš, proč jsi tady?**
  - a) ANO – kdo si s tebou o tom povídal?.....
  - b) NE

6. **Proč myslíš, že se děti dostanou do DD? Jak se to stane, kvůli čemu?**
.....

7. **Jakou navštěvuješ školu (třídu)?.....**
  - Baví tě to ve škole?
  - a) ANO – proč?.....
  - b) NE – proč?.....

8. **Máš sourozence? Znáš je?**
  - a) ANO – kolik?
  - b) NE
  - c) NEVÍM
    - Je tvůj sourozenec také v DD?ano, ve stejném X ne, v jiném X doma, u rodičů X jinde
    - a) ANO – ve stejném X v jiném
    - b) NE – je doma X u rodičů X jinde
    - c) NEVÍM

9. **Znáš své rodiče?**
  - a) ANO
  - b) NE
    - Víš, kde bydlí, co dělají (zaměstnání)?

- a) ANO
- b) NE

10. Vídáš se s rodiči?

- a) ANO – Kdys je viděl (-a) naposledy?
- b) NE

- Jezdil (-a) jsi někdy k někomu z rodiny na návštěvy?

- a) ANO.....
- b) NE

11. Jak bys hodnotil(-a) současný vztah k otci, matce?

- a) velmi dobrý
- b) dobrý
- c) špatný
- d) velmi špatný
- e) nevím

12. Chtěl bys „domů“ za rodiči?

- a) ANO
- b) NE
- c) NEVÍM

13. Dostáváš kapesné?

- a) ANO - Kolik a myslíš, že je dostačující?.....
- b) NE

- Myslíš, že umíš hospodařit s penězi?

- a) ANO
- b) NE
- c) NEVÍM

- Spoříš si peníze?

a) ANO – Na co?.....

b) NE

14. Co je pro tebe v životě nejdůležitější?

– 3 hodnoty .....

15. Co bys chtěl (-a) dělat, až budeš velký (-á), dospělý (-á)?

a) studovat – chtěl (-a) by ses vyučit X udělat maturitu X VŠ

b) pracovat – Jaké zaměstnání bys chtěl (-a) mít, čím bys chtěl (-a) být?

.....

c) nevím

16. Myslíš si, že je vzdělání důležité (pro život)?

a) ANO

b) NE

c) NEVÍM

- Je důležité pro

tebe?.....

17. Víš, co znamená slovo diskriminace?

a) ANO - Setkal ses s ní osobně? Ve škole, venku, doma...

b) NE

18. Jsi rád (-a), že jsi Rom (-ka)?

a) ANO

b) NE

c) NEVÍM

19. Víš, co budeš dělat, až Ti bude 18 let (dosáhneš zletilosti)? Víš, kde budeš pracovat atd.?

a) ANO.....

b) NE.....

c) NEVÍM přesně, ale mám představu.....

20. Jak si představuješ svůj život po opuštění DD?

▪ Máš ke komu jít?

a) ANO.....

b) NE

▪ Máš strach z toho, co bude „potom“?

a) ANO

b) NE

21. Víš, jak se shání zaměstnání? (jakým způsobem, možnosti – přes ÚP,....životopis,..)

a) ANO

b) NE

▪ Informovali Tě o tom ve škole, v DD,...?

a) ANO

b) NE

22. Myslíš, že je lehké sehnat práci?

a) ANO

b) NE

c) NEVÍM

23. Jaké jsou Tvé představy o bydlení po opuštění DD? (Kde budeš potom bydlet, u koho?)

▪ rodiče (rodinní příslušníci), partner (-ka), kamarád (-ka), podnájem, ubytovna, AD, DNC, vlastní byt

24. Jsi informován (-a) o tom, na koho se „potom“ (po opuštění DD) v případě potřeby obrátit pro radu atd.? – ubytovny, ÚP, poradny, DNC,..

a) ANO

b) NE

25. Chceš se vdát/oženit a mít vlastní děti?

a) ANO

b) NE

c) NEVÍM

26. Kouříš?

a) ANO – Proč?.....

b) NE – Proč?.....

27. Znáš nějaké drogy?

a) ANO – Jaké?.....

b) NE

▪ Máš osobní zkušenost s nějakou drogou?

a) ANO

b) NE

▪ Myslíš, že alkohol je droga?

a) ANO

b) NE

c) NEVÍM

▪ Byl (-a) jsi již někdy opilý (-á)?

a) ANO – V kolika letech?

b) NE

c) NECHCI ODPOVÍDAT

28. Cítíš se zdrav (-a) nebo máš nějaké zdravotní problémy?

a) zdrav (-a)

b) mám nějaké zdravotní problémy.....

29. Až odtud odejdeš, chtěl (-a) by ses sem vracet, na návštěvy?

a) ANO – Proč?.....

b) NE - Proč?.....

30. Koho máš na světě nejraději?

.....

31. Má to, podle Tebe, Rom těžké ve společnosti (v životě?)

a) ANO – V čem?.....

b) NE

c) NEVÍM

Otázky pro personál

1. **Jste toho názoru, že všechny (většina?) děti romského původu, které navštěvují speciální školu, jsou v ní zařazeny správně?**
  - a) ANO – Proč?.....
  - b) NE – Proč?.....

2. **Jsou děti informovány o možných rizicích, která je mohou potkat „venku“ (po opuštění DD/DDŠ)?**
  - a) ANO
  - b) NE
  - c) NEVÍM
  - Bavíte se s nimi o rizikovém chování (sociálně patologických jevech) a následcích, příp. nemocích...(žloutenka, HIV-AIDS, ...)?
    - a) ANO
    - b) NE

  - Jaká možná rizika je mohou potkat?
.....

3. **Domníváte se, že se děti opouštějící DD/DDŠ dobře (obstojně) začlení do života „venku“?**
  - a) ANO –
Proč?.....
  - b) NE – Proč?.....

4. **Domníváte se, že jsou děti z DD/DDŠ na život stejně připraveny jako děti z rodin?**
  - a) ANO
  - b) NE – V čem?

5. **Vídáte se s některými Vašimi bývalými „svěřenci“? Víte, jak žijí, jak se mají...?**
  - a) ANO
  - b) NE

6. Domníváte se, že dítě vycházející z DD/DDŠ má (alespoň základní) přehled o možnostech poradenství při obtížných životních situacích, možnostech rekvalifikace, obvyklých postupech při hledání zaměstnání, bydlení,...?

- a) ANO
- b) NE
- c) NEVÍM

▪ Informujete je o tom?

- a) ANO
- b) NE

7. Zastáváte názor, že to nají děti romského původu v některých oblastech těžší než většinová populace?

a) ANO – V jakých konkrétně a důvod?

.....

b) NE

▪ V čem mohou být znevýhodňováni Romové obecně?

.....

8. V čem, podle Vás, spočívá pro děti romského původu největší riziko po opuštění DD/DDŠ?

.....

9. Setkáváte se s některými formami diskriminace u „Vašich“ dětí?

- a) ANO
- b) NE

▪ Myslíte, že dítě romského původu si umí v těchto situacích poradit?

- a) ANO
- b) NE
- c) NEVÍM

- Učíte je to, bavíte se o tom s nimi?
- a) ANO
- b) NE

10. Vyhledávají děti romského původu více kolektiv dětí stejného etnického původu?

- a) ANO
- b) NE
- c) NEDÁ SE ŘÍCT

11. Jakou máte Vy osobně s Romy zkušenost?

- a) spíše pozitivní
- b) spíše negativní
- c) žádnou
- d) stejnou

12. Osvojil (-a) byste si dítě romského původu?

- a) ANO –
důvod.....
- b) NE – důvod.....

13. Zastáváte názor, že děti umístěné a vyrůstající v DD budou „kopírovat“ způsoby chování podle vzorů svých biologických rodičů?

- a) ANO
- b) NE

Příloha 3: Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Aš

Obyvatelstvo podle národnosti

Obyvatelstvo celkem		12584
z toho národnost	česká	10691
	moravská	18
	slezská	0
	slovenská	723
	romská	3
	polská	29
	německá	378
	ukrajinská	86
	vietnamská	206

Příloha 4: Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – České Budějovice

Obyvatelstvo podle národnosti

Obyvatelstvo celkem		97339
z toho národnost	česká	92173
	moravská	213
	slezská	10
	slovenská	1120
	romská	125
	polská	54
	německá	153
	ukrajinská	216
	vietnamská	84

Zdroj: Český statistický úřad, 2005